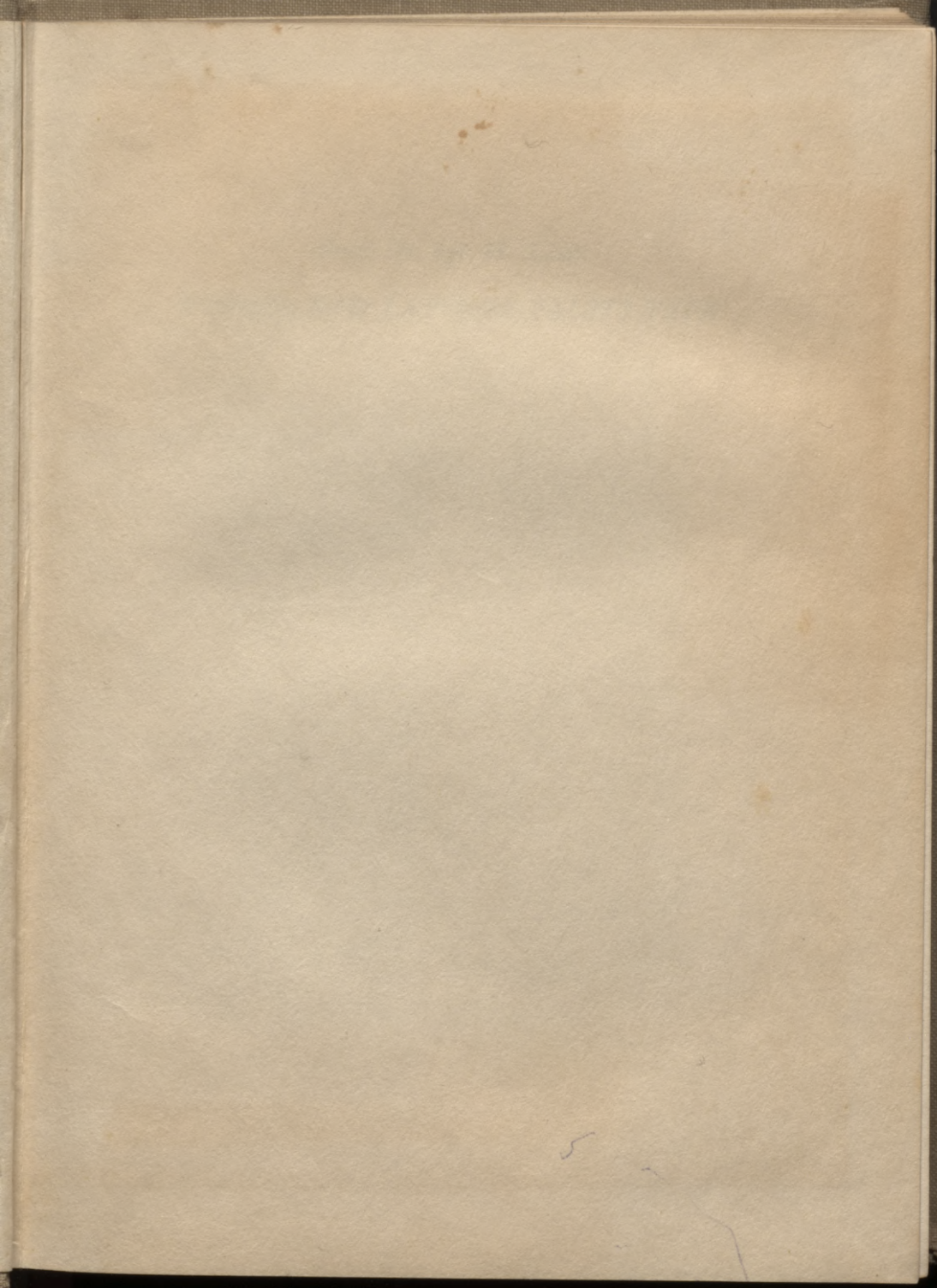

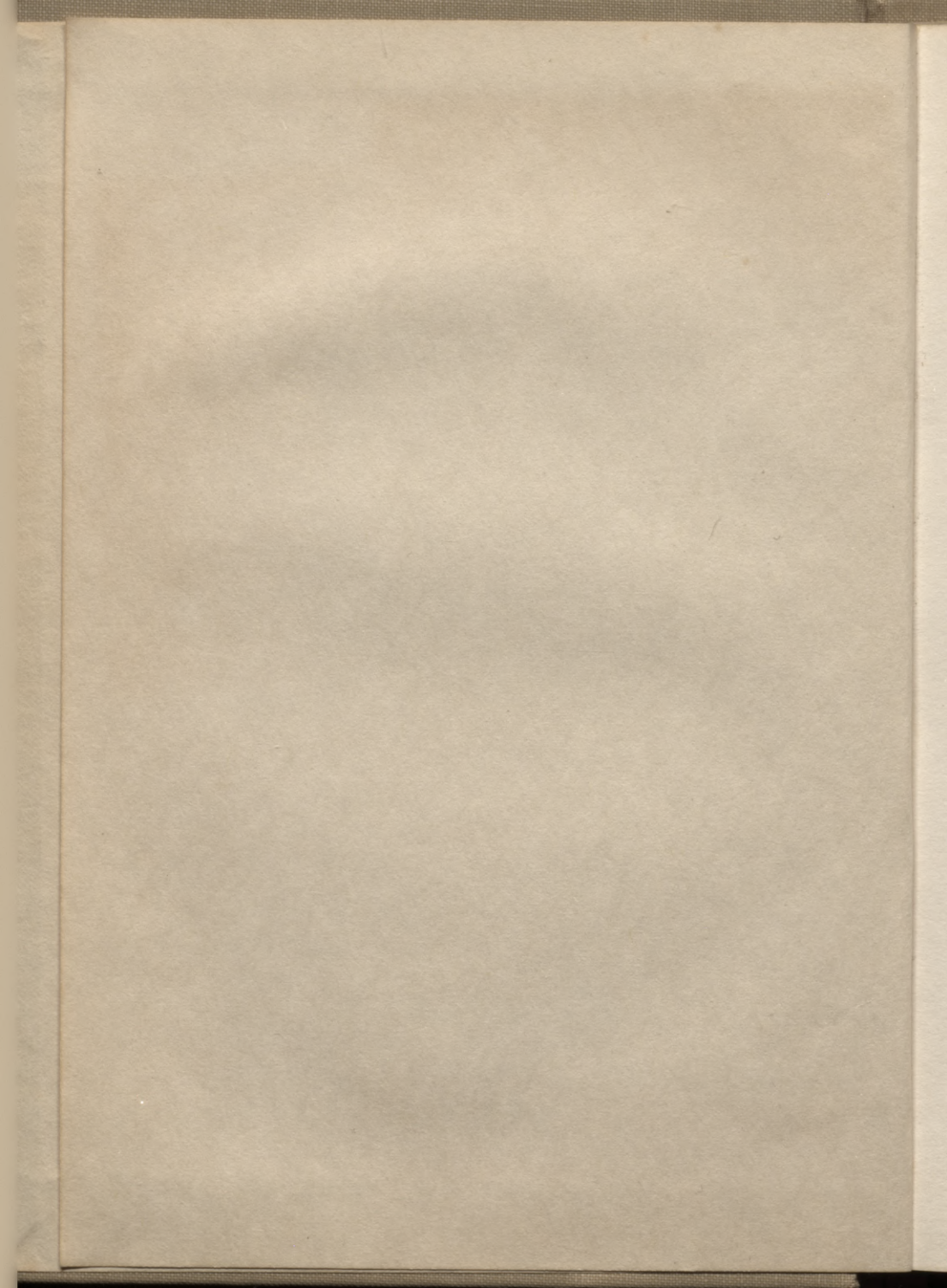
90-3
L 1292

Prof. Dr. agr. H. LĀCIS

**TOREIZ, KAD
LATVIJAS VALSTS TAPA**

KONNIP...
IZSKAITTITA
1171
.....

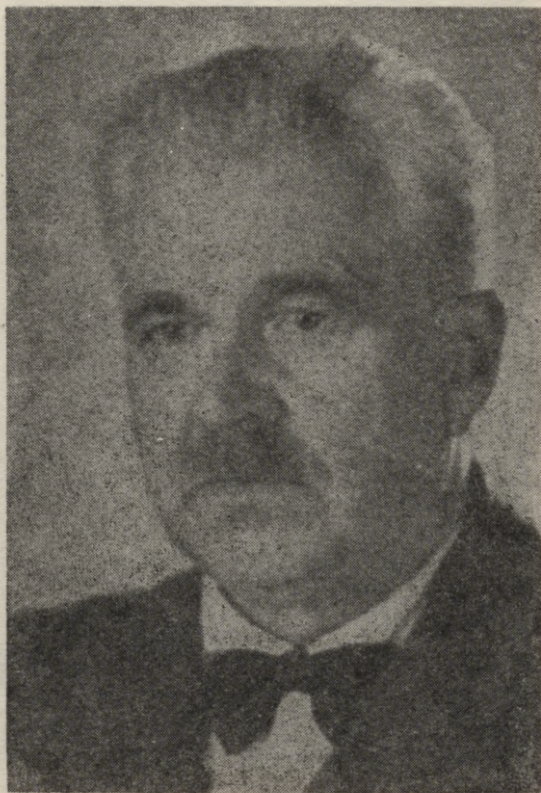

Prof. Dr. agr. H. Lācis

TOREIZ, KAD LATVIJAS VALSTS TAPA

F. D. M. 184

THE END OF THE WORLD

Prof. Dr. agr. Hugo Lācis

B

Prof. Dr. agr. H. Lācis ar kundzi Martu un
dēlu Lalmoni Latvijas brīvības cīņu laikā
1919. gadā Valkā.

90-3
L-1292

L
9

Prof. Dr. agr. H. LĀCIS

TOREIZ, KAD LATVIJAS VALSTS TAPA

Atmiņas par laiku no
valsts proklamēšanas
līdz tiesiskai atzišanai

Izdevis Fr. Jegers

1954

*Manam mīlam draugam
dēla dēlam Valdim vel-
tītas atmiņas*

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

~~90-37-806~~

0305024139

IEVADVĀRDI

Latvijas brīvvalsts laikā mani vairākkārt mudināja rakstīt atmiņas ministrs V. Gulbis (komunistu deportēts 1941. g.), ar kuŗu sadarbojos Ziemeļlatvijā, jo laika tecējumā arvien vairāk izgaistot patiesība par notikumiem un tie sagrozītā veidā ieejot Latvijas vēsturē. Varbūt man šajā ziņā atliktos vairāk laika nekā viņam, bet šim nolūkam tā arvien trūka arī man.

Atrodoties trimdā Vācijā un darbojoties Baltijas Universitātē, mani mudināja rakstīt atmiņas arī kollēgas. Un, varbūt, patiesi vēlāk dzimtenē, pagājušo laiku mierīgākā skatījumā, kad Latvijas likteņu veidošana atradīsies jaunās paaudzes rokās, uzrakstītās atmiņas tai palīdzēs dziļāk ieskatīties Latvijas pirmajā vēsturiskā posmā.

No notikumiem, kuŗus aprakstu, ir jau pagājuši trīsdesmit gadi. Daudzas no personām, kuŗas šē minētas, nav vairs dzīvajo vidū.*) Dažas atrodas trimdā un, varbūt, arī vēl dzimtenē. Ja nu kāda no viņām manā stāstījumā būtu pieminēta negatīvā nozīmē toreizējā vērtējumā, tad mans nolūks nav radīt jebkādā ziņā īgnumu vai nicināšanu pret tām, vai arī

*) Autors savas atmiņas uzrakstīja 1950. gadā, nenojaužot, ka jau divus gadus vēlāk pēkšņa nāve viņu pašu pievienos aizsaulē aizgājušajiem. Pieminot viņa personību, jāsaka, ka tā ir pleskaitāma tām reti izcellām, kas vispārējo labklājību vienmēr tur augstāk nekā savējo.

Izdevējs.

apēnot to piemiņu. Pēc tik ilga laika sprīža antipatijām vairs nav vietas, un tagad mūs visus vieno kopēja tautas ciešanu apziņa. Nav jāaizmirst arī tas apstāklis, ka iekļūstot sarežģītā notikumu virpulī, ne ikreiz laimējas ātri uztvert to virzienu, kas beidzot notikumu gājienā izrādījies par labāko.

Vēl pieminēšu, ka daļa notikumu man nebūs vairs iespējams secības ziņā piesaistīt noteiktiem datumiem, bet šis apstāklis, domāju, traucējumus neradīs.

1.

KAROGOTĀ RĪGA. PROFESORA KĀRĻA BALOŽA OPTIMISMS. RĪGAI DRAUD PĀRTIKAS TRŪKUMS. LIEPĀJA IEGŪST VĀCU KRĀJUMUS. AR NAUDAS SAIŅIEM PĒC MILTIEM RĪGAI. VALKĀ IENĀK LIELINIEKI.

Latvijas neatkarības iepriekšējā sagatavošanā aktīvs līdzdalībnieks neesmu bijis. Tāpat valsts proklamēšanas dienā neatrados Rīgā, kaut gan man nebija noslēpums, ka šis lielais brīdis ir tuvu. Dzīvoju toreiz pie savas ģimenes Pils Lužažu pagasta Lapskalnu mazmājiņā, netālu no Valkas.

Ziņa par Latvijas valsts proklamēšanu Valkā izplatījās jau otrā dienā, un pie dažu patriotu namiem parādījās sarkanbaltsarkanie karogi. Pirmo, pie tam jau pareizos krāsu samēros darinātu valsts karogu ieraudzīju virs Centrālās Savienības "Konzums" mītnes. Tur tas tornīša smailē plīvoja brīvi un stalti. Aizgrābts līdz asarām ar atsegtu galvu ilgi raudzījos viņā. Nu reiz tas bija noticis!.. Nu reiz viņš tur plīvoja kā neatkarīgas valsts simbols!.. Bet redzot ielās svešus formas tērpus, atceroties Stučkas, Roziņa, Daniševska, Efferta u.c. vārdus, kā arī sarkano strēlnieku nostāju un darbus Latviju atstājot, sirdī tomēr zagās zināms nemiers. Ka jaunai Latvijai jau tūlīņ būs jāsāk staigāt smagais sāpju ceļš,

to tanī brīdī gan nevarēju iedomāties. Bet to drīz vien dabūju pats līdz dzīvot.

Pēc pāris dienām saņēmu no apgādības ministra agr. J. Blumberga uzaicinājumu nekavējoties ierasties Rīgā. Manu dzīves vietu viņš bija uzzinājis no Tautas Padomes locekļa agr. V. Gulbja, kas bija iecelts par iekšējās apgādības departamenta direktoru. V. Gulbi pazinu jau studiju laikā, bet tuvāk ar viņu iepazīnos 1917. g. rudenī darbojoties Vidzemes guberņas pārtikas valdē Valkā (vēlāk pārņēma lielinieku "Iskolat's") un 1918. g. vasarā, vācu okupācijas laikā "Landes Verpflegungszentrale's" darbā, kur V. Gulbis (Cēsīs) bija kā otrais latviešu direktors, bet es — Smiltenes apgādības iecirkņa pārzinis.

Rīgā latviešu iedzīvotāji bija pacilātā garastāvoklī. Lielāko daļu namu greznoja karogi un karogu skaits vēl arvien pieauga. Dekorēts joprojām stāvēja Nacionālais (agrākais krievu) teātris, kuŗā bija noticis valsts proklamēšanas akts. Namu karogošanai tautieši nežēloja drānas, jo galvenajās ielās plīvoja karogi pat nama divu stāvu augstumā un veikali, vadoties no lielā pieprasījuma, steidzās gatavot jaunus karogus, līdz piemērotas drānas krājumi izsīka. Daudzos pašdarinātos karogos gan nebija ievēroti pieņemtie krāsu plātuma samēri. Rīgai raksturīgs šajā laikā tas, ka veikali bija samērā labi apgādāti precēm.

Stāties jaunās Latvijas valsts rīcībā bija steidzoši no Berlīnes ieradies mūsu tautietis, tautsaimniecības profesors Kārlis Balodis. Nacionālajā teātrī notika viņa publisks priekšlasījums par tēmatu "Vai Latvijas valsts var pastāvēt?" Profesors priekšlasījumu iesāka ar uzrunu: "Mana izmocītā tauta," un lielā pacilātībā ar salīdzinošiem skaitļiem centās klausītājus pārliecināt par jaunās valsts sagaidāmo spožo saimniecisko nākotni. Politiskais stāvoklis profesoram bažas nera-

dija: Vācija sociālistiska, Krievija augstu pacēlusi tautu brīvības saukli. — Saimnieciskās labklājības paspārnē Latvijā plauks kultūra, zels zinātne un māksla, veidosies laikmetīgi mākslas pieminekļi u.t.t.

Profesora referātu klausītāji uzņēma ar sajūsmu un, atstājot telpas, publikā varēja dzirdēt spārnotas frazes, ka profesors būtu istā persona finansu ministra postenim. Šo domu pareizu atrada arī apgādības ministrs J. Blumbergs, ar kuŗu kopā izgājām no teātra.

Apgādības ministrijai telpas, kopā vēl ar dažām citām ministrijām, bija paredzētas "Baltijas civilpārvaldes" namā Aleksandra (Brīvības) un Stabu ielas stūrī (vēlāk Latvijas iekšlietu ministrija). Namā vēl atradās vācu okupācijas iestādes. Tur kādā istabā pie rakstāmgalda uz vienīgā krēsla sēžot atradu iekšējās apgādības departamenta direktoru V. Gulbi. Kā veidosies departamenta darbība, par to vēl istas skaidrības nebija. Skaidrs bija tikai tas, ka steidzami jā rūpējas, lai Rīgā nesāktu trūkt pārtikas un neceltos cenas. Tas jau sākumā radītu iedzīvotājos kurnēšanu un sliktu noskaņojumu pret jauno valdību.

Cik varēja vērot, pārtikas Rīgā vēl ieplūda pietiekami daudz un veikalos varēja dabūt visus pārtikas līdzekļus. Arī restorāni bija apgādāti. Lielākās bažas tomēr izsauca tirgotāju žīdu rīcība: tie centās uzpirkt laucinieku Rīgā ievadamos pārtikas līdzekļus un noglabāt savās noliktavās. Tas viss bija labi zināms, bet pagaidām neko nevarēja darīt.

Rīgā pamazām sāka ierasties arī citi apgādības darbā izsauktie darbinieki. Tie komplektējās galvenām kārtām no maniem studiju biedriem. Apgādības jautājumos notika šaurākas apspriedes, kur piedalījās arī ministru prezidents K. Ulmanis. Dažreiz tur aicināja arī mani. Nolēma, ka apgādības lietu kārtošanai katrā aprīņķī resp. aprīņķa pilsētā

būs viena apgādības ministrijas pilnvarota persona, bet šai personai jābūt ievēlētai arī uz vietas sasauktā aprīņķa iestāžu darbinieku sapulcē, lai šis ierēdnis nebūtu no ministrijas "uzspiests ar varu". Tagadējos apstākļos tas ir grūti izprotams rīcības veids: reizē būt it kā ieceltam un atkal it kā ievēlētam, pie tam vēl pavisam nenoteikta sastāva sapulcē.

Mani nozīmēja uz Liepājas pilsētu un aprīņķi, un es izgāju cauri arī paredzētai "ievēlēšanai". Pirmais uzdevums bija mēģināt pārņemt no vācu civilām apgādības iestādēm pārtikas krājumus.

Atbraucot Liepājā izrādījās, ka produktu pārņemšanu jau iesākusi pilsētas valde. Pilsētas galva toreiz bija A. Bērziņš, vēlākais kreditbankas direktors (komunistu deportēts), bet pilsētas valdes locekļi — Ansis Buševics, Rudēvics un vēl kādi, kuŗu vārdus vairs neatceros. Krājumu pārņemšanā darbojās Burkēvics un Enģels. Vācieši revolūcijas sākumā pilsētas valdei bija nodevuši ne tikai civiltiestāžu krājumus, bet arī dažu militāro noliktavu saturu. Pārņemšanas akcijas labo izdošanos Burkēvics uzskatīja par savu nopelnu un tas tiešām nebija mazs. Iesākt kādas sarunas ar vāciešiem no apgādības ministrijas puses vairs nebija lietderīgi, neriskējot visu lietu varbūt pat izjaukt.

Pilsētas valde bija ar mieru dot daļu no iegūtiem prāvājiem pārtikas, galvenām kārtām kviešu miltu krājumiem apgādības ministrijai Rīgas pilsētas vajadzībām, bet tikai par naudu.

Ar Liepājas pilsētas valdes priekšlikumu atgriezās Rīgā un apgādības ministrija to pieņēma, jo pārtikas stāvoklim Rīgā strauji pasliktinoties, citu izeju arī nevarēja rast. Dodos atkal uz Liepāju, Rīgas dzelzceļa stacijā, naktī, apgādības ministrijas kasieris Grāvers (vēlāk miertiesnesis un apgabaltiesas loceklis) nodeva man divus lielus saiņus ar

600.000 rbļ. ost un 30.000 rbļ. cara naudas, samaksai Liepājas pilsētas valdei par militiem. Tādā veidā toreiz, pastāvot savstarpējai uzticībai, tika kārtoti naudas darījumi. Ar vecu patapinātu "naganu" kabatā valsts naudas apsargāšanai, otrā naktī ieradās Liepājā un no preču stacijas, kur bija jāizkāpj, tumsā pa galvu, pa kaklu klupdams gāju ar naudas saiņiem uz Pēterpils viesnīcu.

Atmiņā palicis gadījums ar šiem naudas saiņiem. Otrā dienā bija svētdiena, un naudas nodošana pilsētas valdei tāpēc jāatliek uz pirmdiemu. Svētdienas rītā, aizslēdzis istabas durvis, izgāju pastaigāties, visā mierā atstājot saiņus "numurā". Pēc divām vai trijām stundām atgriezoties pārsteigts atradu durvis vaļā un "numurā" divas meitas grīdu mazgājam. Mani naudas saiņi, no grīdas pacelti, atradās viens uz galda, otrs uz krēsla. Vienam no tiem vilcienā iesaiņojums bija cietis, pilnīgi atklājot satura noslēpumu. Uz vaicājumu: "Kā jūs te iekļuvāt?", tikai pirmo reizi mūžā uzzināju, ka pēc viesnīcu paražām "numura" atslēga ir ne tikai viesu rīcībā vien, bet arī viesnīcas kalpotājiem te sava teikšana.

Istabas mazgātājas tomēr nebija bijušas no ziņkārīgajām, jo kuņš gan varētu būt tik stulbs, ka tā pamestu naudas saiņus!

Nākošā dienā saiņu satura pārbaude pilsētas valdē ilga vairākas stundas. Par iemaksāto naudu nosūtīja Rīgai vienu vilcienu ar militiem.

Kad atgriezos Rīgā, savā darbā, piedzīvoju interesantu gadījumu.

Kādas apspriedes beigās pie manis griezās ministru prezidents K. Ulmanis ar šādu priekšlikumu.

Viņam esot ziņots, ka Valkā kāda jaundibināta padome attīstot valsts interesēm kaitīgu darbību. Tā liedzot vest pa

dzelzceļu pārtiku un kontrolējot pasažierus. Tā kā es Valku labi pārzinot un arī mana ģimene tur dzīvojo, būtu labi, ja es aizbrauktu un izzinātu, kas tur īsti notiek. Lai mēģinot arī tiem iestāstīt, cik viņu rīcība aplama.

Priekšlikumu pieņemu ar prieku, jUSDamies pagodināts izpildīt kādu tiešu prezidenta uzdevumu. Tūliņ naktī atstāju Rīgu un rīta agrumā jau iebraucu Valkā.

Ģimenes locekļi stāstīja, ka netālu no Valkas atrodoties lielinieki, kas ieradušies, kad padzinuši Judeniča "balto armiju" no Pleskavas, bet ar vāciešiem esot uz vienu nedēļu noslēgts pamiers un lielinieki Valkā vēl nenākšot. Vēlāk jau redzēšot, kas būs tālāk. Nekavējos tūliņ stāties pie man uzticētā uzdevuma izpildīšanas. No paziņām uzzināju, ka Valkā nodibinājusies "strādnieku padome" un tās sēdeklis atrodas netālu no dzelzceļa stacijas. Uzskatīju par sprotamu lietu, ka man jāiet turp.

Kādas mājas otrā stāvā, ar ieeju no sētas puses, uz durvīm atradu krievisku uzrakstu "Valkas strādnieku padome". Durvis tomēr bija aizslēgtas un mājas iedzīvotāji paskaidroja, ka padomes prezidijs darbojoties dzelzceļu stacijā. Tur patiešām atradu kādu vīru, kas sevi atzina par padomes priekšsēdi. Saruna notika uz perona. Priekšsēdim paziņoju, ka esmu sūtīts no valdības dot norādījumus nekavējoties pārtraukt pārtikas un citas kontroles uz dzelzceļa un vispār patstāvīgi, bez valdības rīkojuma, nekādu darbību neattīstīt. "Priekšsēdis" gan mēģināja stāstīt, ka strādnieki nevarot atļaut vest produktus nezin kur projām un kautkas tak esot jādara. Es tomēr stingri noteicu, ka tā nedrīkst rīkoties.

Sarunas laikā ap mums sāka pulcēties strādnieki — dzelzceļnieki, nopietnām sejām, āmuriem un laužamām stangām rokās, arī īgaunī tur bija, un viens par otru paklusi sāka izmest krievu valodā: "Kas viņš tāds ir, ko viņš grib," bet

raksturīgi, ka neviens, pat priekšsēdis, man nevaicāja, no kādas valdības es nāku. Es zināju tikai vienu valdību, un ja man kāds prasītu, es to arī pateiktu. Cik tāda drošsirdība man būtu laba devusi, to nezinu, bet patreizējā prātā līdzīgos apstākļos būtu gan bijis krietni vien rāmāks. Kā priekšsēdis, tā arī viņa padome laikam domāja kādu citu valdību, kuŗas vārdā tiem devu pamācības. Vēlreiz stingri piekodinājis pārtraukt nelikumīgo rīcību, atstāju peronu un tur sapulcējušos ļaudis.

Ģimenes locekļi gribēja mani pierunāt palikt vismaz pa nakti, tomēr kāda nezināma vēlēšanās lika tajā pat dienā griezties atpakaļ uz Rīgu. Vilcienam vajadzēja atiet plkst. 3 pēcpusdienā. Stacijā uzzināju, ka vilcieni vairs neiet. Stāstīja, ka tas vilciens, ar kuŗu no rīta ierados, esot aizbraucis līdz Tērbatai, bet atpakaļ vairs nenākšot. Kautkur stacijas nomalē iekravājoties aizbraukšanai vācu kuŗa vilciens ar preču vagonu sastāvu. Gāju turp un patiešām tādu arī atradu. Kareivji labprāt bija ar mieru mani uzņemt pie sevis, piekodinot nerādīties vilciena komandantam. Kad īsti vilcienam jāatiet, nebija zināms. Tuvojoties krēslai vagonus apstaigāja virsnieks un noprošīja, vai vagonā neesot civilisti, uz ko kareivji atbildēja ar "nē." Vilciens Valku atstāja plkst. 2 naktī un 8 rītā sasniedza Rīgu.

Gribu ar savu stāstījumu pasteigties un jau tūlīņ pasacīt, ko uzzināju vēlāk, ierodoties Valkā pēc lielinieku izdzīšanas, un proti: man esot laimējies aizbraukt ar pēdējo vācu vilcienu — ešalonu. Pēc tam tūlīņ sekojuši tiltu spridzinātāji. Plkst. 4 pēc pusdienas, kad es jau atrados vācu vilcienā, tā pati strādnieku padome aizturējusi katru personu, kas ieradusies stacijā interesēties par aizbraukšanas iespējām un vairākus arestējusi. Laimīgā kārtā nebiju vairs otram lāgam sastapies ar padomes priekšsēdi. Valkā tajā laikā jau atra-

dies lielāks skaits civilā ģērbtu lielinieku. Plkst. 5 rītā ienākuši sarkanie latvju strēlnieki, dziedādami: "Kur tu teci, gailīti manu," un pēc pāris dienām visa P. Stučkas valdība. Redzot vēlāk, kas manas prombūtnes laikā Valkā bija noticis, gadījumu varēju kvalificēt par brīnišķīgu izglābšanos.

No Rīgas vēlreiz aizbraucu uz Liepāju ar 200.000 ost-rubļiem un decembra beigās Rīgā ieripoja vēl viens vilciens ar kviešu miltiem — baltmaize nu jau P. Stučkas valdībai.

TICĪBA ANGLIJAS VARENĪBAI. VALDĪBA ATSTĀJ
RĪGU. BAIGĀ NAKTS. ANĢĻU KAĶA KUĶI TOMĒR
AIZBRAUC. CEĻOJUMS PA MĪNU LAUKIEM.

Pāris dienas pirms jaungada no Rīgas Liepājā ieradās mans studiju biedrs agr. N. Brošs ar svarīgām ziņām: anĢļu flote esot "kvēpinājusi" Rīgu. Tā šāvusi uz kazarmēm, kur sadumpojusies kāda rezerves rota, līdz izdoti musinātāji. Šis gadījums esot skaidrs pierādījums tam, ka karaliskai flotei dots rīkojums piedalīties Rīgas aizstāvēšanā, jo neba tad varēnais AnĢlijas lauva bēgs no kādiem tur lieliniekiem? Arī Liepājā atradās vairākas diezgan iespaidīgas anĢļu kaĶa flotes vienības. Pilsētas galva Andr. Bērziņš zināja stāstīt, ka viņam, ierodoties pie anĢļu admirāļa, pēdējais svinīgi paziņojis, ka tā uzdevums esot gādāt par drošību cik tālu dzirdami viņa kuģu lielgabali! Tas viss deva pamatu ticībai, ka AnĢlijas valdība Latvijas valsts likteņos vēlas nopietni līdzī runāt.

Jauno gadu sagaidījām mazā pulciņā Pēterpils viesnīcā un, pēc valsts himnas nodziedāšanas, saskandinājām glāzes,

būdami pārliecināti, ka jaunais gads izklidinās mākoņus pie Latvijas debesīm.

Jaungada pēcpusdienā devos atkal uz Rīgu, saņemt no ministrijas tālākos norādījumus darbā.

2. janvāra rītā biju jau Rīgā un vispirms gāju pabrokastot. Pie Cafe de Paris Suvorova ielā (vēlāk Kr. Barona iela) sastapu agr. V. Gulbi. Tas pateica, ka viņam tajā pat rītā stāstīts, itkā valdība naktī esot atstājusi Rīgu, kaut gan pirms jaungada nekas draudīgs neesot dzirdēts. Stāstīts gan, ka kāda baltvācu pretlielnieciska vienība pie Inčukalna cietusi neveiksmi, bet par notikumu tālāku attīstību ziņu neesot.

Pēc brokastīm gājām uz apgādības ministriju un tur V. Gulbis atrada ministra J. Blumberga viņam adresētu vēstuli ar ziņu, ka valdība dodas uz Jelgavu un vēlāk varbūt pat uz Liepāju. Kas no darbiniekiem vēloties, varot sekot.

Ministrijā bija jau sanācis lielāks skaits apmeklētāju, tāpat redzēju ļaudis arī citos stāvos, citās ministrijās. Tie staigāja pa gaiteniem un nesaprašānā raustīja plecus. Sapratām, ka arī mēs piederam sekotājiem valdībai un tāpēc lieki bija kavēties.

Uzmeklējām vispirms divus citus apgādības ministrijas darbiniekus, mūsu studiju biedrus agr. P. Ķevieti un agr. M. Eglīti (vēlāko profesoru un rektoru). Pēdējais man līdzīgā postenī darbojās pirms Jelgavā, bet tad drīz kā nodaļas vadītājs ministrijā. Tie zināja, ka 2. janvārī nekādas vilcienu kustības vairs nava. Tā es atkal Rīgā, gluži tāpat kā reiz Valkā, biju ieradies ar pēdējo vilcienu.

Ielās redzēju civilā ģērbtus cilvēkus, kuņi steidzīgi nesa šautenes un municiju dažādos virzienos. Skaidri bija jaušams, ka Rīgā vara drīz vien būs "tautas rokās." Tāpēc mums Rīga bija jāatstāj cik ātri vien iespējams. Vēl redzējām gan arī vācu kaņavīrus, bet šķita, ka viņi te nekādu lomu vairs

nespēlēs. Nolēmām, ka Rīga jāatstāj ormaņos (tie vēl braukāja), bet izbraucot ārpus Rīgas, ormaņi, ja tie negribētu par atlīdzību braukt, vienkārši jāpiespiež novest mūs līdz tuvējam Piņķu pagastam, kur kādam no mūsu grupas dzīvoja pazīstams lauksaimnieks. Tur tad gudrotu, kā tikt tālāk, varbūt pat piespiedu šķūšu kārtā, ja gadītos grūtības ar vedējiem.

Sameklējām apgādības ministrijas kasieri Grāveri, kurš dzīvoja Ģertrūdes ielā savā mājiņā un informējām par stāvokli. Grāvers uzskatīja par pienākumu izvest ministrijas kasi. Steidzīgi izvācis ministrijā no skapja naudu, viņš atvadījās no ģimenes un piebiedrojās mūsu pulciņam.

Bijām pieci vīri, visi apbruņoti, jo katrs Rīgā bija nopircis no vācu kareivjiem pa pistolei, bet M. Eglītis pat vēl karabinu ar 200 patronām.

Salīgām trīs ormaņus, kas mūs izvestu ārpus pilsētas un rindā devāmies uz pontonu tiltu. Daugavmalā nejauši sastapām kādu paziņu, un tas stāsta, ka Daugavmalā starp diviem angļu kreiseriem stāvot neliels kuģis "Maiga". Kuģis piederot tautas padomes loceklim J. Eikertam un braukšot tūlīn uz Liepāju, tiklīdz angļu karaflotes vienības (divi vieglie kreiseri un viens palīgkreiseris) atstāšot Rīgu. Uz šī kuģa esot salasījušies jau arī citi bēgļi no Rīgas. Nu virzījām ormaņus ne vairs pār tiltu, bet uz kuģi. Kapteinis Zariņš bija ar mieru mūs uzņemt (stāstījām, ka Liepājā valdība par mūsu pārvešanu samaksās). Kaut gan mums apgalvoja, ka kuģis paredzēts jūras satiksmei, mums tomēr likās, ka doties jūrā ar tādu "rieksta čaumalu" pavisam šaubīgi. Tāpēc nolēmām izmēģināt laimi uz angļu palīgkreiseņa, jo redzējām uz tā uzkāpjām arī dažas civilpersonas. "Sastīķējot" kopā angļu valodas zināšanas, no kreiseņa dežūrvirsnieka uzzinājām, ka tur atļauts uzkāpt tikai Lielbritānijas pavalstniekiem un Lat-

vijas pagaidu valdības ministriem. Ar mums tā lieta neejot. Vēlāk izrādījās, ka uz šī kuģa "Princess Margarete" bija uzkāpis zemkopības ministrs Augusts Kalniņš, bet tad ar nost no tā nokļuvis tikai flotes bāzē Skotijā.

"Maiga" jau bija paredzējusi pasažieru uzņemšanu un kuģa kravas telpā uz ātru roku bija ietaisītas dēļu lāvas. Citādi kuģim nebija nekāda balasta, un šis apstāklis vētrās sagādāja nepatīkšanas.

Pirms došanās jūrā mums aizrādīja, ka jāņem līdzi lielāks daudzums pārtikas. Esot tāda kārtība, ka dodoties jūrā uz 1 — 2 dienām, pārtika jāparedzot vismaz nedēļai, jo arī jūrai esot līdzrunāšana. Ka tas patiešām tā arī ir, to tajā braucienā dabūjām piedzīvot. Aizgājām Iekšrīgā iepirkties, jo veikali vēl tirgojās. Par stāvokli klīda visdažādākās baumas. Zināja pat stāstīt, ka Bolderājā izceļot angļu desantu, tur stāvēt arī liela kuģu flote, kas ar viesuļa uguni turēšot Juglas līniju u.t.t. Mēs tam visam nepiegrīzām vērību, kaut gan vēl joprojām negribējās ticēt, ka angļu kuģi atstās Rīgu lielnieku dēļ. Tas mūsu izpratnē karaliskai valdībai "rīvētu kantes," kuģa nesēn satriekusi tik spēcīgu ienaidnieku. Uzbrūkošie lielnieki pie tam tak nebija kāds nopietni vērtējams spēks salīdzinājumā ar Anglijas varenību.

Atgriežoties uz "Maigas", tur sastapām jau sabiedrību, kuģa arvien vēl palielinājās. Bija Atis Ķēniņš, juristi Grāmatīņš un Dāle, abi bijušie cara armijas virsnieki, mičmanis (jūras virsnieka pirmā dienesta pakāpe cara Krievijas kuģu flotē) Ģelbe. Ar trim pēdējiem kopīgi norunājām uz kuģa turēt sardzi, jo krastā klīda baumas, ka ar šo kuģi bēgot pagaidu valdība. Tumsai iestājoties varēja sagaidīt ja ne tiešu uzbrukumu, tad kuģi viegli varēja iemest kādu rokas granātu. Kapteinis sardzes vajadzībai nodeva arī savu šauteni, un tad divi vīri ik pa stundai atradāmies uz klāja sardzē. Aizdomīga

rīcība krastā reiz patiešām izsauca vajadzību arī pārējiem steidzoši sagatavoties un ieņemt vietas uzbrukuma atvairīšanai. Kuģi varēja apdraudēt arī no slēptuvēm.

Pēdējā nakts Rīgā bija baiga. Pilsētā visās malās sprakšķēja šāvieni un bieži sprāga arī rokas granātas. Tika laupītas muitas noliktavas un, jādodomā, arī veikali, jo nekādas organizētas varas Rīgā vairs nebija. Gar visu Daugavas malu nepārtraukti šāva, kas brīžiem atstāja pilnīgu kaujas iespaidu. Kas un kur šāva, nevarēja saprast. Angļu kreiseru prožektori šad un tad pēkšņi apgaismoja krastu un tad redzējām, ka ļaudis veda gan ratiņos, gan ragaviņās, gan nesa uz pleciem maisus, no kuņiem bira milti, varbūt cukurs u. tml. lietas. Stāstīja, ka degot „vācu teātris” (vēlākā Opera) un esot redzami arī vēl daži citi ugunsgrēku atspīdumi. Pa reizei prožektori “aptaustīja” arī mūsu kuģi un sardzi.

3. janvāra rītā plkst. 8 angļu kreiseri pēkšņi viens pēc otra klusi atstāja krastu un aizslidēja pa Daugavu. Tā tomēr notika mums neticamais... Kaŗa kuģiem sākot kustēties arī uz mūsu kuģa iesākās drudžaina gatavošanās aizbraukšanai, bet ar to ne tuvu negāja tik ātri kā angļu kuģiem. Beidzot izrādījās pat, ka trūkst viena komandas locekļa. Tas bija aizgājis kaut kur pilsētā pēc slotām. Pēdējā brīdī šis cilvēks tomēr skriešus ieradās ar divām slotām padusē. Kamēr kuģis starp ledus gabaliem lēnā gaitā nokļuva Daugavas vidū, krastā bija salasījies liels ļaužu pūlis. Varēja sagaidīt arī kuģa apšaudišanu, jo angļu kreiseri jau sen bija pazuduši no redzes aploka. Apšaudišanas gadījumā bijām sagatavojušies arī atbildēt ar savām divām šautenēm, bet par laimi tas izpalika. Vēlāk, jau gabaliņu jūrā esot, mums gaŗām pabrauca divi vācu transporta kuģi, kuŗi bija vēl palikuši Daugavmalā uzņemt kravu. No tiem ar rupora palīdzību mums paziņo-

ja, ka pēc mūsu aizbraukšanas viņi drīz apšaudīti, kādēļ bi-
juši spiesti pārtraukt kraušanu un steigā atstāt Rīgu.

Mūsu kuģi pa Daugavu vēl izvadīja locis, arī izbraucēju saraksts, pēc pastāvošiem noteikumiem, tika atstāts loču kan-
torī. Jūrā bija jābaidās no mīnām. Pēc Baltijas ostu ieņem-
šanas, vācieši krievu mīnu laukos gan iztrālēja kuģu ceļus
un tos apzīmēja ar stoderēm, bet daļa šo stoderu bija izvilka.
Pēc lietpratēju domām, mūsu kuģim, braucot bez kravas un
balasta rāmā laikā, gan mīnas nevajadzētu skart, jo pēdējo
novietošanas dziļums esot 8 pēdas, bet sabangotā jūrā šis
aprēķins vairs nederēja un mēs bijām padoti lielām briesmām.
Zinātāji stāstīja, ka nesen mūsu ceļā no mīnas nogrimis kāds
angļu kaŗa kuģis.

Jūrā vējš arvien pieņēmas un, pievakarē sasniedzot Roņu
salu, tas jau pūta tik stipri, ka kuģim, atrodoties uz viņa ga-
lotnes, kuģa skrūve brīvi griezās gaisā. Bija nepieciešami
ņemt naktsmājas Roņu salas aizvējā un sagaidīt mierīgāku
laiku. Naktī nebija arī nekādas iespējas doties Irbes šau-
ruma mīnu laukos.

Tuvojoties salai, dabūja jau maksāt meslus Neptūnam.
Uz jūras biju pirmo reizi savā mūžā un jūras braukšanu biju
iedomājis daudz vieglāku. Tās smagumu labi izjutu, kad
abām rokām turoties pie zvalstīgā kuģa, centos "nelabumu"
izmest jūrā, bet tas nepārstāja mani mocīt. Tāpat klājās man
līdzās dzejniekam Atim Ķēniņam. Redzēju, ka toreizējās
krāšņās bārdas labad viņa stāvokli varētu vēl mazāk apskauzt
nekā manējo.

Izrādījās, ka kuģa piestāšanās Roņu salai toreiz ir bijis
rets notikums. Pie kuģa tūliņ no salas ieradās vairākas lai-
vas. Saliniekiem nebija nekādas izpratnes par to, kas sākot
ar 1914. gada rudeni noticis pasaulē. Viņi gan zināja stāstīt,
ka redzējuši braucam un šaujām kaŗa kuģus. Reiz salā ar

motorlaivām ieradušies vācieši un likuši nodot zivis, bet par vēlākiem notikumiem salinieki nezināja nekā.

Otrā rītā atstājām salu, ņemot kursu uz Irbes šaurumu. Vējš pieauga līdz vētras stiprumam un kuģa skrūve griezās atkal pa gaisu. Tā bijām spiesti, kaut ar grūtībām, braukt atpakaļ pārnakšņošanai Roņu salas aizvējā. Pēc kapteiņa paskaidrojuma atrasties tādos apstākļos mīnu laukos un pie tam vēl naktī, būtu pilnīgs neprāts.

Šajā laikā gadījās tuvāk iepazīties ar mičmani Ģelbi, kuŗu vēlāk sastapu Ziemeļlatvijā. Ģelbe, kā krievu mīnu kuģa virsnieks, bija piedalījies slavenajās jūras kaujās Rīgas jūras licī 1915. gada pavasarī, kad vācu kuŗa flote dabūja ciest smagus zaudējumus un tai šie ūdeņi bija jāatstāj. Braucot pa kauju vietām, Ģelbe mūs varēja informēt par kauju norisi. Gadījās arī vēl kāds cits jūrnieks, kas arī bija piedalījies šajās kaujās, tikai uz cita kuģa.

Trešajā dienā, vētrai turpinoties, stāvējām vēl pie Roņu salas. Pa šo laiku arī kuģa komandu bija sākusi svaidīt "austrumu vēji" un no komandas nācās dzirdēt izteicienus, ka jāizbeidzot šī nīkšana un jāgriežas uz Rīgu atpakaļ. Tādēļ vienojāmies vajadzības gadījumā ar bruņotu varu piespiest komandu turpināt ceļu uz Liepāju.

Stāvoklis tomēr pēkšņi grozījās. Ieraudzījām no Rīgas puses tuvojamies kādu kuģi. Tas izrādījās neliels vācu preču kuģis "Pilades". Jau lieliniekiem Rīgā esot, kuģis bija mierīgi turpinājis uzņemt evakuējamo kravu Milgrāvī, ko lielinieki vēl nebija sasnieguši. "Pilades" kapteinis bija ar mieru mūs vilkt tauvā, kamēr būs mums pa ceļam. Daži nervozākie pasažieri pārcēlās uz šo kuģi, kur viņiem likās lielāka drošība. Tā kopīgi uzsākām braucienu. Tumsai iestājoties atradāmies jau Irbes jūras šauruma mīnu laukos. Tur naktī vajadzēja palikt uz enkura. Vētra bija tik stipra, ka komanda

pat izteica bažas, vai enkuri turēšot. Ūdens pa lūku gāzās telpā. "Dūšas uzlabošanai" paredzētie spaiņi apvēlās. Visās malās skanēja nopūtas un vaidi, pat arī raudas, jo braucēju vidū bija dažas sievietes un bērni. Kāda balss izsaucās: "Ak dzīve šausmīgā!"

Grūtā nakts šķita ļoti gaŗa.

Kad rītā pacēlām enkurus, vētra bija atslābusi.

Vēl vienu nakti gulējām mīnās, un izrādījās, ka kādu gaŗalu bijām pat laimīgi izbraukuŗies pa tām.

Ceŗš līdz Liepājai ilga 6 diennaktis, jo uz priekŗu kustējām tikai dienā, bet naktis bijām spiesti stāvēt uz enkura. Kad tuvojāmies Ventspilij, vētra rimās un jūŗa kļuva gluŗi rāma. Visu nakti neŗķiros no klāja. Viļņi mierīgi sitās gar kuŗģīŗa sāniem un, raugoties Ventspils ugunīs pie apvārķŗņa, ļāvu domām klist tālumā. "Pilades" palīdzība vairs nebija vajadzīga.

3.

JUCEKLĪGAIS STĀVOKLIS LIEPĀJĀ. K. ULMANIS
PESIMISTS. EMIGRĀCIJAS PLĀNI. JAUNAS CERĪBAS.
UZ IGAUŅU GALVAS PILSĒTU. KOPĀ AR MINISTRU
KARANTĪNĀ. JORČIS ZEMITĀNS PATS NENES SAVU
ZOBENU.

Liepājā nokļuvuši norunājām, ka es, kā jau "liepājnieks", pirmais atstāšu kuģi, sameklēšu telpas viesnīcā — jo varēja rēķināties arī ar bēgļu pārpilnību — un tad atgriezīšos uz kuģa pēc pārējiem. Līdzī man nokāpa agr. P. Ņevietis un abi devāmies uz man jau pazīstamo Pēterpils viesnīcu. Telpas atradām un priecīgi griezāmies atpakaļ uz kuģi. Bet mūsu prombūtnē ar kuģi bija notikušas ievērojamas pārmaiņas. Kuģis atradās citā vietā un pie tā vācu militārais postenis. Mūs nelaida uz kuģa, ne arī mūsu ceļa biedrus nost no kuģa. Aizgājām ar P. Ņevieti uz Latvijas pagaidu valdības organizējamo prefektūru ziņot par tādu "nelikumīgu" vāciešu rīcību pulkvedim Dambītim (vēlākais ģenerālis un Kirhenšteina kara ministrs). Pulkvedis (civilā) atnāca pie kuģa, izrunājās ar posteni gan ar labu, gan izrādīja sargiem dūri, bet bez panākumiem.

Vēlāk starpgadījumu vācu komandantūrā tā nokārtoja, ka atbraucējiem atļāva ar rokas bagažu atstāt kuģi, bet bija jāatdod visi ieroči. Tos gan solīja pēc personības noskaidrošanas atdot, bet solījumu neizpildīja. Ieroči palika tikai man un P. Ķevietim, kas bijām paspējuši kuģi atstāt pirms "represiju" sākšanās.

Liepājā atradām jau priekšā pagaidu valdību, daļu Tautas Padomes locekļu, sabiedriskos un preses darbiniekus un rakstniekus. Kaŗa ostā apmācībām bija novietota studentu rota, kas tikai īsi pirms Rīgas atstāšanas bija sākusi formēties ar korporāciju "Tālavijas" un "Selonijas" saimēm kodolā. Ostā stāvēja vēsturiskais "Saratov's" — diezgan prāvs preču kuģis ar raksturīgu garu skursteni. Kuģa mašīnas saviem nolūkiem remontēja latvieši, uz kuģa stāvēja vācu militārā sardze, bet kuģa priekšgalā dežurēja divi dāņu velkoņi, lai pie pirmās izdevības aizvilktu to, kā kādreizējo krievu - dāņu sabiedrības kuģi, uz Dāniju. Pieminu šo gadījumu kā raksturīgu toreizējam sajukušam stāvoklim.

Kā tas allaž mēdz būt grūtos brīžos, jaunai valstij radās arī atkritēji. Lieliniekiem pienākot pie Rīgas, sociāldemokrātu frakcija bija deklarējusi izstāšanos no Tautas Padomes. Šis gadījums, kas raksturo svārstīgo izturēšanos, daudziem pagājis nepamanīts, jo vēlāk, kad lielinieku briesmas bija garām, frakcijas locekļi atkal klusi atgriezās Tautas Padomē. Tāpat daudziem aizmiršies sociāldemokrātu atrunājums valsts proklamēšanas tekstā, ka suverēno Latvijas valsti viņi neuzskata par savu centienu mērķi. No tā redzams, ka toreiz, mūsu tautai tik svarīgā brīdī ir trūcis ideoloģiskais saliedējums starp tautu pārstāvētajām grupām, kas arī valsts vēlākajā dzīvē lika sevi sajūst.

Nacionālais latviešu cilvēks Liepājā ar pukstošu sirdi noraudzījās studentu rotas brašajās pastaigās pilsētā, jo rota

tak bija apbruņota. Tomēr katru māca baigais jautājums, kas būs tālāk? Lielinieki bija pie Ventspils. No turienes bija atbēdzis uz Liepāju agr. J. Bricis (vēlākais lauksaimniecības atašejs Vācijā), kuŗš uz Ventspili bija komandēts man līdzīgā postenī. Stāvoklis bija tik drūms, ka pie labākās gribas nekāda glābiņa nevarēja saskatīt. Liepājas kaŗa ostā gan joprojām stāvēja angļu kaŗa kuģi, bet pēc Rīgas atstāšanas un tik plašiem teritorijas zaudējumiem uz tiem cerības nebija ko likt.

Bezizejas stāvokli vairs neslēpa arī ministru prezidents K. Ulmanis, kad kādu vakaru pie viņa ieradās mūsu grupa ar apgādības ministri J. Blumbergu pārrunāt stāvokli. Šī bija vienīgā reize, kad Latvijas valsts pastāvēšanas laikā man K. Ulmani nācās redzēt kā pesimistu. Vēlāk Latvijas cīņu laikā K. Ulmanis prata vienmēr pārliecinoši iedvest ticību nākotnei.

Prezidents pilnīgi piekrita mūsu grupas izstrādātam emigrācijas plānam un proti — izceļošanai uz Sav. Valstīm. Pasākums gan bija saistīts ar ļoti lielām grūtībām, bet bija jāmēģina to veikt. Man, apgādības ministrim J. Blumbergam un ministrijas kasierim Grāveram (tas starp mums bija vecākais, jau pāri pusmūžā) bija lielinieku okupētā teritorijā ģimenes, pārējie — M. Eglītis, J. Bricis, V. Gulbis, P. Ķevietis, bija vēl vieninieki. Tomēr arī mēs, precētie, izšķīrāmies par emigrāciju, lolojot cerību atgriezties, jo kultūras cilvēkam nepieņemamam stāvoklim Eiropā tak drīz vajadzētu izbeigties!

K. Ulmanis īsumā iepazīstināja mūs ar apstākļiem Savienotajās Valstīs un ieteica doties uz štatiem ar labi attīstītu lauksaimniecību, lai uzkrātās zināšanas un piedzīvojumus vēlāk varētu izmantot dzimtenē. Ministru prezidents pielaida pat varbūtību kādreiz satīkties Amerikā. Mums izsniedza

pašu sagatavotas ārzemju pases un līdzī deva labākos novēlījumus.

No Liepājas tieši nokļūt uz Sav. Valstīm vai uz kādu no Anglijas ostām tālāk braukšanai nebija nekādu iespēju. Bija ziņas, ka tāda iespēja varētu būt no Stockholmas, bet uz turieni savukārt no Helsinkiem. Uz Somiju varēja nokļūt no Tallinas. Par pēdējo bija tik daudz ziņu, ka lielinieki tur gan vēl neesot, bet tās liktenis jau esot apzīmogots. Stāstīja, ka no Tallinas Liepājā dažreiz vēl ierodoties kuģis "Vaza". Gaidījām šo vai citu izdevību.

Tad negaidot atspīdēja mazs gaismas stars tumšajā nākotnē. Kādu dienu Liepājā atbrauca no Tallinas lielāks velkonis un ar to kāds mums pazīstams igauņu studiju biedrs no Rīgas Politehniskā Institūta. Dažiem uzņēmīgiem igauņiem bija radusies interese uzzināt, kāds stāvoklis ir Latvijā. Šis komiltonis tad nu atnesa gluži iepriecinošas ziņas un proti, ka igauņi jau uzsākuši sekmīgas cīņas ar lieliniekiem. Likvidēta sacelšanās Tallinā, palīgā ieradušies 2000 somu brīvprātīgie, un lielinieki jau atspiesti gabalu atpakaļ.

Par dzirdēto tūlīt ziņojām ministru prezidentam. Pārrunājot jauno situāciju, spēkā gan palika brauciens uz Tallinu, bet jau ar norādījumu, ka gadījumā, ja stāvoklis daudz maz sola izredzes, mums jāpaliek tur, lai varētu uzsākt darbību Ziemeļlatvijā.

Drīz pēc tam uzzinājām, ka uz Tallinu dosies tas pats "Maiga", ar kuŗu atbraucām uz Liepāju. Kuģi spekulātīvam braucienam bija noīrējis kāds bijušais cara armijas palkavnieks Kaminskis un par labu samaksu uzņēma pasažierus. Nolēmām negaidīt "Vazu", bet braukt ar "Maigu", kas jau reiz mūs laimīgi bija iznesis cauri vētrām un mīnām. No atbraukušā paziņas bijām labi informēti arī par "saimniecisko konjunktūru" Tallinā un proti: tur nemaz neejot krievu

nauda (vecā cara un Kerenska valdības izdotā), bet derot vienīgi vācu ost- nauda; no precēm tirgū labi varot izvērtēt cukuru. Liepājā viss bija pilnīgi otrādi: cara nauda bija lielākā cieņā kā ost- nauda un cukurs lēts. Nolēmām izmantot šo stāvokli. Visus personīgos naudas līdzekļus pārvērtām ostnaudā un iepirkāmies arī cukuru.

Ceļā devāmies tā pati piecu vīru sabiedrība, kas kopīgi ceļojām no Rīgas uz Liepāju un vēl klāt apgādības ministrs J. Blumbergs un agr. J. Bricis. Brauciens uz Tallinu bija nesalīdzināmi vieglāks kā uz Liepāju. Tas ilga vairs tikai 48 stundas, jo braucām pa klaju jūru, kur nebija mīnu lauki, un pie jūras jau arī bijām pieraduši.

Te gribu pieminēt kādu gadījumu, kas rāda, cik labi situācijas cilvēki prot "apstrādāt" ļaudis un cik arī pēdējie var būt lētticīgi.

Tuvojoties Tallinai pasažierus palkavnieka Kaminska uzdevumā apstaigāja kāds cilvēks un labvēļa vārdā piedāvājis par "augstu" kursu apmainīt ostnaudu pret krievu naudu, jo Tallinā tikai tāda derot. Kaminskim, paredzot dažādas kombinācijas, esot iespējams pasažieriem izpalīdzēt un naudu izmainīt. Mēģinājām līdzbraucējiem iestāstīt, ka pēc mūsu drošas informācijas stāvoklis pilnīgi pretējs un Kaminska nolūks ir viņus vienkārši krāpt, bet tas neko nelīdzēja. Lielākā daļa līdzbraucēju visu savu ostnaudu apmainīja pret cara rubļiem, varbūt pat Kerenska naudu. Kāda mainītājiem bija sajūta, kad atklājās īstenība!

Tallinas ostā kuģi ielenca igauņu bruņota sardze un labu tiesu no atbraucējiem, arī mūs ar visām mantām, nogādāja "karantīnā", kādā izbijušā "prieka namā", Tallinas nomalē. Mēģinājām gan iestāstīt, ka esam Latvijas valsts darbinieki un starp mums viens ir pat ministrs, bet tas nekā nelīdzēja.

Karantīnas sardze bija no veca gada gājuma ļaudīm, igau-

niski "kaitselit". Arī sardzes priekšnieks (ohwitser) bija civilās drēbēs ar ausainu cepuri galvā, gan laikam armijas virsnieks, jo vecā klase to uzrunāja par "kapten". Ar savām pretenzijām uz brīvību griezāmie arī pie pēdējā, bet tas stipri akcentētā igauņu izloksnē mums krieviski atbildēja: "Mums tas viena alga, ministrs vai neministrs, kas te iekļuvis, tas pirms desmit dienām ārā netiks un tad vēl redzēs, kas tālāk būs." Lūdzām, lai vismaz vienam no mums atļauj uzmeklēt Latvijas konsulu mācītāju J. Ramani un pēdejam paziņot par mūsu ierašanos Tallinā, bet tas tika liegts. Uzrakstījām tad zīmīti un lūdzām nogādāt konsulam, bet kā vēlāk izrādījās, arī tas nebija darīts. Tālāk virsnieks uzaicināja mūs labprātīgi atdot ieročus, pretējā gadījumā esot jāizdara mūsu un mantu sīka pārmeklēšana. Izdevās tomēr iegalvot, ka ieroču mums nav, jo patiesībā tādu arī nebija. Manu patapināto "Naganu" un P. Ķevieša automatisko pistoli, ko bijām izgābuši no vāciešiem, pirms Liepājas atstāšanas atdevām studentu rotai.

Karantinā, gaidīdami konsula palīdzību, bijām jau pavadījuši 3 vai pat 4 diennaktis. Vajadzēja kaut ko darīt pašiem. Beidzot izdevās pierunāt sargus, lai tie divus no mūsējiem uz laiciņu izlaiž pilsētā. Šķiet, ka šādu, mums labvēlīgu nostāju sardzē varēja būt radījusi mūsu "uzstāšanās", laižot kādu vakaru priecīgi no rokas rokā mūsu piepildīto vaŗa tējkannu. Tad vecie "kaitselit'es" vīri savus dienesta pienākumus bija spējīgi pildīt vairs tikai sēdus stāvoklī, divi no mūsējiem atstāja "karantīni" un jau drīzi atgriezās kopā ar konsulu J. Ramani, kas iespaidīgi bija paspējis izkārtot mūsu atbrīvošanu. Bija sarunāta arī apmešanās vieta pie latviešu biedrības ekonomā. Vakarā konsuls uzaicināja mūs pie sevis uz tēju un iepazīstināja ar notikumiem un stāvokli. Viskritiskākajā brīdī Igaunijas valdības stāvokli ar drošu uz-

stāšanos bija glābusi skolnieku rota. Rotas zalve komunistu uzkūditajā pūlī gan prasījusi dažus upuņus, bet reizē ar to bijis radīts iespaids, ka valdībai ir vara.

Otra persona, kas bez konsula J. Ramaņa representēja Latvijas valsti Igaunijā, bija militārais atašejs kapteinis Jorģis Zemitāns ar adjutantu mičmani Brenneri. J. Zemitāns un adjutants dzīvoja labākajā Tallinas viesnīcā, bet vakaros arvien "representējās" lielākajā Tallinas kafejnīcā, kuŗā varēja sastapt igauņu armijas un lielinieku sakautās krievu Jūdēniča armijas virsniekus. J. Zemitāns kafejnīcā arvien ieradās adjutanta pavadībā, kas nesa līdzī šefa zobenu, lai to kopā ar mēteli un cepuri nodotu garderobē. Zobens gan bija paša adjutanta flotes virsniekiem pieņemtā tipa „palaš.” Krievu armijas kājnieku virsnieka formas tērpam, kādu valkāja atašejs (ar Latvijas krāsu vairodziņu uz uzplečiem), šis zobens nepiestāvēja. Tāpēc varbūt to arī adjutants nesa rokā, bet līdzī tam vajadzēja būt. Vēlāk, kad J. Zemitāns bija Ziemeļlatvijas armijas virspavēlnieks, šo pašu „palašu” tādā pat kārtībā redzēju ceļojam visur līdzī. Varbūt arī zobeņa šāda nēsāšana bija vairāk atbilstoša augstas militāras personas cieņai, bet tas man, kā civilistam, nebija saprotams.

Zemitāns vienmēr bija flegmatiski mierīgs un aukstasiņīgs. Viņam arī nebija par notikumiem sava vērtējuma. Kāpēc tā, to man bija grūti izprast. Vai nu nopietnam karavīram vispār nepiederas "tukšus salmus kult", vai ar tās bija ilgā miera laika šabloniskā dienesta sekas cara armijā. J. Zemitāns jau kaŗa sākumā Austrumprūsijā bija kritis vācu gūstā un visus kaŗa gadus pavadījis gūstekņu nometnē. Varbūt kaŗš no ierastās reglamenta dzīves nebija viņu vēl paspējis izkustināt.

Ar "Maigu" atbraukušai sabiedrībai kopā nodzīvotais laika sprīdis iznāca īss. No Liepājas ieradās kuģis "Vaza", kuŗu

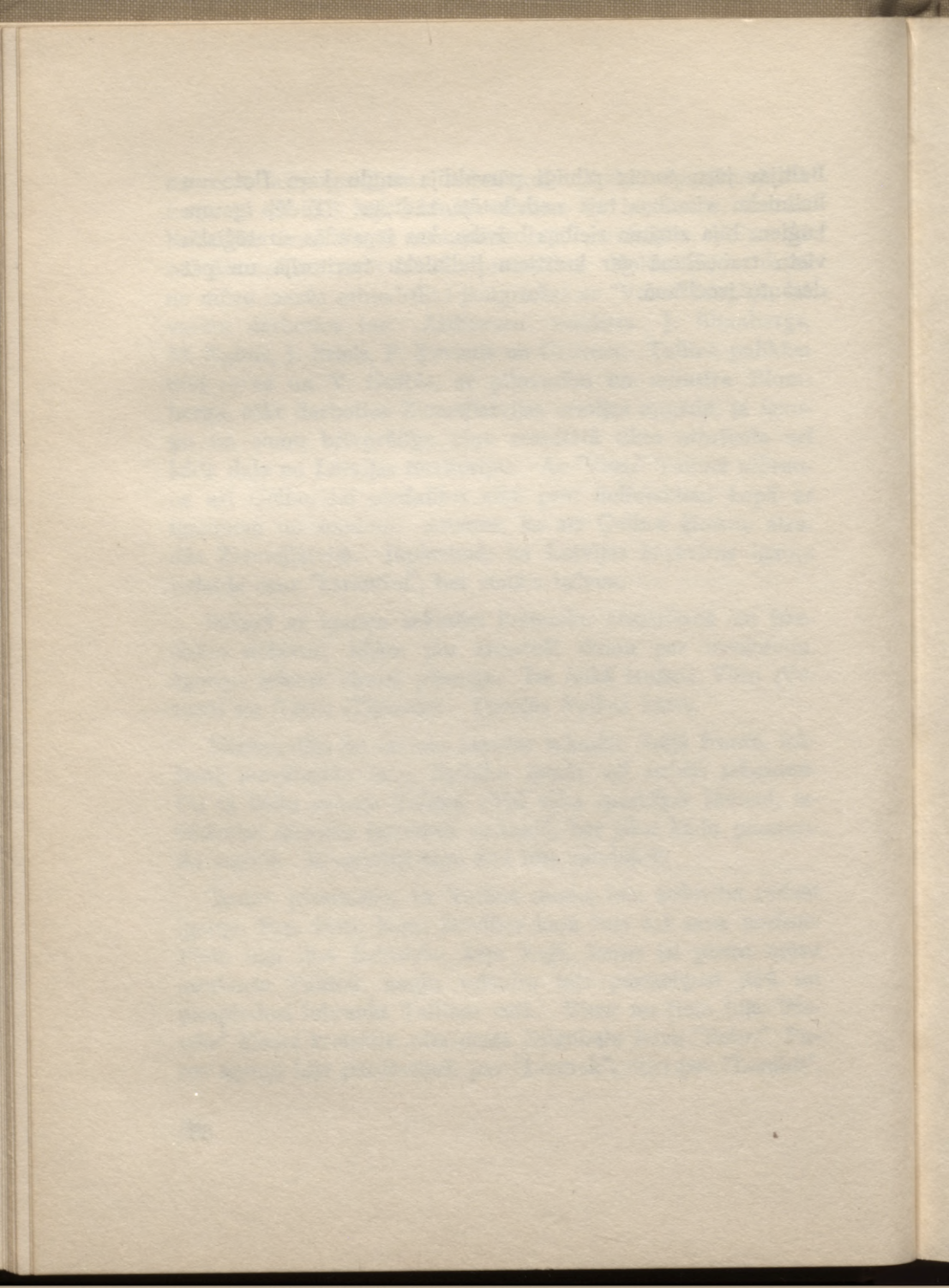
tur savā laikā gaidījām. Atbraukušo paziņu apgaismojumā turienes stāvoklī bija radušās cerības uz labošanu, vismaz lielinieku uzņēmšanās straujums bija mazinājies. Bija arī radušās cerības radīt labāku pretestību. Nolēmām, ka daļai no mūsu mazās sabiedrības jāatgriežas ar "Vazu" Liepājā, lai varētu darboties tur. Aizbrauca ministrs J. Blumbergs, M. Eglītis, J. Bricis, P. Ķevietis un Grāvers. Tallinā palikām divi — es un V. Gulbis, ar pilnvarām no ministra Blumberga, sākt darboties Ziemeļlatvijas armijas apgādē, ja igauņu un somu brīvprātīgo cīņu rezultātā tiktu atbrīvota arī kāda daļa no Latvijas teritorijas. Ar "Vazu" Tallinā atbrauca arī Ģelbe, lai piedalītos cīņā pret lieliniekiem kopā ar igauņiem un somiem. Atceros, ka arī Ģelbes ģimene atradās Ziemeļlatvijā. Jāpiezīmē, ka Latvijas karavīrus igauņi nelaida caur "karantīni", bet atstāja brīvus.

Sakarā ar igauņu sekmēm lielinieku atvairīšanā un izredzēm nākotnē, bijām jau atmetuši domu par izceļošanu. Igauņu sekmes strauji pieauga. Īsā laikā ieņēma Vöru (Verava) un Tartu (Tērbata). Tuvojās Valkas kārta.

Neraugoties uz igauņu armijas sekmēm ārējā frontē, iekšienē ienaidnieks savu darbību tomēr vēl nebija izbeidzis. Un tā kādu vakaru Tallinā atkal sāka sprakšķēt šāvieni, izvērsties diezgan intensīvā apšaudē, bet tikai kādu pusstundu varbūt. Komunisti cīņu ātri bija zaudējuši.

Isumā pieminēšu, ka Tallinā mums bija izdevība redzēt igauņu kara floti, kuņai brīvības kara bija arī sava nozīme. Flotē bija divi lielinieku kara kuģi, kuņus īsi pirms mūsu ierašanās Tallinā, angļu eskadre bija pārsteigusi jūrā un piespiedusi iebraukt Tallinas ostā. Viens no tiem bija "Novika" klases kreiseris, otrs maza lielgabalu laiva "Bobr." Pirmo igauņi bija pārdēvējuši par "Lennuk", otru par "Lembit".

Baltijas jūru toreiz pilnīgi pārvaldīja angļu kara flote un lielinieku vienības tajā nedrīkstēja rādīties. Tādēļ igauņu kuģiem bija zināma rīcības brīvība, kas izpaudās stratēģisku vietu traucēšanā gar krastiem lielinieku teritorijā un pat desantu izcelšanā.

4.

MINISTRU PREZIDENTS K. ULMANIS TALLINĀ. J. ZEMITĀNS VIRSPAŅĒLNIEKS. LIELINIEKU BRIESMU DARBI VALKĀ. SIMTIEM NOSLEPKAVOTO. NĀVES SODUS SPRIEŽ 16 GADUS VECA MEITENE. P. STUČKAS AICINĀJUMS STRĒLNIEKIEM. VALDĪBAS "MEKLĒTĀJI" VALKĀ.

Jaunu pagriezienu mūsu noskaņojumam un arī visai Ziemeļlatvijas atbrīvošanas lietai deva ministru prezidenta K. Ulmaņa apciemojums Tallinā. Uzzinot par igauņu pretestību un sekmēm, K. Ulmanis pats bija devies uz Tallinu nodibināt cīņas kontaktu ar igauņiem. Komentējot jaunradušos stāvokli, Ulmanis prata pārvērst to tik pārlicecinošā optimismā, ka par galīgām sekmēm mums nevienam vairs nebija šaubu. Palika neskaidrs tikai laika jautājums, bet arī te bija pārliecība, ka viss kārtosies ātri. Ne mazāk liels optimists bija igauņu ministru prezidents K. Petss.

K. Ulmanis Tallinā ar Igaunijas valdību principā izlēma arī Ziemeļlatvijas armijas radišanu, izraugot par tās virspa-

vēlnieku Jorģi Zemitānu un pilnvarojot to kopā ar konsulu māc. J. Ramani slēgt ar igauņiem nepieciešamos līgumus. Zemitāns bija jau uz savu roku paspējis izdarīt arī vienu "mobilizāciju" starp Tallinā dzīvojošiem latviešiem. Bet cik varu atcerēties, tad apmācāmās armijas lielums bija tikai daži desmiti vīru. Zemitāna rīcībā tomēr atradās arī kādi virsnieki, kas bija ļoti nepieciešami priekšā stāvošā uzdevuma veikšanai.

Mums ar Gulbi K. Ulmanis uzdeva ne tikai kārtot armijas apgādības lietas, bet atbrīvotos apgabalos uzsākt arī priekšdarbus paredzētai agrarreformai, deklarējot zemi piešķirt brīvības cīnītājiem un reģistrēt bezzemniekus, kas vēlētos iegūt zemi. Bija paredzēts noorganizēt arī to zemju apsaimniekošanu un mantas uzraudzīšanu, kuŗas lielinieku rīcības dēļ būtu palikušas bez likumīgiem īpašniekiem uz vietas. V. Gulbi šajā sakarībā iecēla par Ziemeļlatvijas pilnvarnieku apgādības un agrārlietās, bet es biju viņam padots darbinieks.

J. Zemitāna formālā iecelšana par Ziemeļlatvijas armijas virspavēlnieku ar kuŗa ministra J. Zālīša rīkojumu notika pēc prezidenta atgriešanās Liepājā. Ar nākamo kuģi atsūtīja arī pavēles, ka Zemitāns no kapteiņa dienesta pakāpes pirms paaugstināts par kopvedi (vēlāk pltn.) un tad tūliņ par pulkvedi.

Šīs pavēles deva Zemitānam iespēju uzlikt krievu palkavnieka uzplečus, gan ar Latvijas nacionāliem vairodzīņiem, un ieņemt cienīgāku vietu starp igauņu un Judeniča armijas virsniekiem kafejnīcā (alkohols brīvā tirdzniecībā Igaunijā toreiz nebija). Piemērojoties formas tērпам, mēs tad Zemitānu uzrunā godājām par "palkavnieka kungu". Krievu palkavnieka nozīmes J. Zemitāns valkāja Ziemeļlat-

viņā arī vēlāk, kad Latvijas armijai pieņemto zīmotņu iegūšana vairs nesagādāja grūtības. Cara palkavnieka formas tērpā Zemītāns pēc "Landeswehr" — dzelzsdīvīzijas sakaušanas iejāja Rīgā, kā tas redzams vēsturiskajā foto uzņēmumā uz Gaisa tilta.

Rakstu te par Zemītāna formas tērpu nevis ironizēdams par viņu pašu, bet gan raksturojot cik lielu ietekmi uz šo lāga vīru bija atstājis ilgais dienests cara armijā. Līdzīgas īpašības piemita ne vienam vien mūsu armijas augstākam virsniekam, kas savu militāro karjēru bija sākuši cara armijā.

Igauņu sekmīgās kaŗa darbības rezultātā pirmo no Ziemeļlatvijas teritorijas atbrīvoja Rūjieni ar nelielu apkārtni. Tā kā atbrīvošanas kaŗā vispār varēja operēt tikai mazi spēki, sevišķi no igauņu puses, tad nepārtrauktas frontes nebija un kaŗam bija visai īpats raksturs. Apšaudīšanās bieži notika no lieliem attālumiem, noteikti neredzot ienaidnieku, bet aptuvis zinot rajonu, kur tas atrodas. Tādēļ bieži abas puses izšāva gan daudz municijas un sacēla efektīgu troksni, bet iedarbīga šī uguns nebija. Kādreiz divas dienas no vietas visa pamale vārījās loŗmetēju un ūauteņu troksnī un dārdēja arī artilerija, pēc kam ienaidnieks skaitījās atsists. Iegāju igauņu ūtabā Rūjienes stacijā apvaicāties, kā lielajā kaujā klājies. Izrādījās, ka igauņi tikuši cauri ar diviem viegli ievainotiem. Citu reizi, kad uguns kauja arniecīgiem pārtraukumiem ilga trīs dienas, ūtabā sūrkstījās, ka nu esot slikti: viens kritis. Pēc ziņām, kas ienāca no lielinieku puses, pēdējiem zaudējumi bijuši lielāki.

Nedaudz vēlāk somi ieņēma Valku. Te lielinieku pretestība bijusi sīksta, jo somiem, pēc dažām ziņām, bija krituši 50 vai pat 60 vīri. Vai Valkas ieņemšanā piedalījušās arī igauņu daļas, to neuzzināju. Somu lielie zaudējumi izskaidrojami ar ūo "ziemeļdēlu" (pohjan poikain) izcilo drošsir-

dību, kas daudz reizes bija apbrīnojama. Viņu uzbrukumos tad arī sekmes neizpalika. No somiem lielinieki baidījās, jo somi gūstekņus neņēma. Tāpat izturējās arī lielinieki pret somiem. Aizmugures dzīvē somu disciplīna nebij augsta, kā tas vispār mēdz būt ar brīvprātīgajiem, kas svešā zemē ieradušies ar savu palīdzību.

Kad Rūjiene un Valka bija atbrīvotas, Zemitāns tur, paralēli igauņu komandantūrām, nodibināja arī latviešu komandantūras. Rūjienē pirms par komandantu iecēla vietējo tirgotāju Sviķi, bet vēlāk mičmani Ģelbi. Valkā latviešu komandants bija ltn. Lauris (vēlākais Satversmes Sapulces soc. dem. frakcijas loceklis). Lauris bija no Ipiķu pagasta un prata igauņu valodu.

Pēc Valkas atbrīvošanas devos no Tallinas uzmeklēt Valkā savu ģimeni. Bija lielas bažas, vai tikai tā nebūs cietusi no lieliniekiem sakarā ar manu un sievas brāļa atrašanos "balto pusē". Ģimenes locekļus tomēr atradu sveikus un veselus, jo neraugoties uz aptaujām, mūsu prombūtne vēl nebija atklājusies.

Valkā lielinieki savā īsajā valdīšanas laikā bija pastrādājuši šausmu darbus. Noslepkavoto skaitu vien rēķināja ap seši simti. Pats tiku redzējis dažas atraktas kapenes. Tur ar drātis sasiētām rokām atradās visdažādāko šķīru upuri, starp tiem laba tiesa, pēc izskata, arī īstu darba ļaužu, pastalām kājās. Bija arī veļā izģērbti cilvēki. Kāds aculiecinieks attēloja redzēto šaušalīgo ainu. Ziemas nakti izģērbti līdz veļai un sasiēti rindā no cietuma dzīti nošaušanai uz tuvejām priedēm vaimanājoši cilvēki, kas dauzīti ar šautenītiem laidēm, lai nekliegtu. Par šo pašu gadījumu tālāk stāstīja, ka kādam no nelaimīgiem, šaujot ar ložmetēju, norauta roka, ar kuņģi bijis piesiets pie citiem. Tas kails un asiņains aizbēdzis uz tuvējām "Zāģu dzirnavām" mežā (dzirnavnieks

bija igaunis) un daudzījis pie loga, bet dzirnavu ļaudis baidījušies to ielaist. Otrā rītā nelaimīgais atrasts noasiņojis turpat pie salmu kaudzes.

Tribunāla priekšsēdētāja Valkā bijusi 16 gadus veca meitene. Pie man pazīstamas fotogrāfes, sievas radnieces, tiku redzējis arī tās ģimietni: tā bija skolas meitenes izskatā ar bizīti pār pleciem.

Tā Valkā bija rīkojusies P. Stučkas valdība. Kādā Valkā izdotā "Sarkanā karoga" numurā P. Stučkas ievadrakstā izlasīju šādus vārdus: "...un sarkanie strēlnieki tad ar labpatiku varēs badīt durkļus pelēksvārču (t.i. zemnieku, aut.) treknos vēderos..."

Ar nožēlu jākonstatē, ka P. Stučkas izpildu vara balstījās galvenām kārtām uz... latvju sarkaniem strēlniekiem.

Uzņemot sakarus ar latviešu sabiedrību Valkā, sastapu vidusskolas direktoru J. Stipro, skolotāju E. Nagobadu, ārstu J. Lībieti, bijušo muižas pārvaldnieku O. Hassmani no vienas puses, no otras vēl — pamatskolas skolotājus K. Gulbi un Matisu, un pagasta rakstvedi Ivertu. Pirmās grupas personas uzskatīja par nacionālās pilsonības pārstāvjiem, bet pēdējos kā kreisā novirziena reprezentētājus. Kāda viņu loma bijusi lielinieku laikā, to nezinu, bet acīmredzot ne spilgta, jo pretējā gadījumā tie nebūtu Valkā palikuši. Tomēr arī pirmējie negribēja sevi atklāti atzīt par "Ulmaņa valdības" piekritējiem un saraut saites ar kreiso grupu, kuŗi noteikti nebija Ulmaņa valdības atbalstītāji, kaut gan krasi pret to neuzstājās. Šāda abu nogrupējumu izturēšanās pirmajā laikā man bija labi saprotama. Nacionālais nogrupējums baidījās vēl no lielinieku tuvuma — tuvākajā vietā tie atradās tikai kādus 6 — 7 kilometrus no Valkas un varēja arī atgriezties. Kreisā novirziena pārstāvji bija spiesti klusēt aiz tā iemesla, ka Valkā atradās somu brīvprātīgo garnizons, kuŗu izrīcība

bija ļoti ātra. Dīvainākais tomēr bija kas cits. Kaut gan Valkas latviešu daļā darbojās "Ulmaņa valdības" komandantūra, visa šī sabiedrība, ne tikai sākumā, bet arī vēlāk, spriedelēja un prātoja, kas varētu būt likumīgais varas orgāns atbrīvotajā Ziemeļlatvijas daļā. Pēc šīs sabiedrības locekļu domām, likumīgam varas nesējam vajadzētu būt kādreiz vēlētai "Zemes padomei". Bet izrādījās, ka nebija vairs sameklējams neviens no ievēlētiem padomes locekļiem. Daži no pieminētās sabiedrības par pieņemamām bija ar mieru atzīt pat personas, kas tikai kandidējušas vēlēšanās, bet nemaz nav ievēlētas. Taču arī tādu izrādījās tikai viena vai divas. Šie komiskie priekšlikumi, man šķita, nāca no kreisā novirziena puses. Tiem piebalsoja mazāk nosvērtie nacionālā virziena "demokratiskie" pārstāvji. Kā vēlāk stāstīšu, šī spriedelēšana pat izvērtās mēģinājumā traucēt valdības ierēdņu darbu.

5.

MOBILIZĀCIJA KAUJAS TROKSNĪ. JAUNFORMĒTAIS
PULKS IZIET FRONTĒ. PLTN. OZOLS VĒRTĪGS
VIRSNIĒKS IGAUŅU ARMIJAI. ZIEMEĻLATVIJAS
LAUKSAIMNIEKU DEVĪGĀ ROKA.

Apmeklējis ģimeni un iepazīnies ar stāvokli Valkā, atgriezies atpakaļ Tallinā. Tur pulkveža J. Zemitāna rīcībā bija ieradušies vēl daži bij. cara armijas virsnieki — latvieši un Zemitāns, vienojies ar igauņu virspavēlnieku ģen. Laidoneru, bija nolēmis nelielajā atbrīvotā Latvijas teritorijā izdarīt mobilizāciju. Igauņu virspavēlniecība bija atļāvusi formēt Tērbatā latviešu pulku, dodot tam uzturu un apbruņojumu, bet tam vajadzēja pakļauties viņas vadībai.

Pirmo mobilizāciju izsludināja Rūjienē, kur ar attiecīgām pavēlēm ieradās vltņ. Dannenbergs (vēlāk artilērijas ģenerālis) un kapt. Paukšēns (mira Tērbatā pulkam formējoties). Uz Rūjieni jau pirms mobilizācijas izsludināšanas biju izbraucis arī es. Kā mobilizācijas aculiecinieks pakavēšos pie tās tuvāk.

Ir skaidrs, ka mobilizācijas izvešanai nepieciešama vara, kas liktu iesaucamiem ierasties mobilizācijas punktos, tad saturētu tos kopā un pakļautu savām pavēlēm. Kādu stipru varu varēja reprezentēt pirmās mobilizācijas izdarītāji? Vispirms paši mobilizācijas izsludinātāji — abi virsnieki, Rūjiene ieradās neapbruņoti, ja neskaita kapt. Paukšēna veclaiku revolveri ar divām patronām. Ar lielu kaulēšanos viņiem izdevās dabūt no igauņiem 15 vācu armijas šautenes ar 5 patronām uz katru. Labi atceros vēl igauņu virsnieka izteicienu krievu valodā: “Tās tomēr, velns lai parauj, ir pārāk labas šautenes, un mēs tās nedotu jums, ja tikai mums priekš tām būtu patronas”. Tā mobilizācija, balstoties uz 15 šautenēm un 75 patronām! Šautenes iepriekš nodeva 15 mobilizējamiem un tad šie 15 cilvēki ar diviem virsniekiem sastādīja mobilizācijai nepieciešamo bruņoto varu.

Mobilizācijas izsludināšana Rūjiēnā nepalika apslēpta lieliniekiem, jo kā jau agrāk pieminēju, nekādas noslēgtas frontes toreiz nebija. Lielinieku interesēs, protams, bija mobilizāciju izjaukt. Un tā ar notika, ka divas dienas pirms izsludinātās mobilizācijas, iesākās plaša mēroga uzbrukums Rūjiēnei. Lielinieki atradās tikai dažus kilometrus no Rūjiēnes un arī pati Rūjiēne bija stipri vien “sarkana.” Rūjiēnē runāja, ka cīņās esot kritis “pirts Bērziņa” dēls, kas pie sarkaniem bijis augsts komandieris un tie nu apņēmušies kaut uz dažām stundām iekļūt Rūjiēnē, lai savu komandieri godam apglabātu Rūjiēnes kapsētā. Un tiešām “sarkaniem” arī izdevās tepat gandrīz jau iekļūt Rūjiēnes kapsētā. Stāvoklis bija tik kritisks, ka pašā Rūjiēnē mobilizācija vairs nevarēja notikt. Rūjiēni vajadzēja atstāt arī komandantūrai. Tā divās ragavās, arī es, aizbrauca uz netālo Moisekillas miestu igauņu teritorijā, bet pats komandants Ģelbe uzskatīja par kaŗavīra necienīgu rīcību braukt mums līdzī uz aizmuguri un ar

šauteni rokās aizgāja igauņu armijas rindās. Tas, domāju, labi raksturo Čelbi, kas savu kaņavīra stāju arī vēlāk parādīja, ziedojot dzīvību cīņā pret vācu "Landeswehr'u".

Moisekillā pavadījām nakti un vēl nākamo dienu. Šī diena, 24. februāris, bija Igaunijas valsts proklamēšanas pirmie gada svētki un nelielas svinības notika kādā laukumā. Pa to laiku stāvoklis Rūjienes frontē bija jau labojies un mēs braucām atpakaļ Rūjienes virzienā uz Ķīrbēniem (vēlāk pēdējā robežstacija Latvijas teritorijā). Kaujas gan Rūjienas rajonā vēl turpinājās ar diezgan lielu troksni, bet stāvoklis lielas bažas vairs neradīja (Rūjieni ieņemt reiz lieliniekiem uz vienu dienu laimējās vēlāk). Rēķinādamies ar kauju labvēlīgu iznākumu, mobilizētāji par mobilizācijas punktu bija izziņojuši Ķīrbēnus dienu pēc mūsu ierašanās tur.

Neraugoties uz nenoteikto stāvokli frontē, uz mobilizāciju ieradās necerēti liels iesaucamo skaits — vairāki simti. Tam izskaidrojums varēja būt visu lauku iedzīvotāju pretlielnieciskais noskaņojums. Arī es un V. Gulbis formāli tikām mobilizēti, kaut gan saskaņā ar ministru prezidenta doto speciālo uzdevumu, ierindā ieskaitīti netikām. Mobilizācijas dienā man vajadzēja rūpēties par pārtikas sagādāšanu mobilizētiem, ja nevarētu tos tūlīt nogādāt uz pulka formēšanās vietu. Apbraukājot apkārtni, visu šādam gadījumam jau noorganizēju, bet pie pārtikas rekvizīcijas tomēr ķērties nevajadzēja, jo bija radusies iespēja mobilizētos jau naktī nogādāt pa dzelzceļu uz Tērbatu.

Tā kā man tad dienesta pienākumu vēl nebija, nolēmu līdz ar mobilizētiem aizbraukt uz Valku. Braucām naktī, gulēdami šaursliežu vagonos uz salmiem. Mobilizētie bija moži un patriotiski noskaņotā gara stāvoklī. Vagonos skaļi dziedāja, ko nebūt nevarēja atzīt par prātīgu rīcību. Kaut gan kaujas bija beigušās un lielinieki atspiesti atpakaļ, to-

mēr kādā vietā starp Rūjieni un Valku, kā vēlāk uzzināju, tie no dzelzceļa bijuši tikai 1½ kilometrus tālu un viegli būtu varējuši vilcienu aizturēt. Kāpēc tas nebija noticis, nezinu. Vispār tajā laikā mēdza notikt daudz kas neizskaidrojams. Varbūt lieliniekiem nevarēja ienākt prātā, ka kāds būtu tik pārgalvīgs un laistu transportu pa tik nedrošu ceļu, kāda toreiz bija Rūjienes — Valkas līnija, kad mobilizētos varēja aizvadīt arī pa citu ceļu. Mazajam, uz ātru roku sakārtotajam bruņotam vilcienam vien nebija pa spēkam pietiekoši nodrošināt satiksmi Rūjienes — Valkas posmā, vēl jo vairāk tāpēc, ka šis pats vilciens bieži operēja arī uz Valkas — Alūksnes līnijas.

Drīz pēc pirmās mobilizācijas Rūjienē, notika arī mobilizācija Valkā. Paplašinoties atbrīvotai teritorijai, mobilizāciju Valkā vēl reizi atkārtoja. Tērbatas formējamo pulku nosauca par 1. Valmieras kājnieku pulku un par tā komandieri iecēla pltn. Jansonu. Izvadot no Valkas pirmos mobilizētos, pulkam pasniedza Valkas latviešu darināto un dāvināto karogu. Izvadišanas un karoga pasniegšanas runu teica Otto Hassmanis. Varēja vērot, ka viņš labprāt uzņēmās īsus, bet skaļus reprezentēšanās pienākumus, no kuņģiem nestabilā stāvokļa dēļ dažam citam izdevīgi bija izvairīties. Par O. Hassmana runām E. Nagobads gan stāstīja, ka tās sacerot viņš.

Pa to laiku J. Zemitāna rīcībā ieradās arvien vairāk kaujas virsnieku, kuņģus varēja iedalīt formējamā pulkā. Starp tiem bija arī kapt. R. Bebris (vēlāk pulkvedis un prezidenta pils komandants).

R. Bebris, pēc paša stāstījuma, Pēterpilī brīnišķā kārtā izglābies pēc notiesāšanas uz nāvi un pārvarot lielas grūtības, nokļuvis Tallinā.

Drīz pārcēlos uz Valku strādāt kā Valkas apriņķa apgādības un agrārlietu pārzinis (V. Gulbis visas Ziemeļlatvijas

apgādības un agrārlietu pilnvarnieks). Rūjienē kā Valmieras apriņķa apgādības lietu pārzinis darbību uzsāka agr. Ed. Duņēns, un kā agrārlietu pārzinis — agr. P. Muritis, agrākais trīsgadīgās lauksaimniecības skolas pārzinis Rūjienē. Latviešu pārvaldīšanā, un tāpat arī manas darbības ietekmē atradās mazais Pedeles pagasts ar, laikam, 29 saimniecībām un apmēram 40 saimniecības no Ērgemes pagasta. Šis skaits gan bija atkarīgs no katreizējā frontes stāvokļa. V. Gulbis pagaidām uzturējās Tallinā un tādēļ arī es pa reizei tur vēl aizbraucu.

Mana darbība izpaudās pa daļai komandantūras apgādē, bet galvenā kārtā formējamām vienībām vajadzēja papildināt transporta līdzekļus un apģērbu, kā arī bija jāsaģādā pārtikas līdzekļu un zirgu barības rezerve.

Pēc apmēram 3 nedēļu ilgas apmācības Tērbatā 1. Valmieras pulks marta beigās izgāja frontē. Viņa sastāvā tad bija kādi 800 — 900 “durkļi”, ar 5 Wickers'a patšautenēm. Labi atceros kādu pievakari, kad transporta vilciens ar plīvojošo pulka karogu ienāca Valkas stacijā. Tālākais maršruts vēl nebija paziņots un pēc pāris stundu gaidīšanas pulku nostādīja kolonā reprezentācijas gājienam ar orķestri pa pilsētu uz kādas skolas telpām pārnakšņošanai. Jāpiezīmē, ka arī igauņi Valkā mēdza “reprezentēt” savus caurejošos spēkus iedzīvotāju gara stāvokļa pacelšanai. Bet šoreiz no reprezentēšanās nekas neiznāca, jo pulks saņēma pavēli iekrauties šaursliežu vilcienā un nakti to nosūtīja Alūksnes virzienā igauņu apdzīvotā teritorijā. Pēc mūsu, latviešu, izpratnes pulkam lietderīgāki būtu bijis darboties latviešu teritorijā, pie tam Valmieras virzienā, jo atbrīvojot tur lielāku platību, pavērtos arī tālākas mobilizācijas un apgādes iespējas. Tāpat domāja arī pltn. K. Berķis, kas bija ieradies no Somijas un paredzēts kā turpmākā formējamā Cēsu pulka komandieris.

Igauņu virspavēlniecība, šķiet, tomēr vairāk ievēroja savas intereses.

Jau pirmajās dienās pēc ierašanās frontē pulks bija nonācis kaujas saskarē ar ienaidnieku. Ja igauņi, kā jau agrāk minēju, bija iemanījušies tikt cauri ar maziem zaudējumiem, tad Valmieras pulks darbojies citādi, nonākdams ciešākā saskarē ar ienaidnieku, kādēļ cietis lielākus zaudējumus. Valkā atveda ievainotos, no kuņiem smagāk cietušos nogādāja Tērbatas universitātes klīnikās, bet vieglāk ievainotos ārstēja Valkas slimnīcā. Bija arī kritušie.

Runājot par kaujas operācijām pret lieliniekiem, nevaru paiet garām, īsumā nepieminējis pltn. Ozolu. Viņš darbojās igauņu operatīvā štābā un kā ģen. Laidonera studiju biedrs cara Krievijas kaŗa akadēmijā un ģenerālštāba virsnieks, tur bija iemantojis lielu uzticību. Pāris reizes man un V. Gulbim iznāca ar viņu sarunāties par kaŗa operāciju norisi mūsu frontē. Ar vēriena plašumu Ozols atstāja paliekošu iespaidu. Kādreiz atgriežoties no frontes Ozols man un V. Gulbim uz kartes parādīja, kādā stāvoklī viņš atstājis pret lielinieku pārspēku novietotus mazākos pretspēkus, veikli tajos iekalkulējot šaursliežu bruņoto vilcienu. Man, toreiz jaunam cilvēkam, šī izrīcība šķita tik pārdomāta un tālredzīga, ka Ozola spējas skaitīju nesalīdzināmi pārākas par mūsu toreizējo kaujas virsnieku spējām. Kreisā novirziena dēļ latviešu strēlnieku pulkos, Ozols, kā znāms, nebaudīja cieņu ne pie tā laika, ne pie vēlākajiem Latvijas virsniekiem, kaut gan esmu pārliecināts, ka Ozols būtu bijis vērtīgs ieguvums Latvijas armijai. Citu reizi Ozols pastāstīja par latviešu strēlniekiem kaujā, kā tie ejot pa "čomiņu" modei nesdami šautenes plecos ar rezgaļiem gaisā, līdz saņemti ar uguni, izklistot ķēdē. Ozols stāstīja, ka Alūksnes rajonā no lielnieku puses kaujā bijusi iesaistīta arī sarkanās kaŗa skolas

rota, kas cietusi smagus zaudējumus. Kā zināms, par toreizējās sarkanās kaŗa skolas priekšnieku Rīgā bija pulkvedis Laimiņš, vēlākais Latvijas ministrs. Tomēr likteņa ironija!

Agrāk jau pieminēju, ka Valkā darbojās latviešu komandantūra ar ltn. Lauri kā komandantu. Tam par palīgu bija vlt. Opmanis, pēc profesijas skolotājs (pēc studiju beigšanas skolotāju institūta direktors). Komandantūrai bija neliela komanda, kuŗā bija brīvprātīgie, galvenām kārtām pār-bēdzēji no lielinieku ieņemtās teritorijas. Labi saprotams, ka komandatūras uzturēšanai un vispār darbības attīstīšanai nepieciešami arī kādi naudas līdzekļi. Tādu nebija, izņemot to, ko graudā ar manu darbību ieguva rekvizīciju ceļā. Vajadzēja atrast izeju. Komandantūrā noturētā apspriedē vienojāmies, ka nav cita ceļa, kā uzlikt turīgākiem iedzīvotājiem, kuŗiem sevišķi bija nepanesams lielinieku režīms, nodevas arī naudā. Nauda ar pirkšanas spējām ārpus lielinieku okupētās teritorijas vēl bija ost-nauda un cara nauda (Tallinā tikai ost-nauda). Vienreizējās nodevas ievākšanu uzticēja man un Opmanim. Nolēmām rīkoties demokrātiski, dodot pašiem iedzīvotājiem iespēju sapulcē nodevas sadalīt savā starpā. Mūsu rīcībā bija viss mazais Pedeles pagasts un daļa Ērgemes pagasta. Citos Valkas apkārtnes pagastos, piem. Lugažu, kaut arī tie bija latviski vai pa daļai latviski, rīkojās igauņi. Saziņojām no abiem pagastiem saimniekus, rentniekus un graudniekus, t.i. visus tos, kas nodarbināti māju apsaimniekošanā resp. lauksaimnieciskā ražošanā. Iepriekš aplēsām, ka no Pedeles pagasta vajadzētu iegūt ap 20.000 rb., bet no Ērgemes pagasta 30.000 rb. Sākām ar Pedeles pagastu. Opmanis patriotiskā uzrunā aprādīja mūsu vajadzības. Bez lielām debatēm izlēma nodevas dalīt pēc "zirgiem", t.i. apstrādājamās platības, pie kam saimnieka "zirgu" aprēķinājām augstāk par rentnieka "zirgu" un pēdējā "zirgu"

savukārt augstāk par graudnieka "zirgu". Lai sanāktu paredzētā summa, tad es provizoriski aplēsu, cik uz viena "zirga" caurmērā jāliek. Pagasta vecākais nosauca lauksaimnieka vārdu, un tad pēdējais uzdeva savu "zirgu" skaitu, pēc kam paziņoju summu, kas no viņa pienāktos. Par brīnumu viss noritēja bez kādas vaidēšanas un kaulēšanās. Bieži vien pārējie noteica: "Tu jau nu gan varēji tik un tik vēl pielikt," uz ko uzrunātais, pabraucijis bārzdu, atbildēja: "Ja nu jūs tā sakat, tad jau būs ar jādod." Tādu gadījumu bija diezgan daudz. Daži no atnākušiem tika attestēti kā "švaki" un tiem nodevas vai nu samazinājām, vai pavisam atlaidām. Nodevas saskaitot izrādījās, ka sanāk ievērojami vairāk, kā bijām nodomājuši — cik atceros, tad 20.000 rb. vietā 29.000 rb. Visi cieši apsoliņās jau otrā dienā nolikto summu samaksāt. Ar Ērgemes pagastu viss gāja tāpat un te naudas sanāca pāri par 40.000 rb. Naudu dažās dienās bez grūtībām samaksāja, pie kam bija gadījumi, kad samaksāja vairāk par prasīto, tikai ar piekudinājumu to neizpaust. Viss tas rādīja, ka "Stučkas valdībai" zemē nav piekrišanas ne tikai pie "budžiem", t.i. saimniekiem, bet arī pie rentniekiem un graudniekiem. Šo naudas vākšanu neizdarījām ar draudiem un no tās nebija grūti izvairīties, bet izvairīšanās gadījumu nebija.

6.

ZIEMEĻLATVIJAS CIVILPĀRVALDE. TRŪCĪGAIS AP-
BRUŅOJUMS FRONTĒ. PIRMIE LIELGABALI ŠAUJI
BRĀĻU KAPI VALKĀ.

Reiz, tas varēja būt ap marta vidu, kad biju ieradies Tal-
linā, kopā ar V. Gulbi ejot pa ielu, satikām inž. Marku Gai-
līti. Viņš bija Liepājā studentu rotas leitnants, bet tad pa-
gaidu valdība atsūtījusi uz Tallinu par atbrīvojamās Ziemeļ-
latvijas civilpārvaldes priekšnieku, jeb civilpilnvarnieku.
M. Gailītis bija tikko ieradies Tallinā ar kuģi "Vaza" un vi-
ņam līdzī vēl trīs virsnieki civilpārvaldes amatiem. Viens no
tiem bija kapt. Pencis, otrs līdzīgā dienesta pakāpē inž. tech-
nol. Bankins un trešais ar vltu. pakāpi cand. rer. merc. Pē-
tersons. Pencis pēc M. Gailīša stāstījuma bija izraudzīts tā-
pēc, ka 1 klm no Valkas bija viņa tēva mājas. Pētersonom
Valmierā, kas vēl bija lielnieku varā, dzīvoja ģimene un
bija linu vērptuve. Bankinam, šķiet, ar Ziemeļlatviju ciešu
sakarību nebija. No atbraucējiem uzzinājām par plkv. O. Kal-
paka un citu virsnieku traģisko nāvi, bet arī ieguvām ieprie-
cinošo ziņu par "liepājnieku" sekmēm pret lieliniekiem.

M. Gailītis palika dzīvot Tallinā, saskarē ar igauņu valdību, bet kapt. Pencī iecēla par atbrīvojamā Valkas apriņķa priekšnieku, ar sēdekli Valkā, Bankinu par Valmieras apriņķa priekšnieku ar sēdekli Rūjienē, kur par latviešu komandantu bija mičmanis Ģelbe. Pētersonu iecēla par Latvijas bankas nodaļas priekšnieku Valkā. Pētersons savā postenī bija jau izraudzīts Liepājā un viņam bija līdzī lielāks krājums Latvijas zīmogmarku. Civiltārvalde prasīja, lai iedzīvotāju iesniegtie lūgumi valsts iestādēm, būtu apmaksāti ar zīmognodokli. Tas bija labi, jo no vienas puses civiltārvaldes kasē radās nelieli ienākumi, no otras puses bija radīts zināms respekts pret valsts iestādēm.

Viegli saprotams, ka grūti bija izšķirt, kādas lietas ietilpst komandantūras, kādas civiltārvaldes kompetencēs. Pēc būtības tajā šaurajā darbības apjomā un vēl frontes rajonā, civiltārvalde tobrīd bija lieka, un starp iestādēm varēja izcelties nevajadzīga rīvēšanās. Tā tas diemžēl arī notika Rūjienē starp apriņķa priekšnieku Bankinu un komandantu Ģelbi. Vainojami arī raksturi. Mans vērtējums bija par sliktu Bankinam, kuŗš uz Ģelbi skatījās no augšas, pasvītrodams savu pārkāpumu izglītībā. Kādā apspriedē Valkā Bankins sev atļāvās pat tik tālu iziet no takta, ka uz kādu Ģelbes vaicājumu rupji pateica: "Es, kā akadēmiski izglītots cilvēks, pavisam atsakos ar jums runāt!" Sakarā ar to un agrākiem apvainojumiem Ģelbe minētā vakarā griezās pie manis pēc padoma, vai viņam, kā kaŗavīram, neizaicināt Bankinu uz divkauju. No šī nodoma Ģelbi atrunāju, aizrādot, ka Bankins "kā akadēmiski izglītots," droši vien no divkaujas atteiksies. — Bankinu vēlāk sastapu kā pulkvedi — artilērijas pulka komandieri, bet Ģelbe, kā zināms, krita pret von der Goltza spēkiem pie Vidrišiem.

Man bija izdevība Valkā novērot darbā kapt. Pencī. Tas

zināmās stundās ieradās pieņemt publiku. Kapteinim pie-
mita divaina rakstura īpašība un proti, katrā lietā un katrā
sarunā nostāties opozīcijā, pie tam gaŗas un kaŗķīgas izrunā-
ŗanās veidā. Ar apmeklētājiem notika gari strīdi, kas ne pie
kāda gala neveda. Uz mani tas toreiz atstāja tik smagu
iespaidu, ka ziŗoju par to civilpārvaldniekam M. Gailītim,
cik Pencis nepiemērots satiksmei ar apmeklētājiem. Gailī-
tis tam piekrita un Penŗa vietā tika iecelts Ozoliņŗ (vēlākais
dzelzceļu policijas priekŗnieks, ko noslepkavoja komūnisti).
Pencis vēlāk bija pulkvedis Latvijas armijā.

Kā nosvērtu personu atceros Pētersonu, kuŗa padomi ap-
spriedēs bija lietišķi un attiecības ar darba biedriem un pub-
liku nevainojamas.

Kaut gan nebiju aktīvs kaŗavīrs, tomēr ar mūsu kaujas
vienību, t. i. Valmieras pulku nācās sastapties dienesta darī-
ŗanās. Apgādības lietu papildu kārtoŗanai, kad pulkam,
pēc sekmīgas darbības Alūksnes virzienā izdevās iekļūt lat-
vieŗu apdzīvotā teritorijā, pulka saimniecības daļai (priek-
ŗnieks vltņ. inŗ. ķīm. Robeŗnieks) piekomandēju savu piln-
varotu pārstāvi ar rekvizīcijas tiesībām stud. agr. Boŗvech-
teri (miris Latvijas pirmajos gados). Arī ar pulka virsniekiem
gadījās bieŗi sastapties, kad tie ieradās Valkā. Tāpēc par
pulka kaujas gaitām un notikumiem paŗā pulkā arvien biju
labi informēts. Toreizējo apstākļu raksturoŗanai pieskārŗos
daŗiem notikumiem.

Kad Valmieras pulkam vajadzēja doties frontē, tad, kā
jau minēju, pulks bija apbruņots ŗautenēm (krievu tipa, bet
Anglijā gatavotas) un piecām Vickers's patŗautenēm ar 25 pat-
ronām aptverēs. Divi "Vickers'i" jau pirmajās dienās sabo-
ŗājās un tos atveda Valkā "Konsuma" mehaniskā darbnīcā
laboŗanai. Var iedomāties, cik vājas bija pulka ugunsspējas,
salīdzinot ar ŗi laika bruņojumu! Un tad vēl īsais apmācības

laiks! Mans sievas brālis stāstīja, ka Tērbatā apmācības laikā tikai vienu reizi notikusi apmācība šaušanā, un katrs dabūjis izšaut piecas patronas. Kaujās mazsekmīga bijusi arī automatiskā uguns, lietpratības trūkuma dēļ ieroču lietošanā.

Jāpiemin vēl, ka Anglijā kaŗa laikā gatavotie krievu parauga ieroči, kuŗus igauņi ieguva no anġļu krājumiem, bija sliktas kvalitātes — šautenes nepiešautas, aizslēgās sīki defekti, durkļu uznavas nepiemērotas. To pats novēroju, kad kādreiz steigas gadījumā komandantūrai vajadzēja izdalīt lielāku skaitu jaunu šauteņu. Arī es saņēmu defektīvu šauteņi.

Ievērojot pulka trūcīgo apbruņojumu, gadījumos, kad pulks dabūja bruņojuma papildinājumu, priecājāties līdzī arī mēs, aizmugurnieki.

Tāds priecīgs notikums bija, kad pulks saņēma artilēriju. Man gadījās redzēt šo pulka pirmo artilēriju. Tā bija — trīs veca tipa apm. 10 cm lielgabali bez kompresoriem, lādējami ar pulveŗa maisīņiem. Baterijas komandieris bija vltņ. Dannenbergs. Pēc lielgabalu izcelšanas frontē dzelzceļa stacijā, Dannenbergs arī tūliņ licis tiem iedarboties ienaidnieka virzienā, lai pulks dzirdētu, ka nu mums ir artilērija. Vienu no šiem lielgabaliem drīz atveda atpakaļ Valkā remontam.

Izcilu pakalpojumu pulkam minētie trīs lielgabali izdarījuši kādā atkāpšanās kaujā pie Apes. Atkāpties vajadzējis sakarā ar igauņu atsegto flangu. Lai glābtu kritisko stāvokli, baterija, kapt. Skujenieka vadībā uz tuvas distances tiešā tēmējumā ar karteču uguni apšaudījusi ienaidnieka kājniekus, riskējot pašai baterijai krist lielnieku rokās. Kaujas epizodi divas dienas pēc notikuma man atstāstīja pats kapt. Skujenieks.

Vēlākā kauju gaitā igauņi šos trīs vecmodīgos lielgabalus apmainīja pret diviem moderniem viegliem angļu lielgabaliem, par kuņiem baterijas komandieris vlt. Dannenbergs deva vislabāko atsaukumi.

Kādreiz, artilērijas divkaujas laikā, lielinieku granātai eksplodējot telpā, ievainoja komandieri Dannenbergu, bet vairākus kareivjus nogalināja. Starp tiem atceros arī Rūjienes aptiekaru Lindenbergu, kas bija mobilizēts un darbojās pulkā par sanitāru.

Šos un vēl citus kritušos kaņavīrus atveda apglabāšanai Valkā. Kritušo Lindenbergu paņēma apbedīšanai piederīgie. No atmiņas izgaisis precīzais skaits, bet viņu varēja būt apdesmit, starp tiem arī divi virsnieki. Kaņavīru apbedīšanu bija uzņēmušies Valkas latvieši. Faktiskais darītājs bija kāds latviešu namsaimnieku pārstāvis (varbūt namsaimnieku biedrības priekšnieks), pāri pusmūža vīrs, kuņa vārdu vairs neatceros. Apbedīšana bija nolikta svētdienā, bet tās ceremoniāls nebija zināms. Sestdienā sastopot minēto vīru, uzzināju, ka nekāds ceremoniāls nav paredzēts. Salikšot zārkus uz raspuskām un braukšot uz kapsētu. Pa ceļam pie Lugažu baznīcas (pilsētas latviešu daļā), ja gribēšot, varot apstāties un nodziedāt vienu pantīņu.

Dzirdētais mani uztrauca. Zināju arī, ka rīkotājs pieskaitāms pie kreisā novirziena, vismaz atrodas tā ietekmē. Redzēju, ka ne "civilpārvalde", ne komandantūra par šo lietu nav interesējusies. Steigā izdevās panākt, ka komandants izkārtoja izvadišanu no baznīcas. Manu priekšlikumu izvadīt kritušos no pilsētas "Jāņu baznīcas", kur bija arī latviešu draudze, igauņu komandants noraidīja. Vajadzēja apmierināties ar mazo Lugažu baznīcu. Par apbedīšanas dienu bija ziņots plkv. J. Zemitānam un māc. J. Ramanim (konsulam) uz Tallinu un pēdējais arī pats svētdienas rītā bija ieradies

kritušos izvadīt. Valkā tobrīd sava latviešu mācītāja nebija; mācītājs J. Kupčs Valku bija atstājis reizē ar vācu okupācijas kaŗaspēku.

Lielā steigā svētdienas rītā, saziņā ar mācītāju J. Ramani, izdevās iespiest arī dziesmu lapiņas. Viens no maniem sievas brāļiem, kas strādāja Valkā J. Rauskas spiestuvē par burtlicī, ātri salika un ar rokas spiedi iespieda 100 lapiņas ar tekstu baznīcai un kapiem. Tās varēja izdalīt baznīcā pāris minūtēs pirms izvadīšanas sākuma.

Pavadītāju bija ļoti daudz un mazā Lugažu baznīcā varēja saiet tikai daļa no tiem. Vairumam vajadzēja palikt ārpusē. Baznīcas ārpusē iznesamos šķirstus sagaidīja igauņu militārais orķestris un Valmieras pulka goda sardze. Kopsummā vērtējot, izvadīšana atstāja lielas patriotiskas sēru ceremonijas iespaidu. Dusas vieta kritušajiem bija izraudzīta jaunajā kapsētā Pedeles upes tuvumā, kur masu kapā jau bija guldīta daļa lielinieku upuru.

Turpat vēlāk guldīja dažus citus kritušos. Valsts neatkarības laikā varoņu dusas vietā uzcēla granītā kaltu pieminekli.

Kā nepatīkama pēcatmiņa man palika spiestuves īpašnieka J. Rauskas atkārtotā atlīdzības prasība par iespiestām dziesmu lapiņām. Rauska griezās vispirms pie komandanta Laura, tas to noraidīja pie M. Gailiņa, pēdējais pie plkv. Zemitāna. Atlīdzību neizmaksāja, bet nebija jau arī vērts par to runāt, jo galvenais — salikums, Rauskam nekā nemaksāja, zaudējums bija tikai nedaudz papīra un drukas krāsa.

7.

O. HASSMAŅA "MEMORANDUMS". AR "JORĢI" NEVAR JOKOT. AGRĀRREFORMAS SĀKUMI IR ZIEMEĻLATVIJĀ. O. HASSMANIS SOLA ATBRĪVOTĀJIEM ZEMI, BET NEDOD. SEPARĀTISMA KULTIVĒTĀJI UN CIVILPILNVARNIEKA NENOTEIKTĪBA. NEATZĪTIE NOPELNI.

Risinot tālāk savu atmiņu pavedienu, nāk prātā kāds pēc būtības gan mazsvarīgs, pat komisks notikums, bet kas raksturoja vietējo sabiedrību reprezentētājas personas.

Kādu dienu saņēmām informāciju, ka cauri Valkai lielnieku virzienā, savā vagonā, brauks kādas amerikāņu misijas pārstāvis (faktiski tālāk par Valku pa platsliežu ceļu aizbraukt nevarēja, jo frontes joslā ceļš bija izpostīts). Gadījumu uzskatījām par piemērotu, lai iesniegtu "memorandu". Pārrunās nolēmām deklarēt, ka latvju tauta savā vairākumā nav lielnieciska, vēlas neatkarību un atbrīvoties no krievu resp. lielnieku jūga, bet bija paredzēts izteikt arī attiecības pret vācu muižniecību. Memorandu sastādīt uzticējām E. Nagobadam un direktoram J. Stipram. Pēc uzrakstīšanas memorandu vajadzēja pārtulkot angļiski. To apņēmās izkār-

tot O. Hassmanis, nododot tulkot divām baltvācu muižniecēm, pie kuŗām pats bija kalpojis par muižas pārvaldnieku. Kad tulkojums bija gatavs, ar J. Lībieša angļu valodas zināšanu palīdzību konstatējām, ka tanī iztrūkst daži teikumi, kuŗos raksturota latviešu nostāja pret baltvācu muižniecību.

Steigā J. Stipram tomēr izdevās iztrūkstošo teksta daļu rakstā ietilpināt un to par jaunu sagatavot iesniegšanai. Pirmo sagatavoto memorandu O. Hassmanis vēlējies paturēt sev.

Kad nu gaidītais amerikānis ieradās, pie tā vagona kā delegāti devās J. Stiprais, E. Nagobads un J. Lībietis, kuŗš pa daļai varēja sarunāties angļiski, bet līdz tiem tomēr arī O. Hassmanis. Kad trīs delegāti savu memorandu jau bija nodevuši, tad tiem par lielu izbrīnu O. Hassmanis pasniedzis arī "savu", pirmatnējo, saīsināto. Var iedomāties, ko te saprata amerikānis, saņemdams no vienas delegācijas divus citādi vienādus rakstus, tikai ar dažu teikumu atšķirību?

Labi atceros, kā "delegācija" atgriezās mītnē, sodoties un sļaudoties par O. Hassmaņa rīcību. Pats Hassmanis jau bija nozudis, varbūt aizsteidzies pie savām paziņām.

Kad stāvoklis Ziemeļlatvijā kļuva stabilāks, Valkā no Liepājas ieradās redaktors O. Nonācis, dzejnieks Ed. Virza un rakstnieks J. Janševskis, izdot avīzi. Domāju, ka vismaz sākumam valdība Liepājā Nonācim bija atvēlējusi arī kādus līdzekļus. Avīzi nosauca par "Tautas Balsi" un civilpārvaldnieks M. Gailītis to izsludināja par valdības oficiozu. Tajā tad iespieda arī valdības iestāžu rīkojumus. Redakcijas locekļi strādāja citīgi, uzturēdami tautā možu garu un radīdami ticību nākotnei.

Nevaru paiet gaŗām kādam traģikomiskam gadījumam plkv. Jorģa Zemītāna un redaktora O. Nonāča savstarpējo attiecību kārtošanā.

O. Nonācs, kaut gan no dabas allaž nopietns un samērā mazrunīgs, dažreiz mēdza izteikt īsas asprātības par Zemitānu pēdējā klātbūtnē, vai nu sakarā ar "palkavnieka" vienmēr neiztrūkstošo liko pīpi, vai citādi. Novērotājam varēja dažreiz rasties iespaids, ka Nonācam un arī dažiem citiem prominentākiem toreizējās sabiedrības locekļiem nav vēlēšanās respektēt J. Zemitānu kā virspavēlnieku un viņam aiz muguras "Jorģa" vārdu patik bieži pieminēt humoristiskā nozīmē. Tas Zemitānam varēja būt arī zināms. Un te nu kādu rītu mūsus pārsteidza ziņa, militārā vara apķīlājusi redakciju, izkratījusi spiestuvi un arestējusi pašu O. Nonāci!

Sastapu šīs "represijas" tehnisko izpildvaru vltu. Kļaviņa personā, un tas paskaidroja, ka viņam tā bijis jādara pēc virspavēlnieka tieša rīkojuma, kam par iemeslu esot kāds "Tautas Balsī" iespiests raksts, kuŗā aizkarta nacionālās armijas cieņa. Šo rakstiņu biju arī es lasījis, bet tur nebija nekā tāda, kādēļ būtu vajadzējis sākt tik smagas represijas, kaut gan patiešām vienu rakstiņa teikumu varēja vēlēties labāki konstruēt. Redakcijas sastāvs bija noteikti nacionāls un nevienam nevarēja nākt prātā kaitēt armijai. Rakstiņš nebija arī paša Nonāca spalvas.

Draudzīga aizrādījuma vietā virspavēlnieks bija izvēlējies stingrus līdzekļus varbūt aiz tā iemesla, lai atkal nebūtu jānoklausās redaktora humoristiskā satura atbildē.

Panākumi bija lieliski: pēc 24 stundu aresta atbrīvotais Nonācis atzinās, ka ar "Jorģi" nepavisam neesot iespējams jokot.

Pēc šī notikuma "Tautas Balss" varēja atkal mierīgi turpināt savas gaitas, bet humors, sakarā ar notikušo gadījumu, nu allaž tika vērstš pret pašu Nonāci.

Jau kādreiz iemienējos, ka K. Ulmanis bija uzdevis steidzīgi ķerties arī pie agrārreformas priekšdarbiem. Tas bija labi

izdomāts gājiens — zemes piešķiršana īpašumā — kā pretstats lielinieku jau toreiz cildinātai “kopīpašuma sistēmai”. Par nacionālās valdības paredzēto agrārreformu un zemes piešķiršanu brīvības cīnītājiem rakstīja “Tautas Balsī” un tur pat publicēja uzaicinājumus reģistrēties jau zemes gribētājiem. Pie manis, kā aprīņķa agārlietu pārziņa, tad diezgan prāvā skaitā sāka reģistrēties “bezzemnieki”. Tas viss toreiz labi parādīja, cik vāji pamati lieliniecisķai mācībai ir tautā, un cik nestabilai sakarā ar to jābūt arī viņu fiziskai varai, kuŗa var balstīties tikai uz terrora.

Cildenu žestu par labu agrārreformai parādīja Otto Hassmanis. Rakstiskā iesniegumā civiltilnvarnieķam M. Gailītim viņš paziņoja, ka no savām “Lukstiņu” mājām nodod bez atlīdzības valsts zemes fondā piešķiršanai brīvības cīnītājiem lielāķu zemes gabalu. Šo dāvinājumu, kā seķošanai cienīķu piemēru, izreķlamēja “Tautas Balsī.” Bet turu par savu pienākumu tūliņ arī piebilst, ka vēlāk, agrārreformas īstenošanas laikā, 1922.-23. gadā man, kā Valkas aprīņķa valsts zemju inspeķtoram, nācās pašam atķal piedzīvot O. Hassmaņa atteikšanos no svinīgi deklarētā solīķjuma pildīšanas. Solīķjums, lūķ, esot bijis pārsteigķts un neapsvērts.

Es jau reiz pieminēju par “Zemes padomes” atķaunotāju traucēķošo darbību. Cīķ varēju vērot, no pilsoniskā spārna aktīvāķie šajā virzienā bija E. Nagobads ar O. Hassmani, bet tiem aizmugurē gan laikam ar sevišķīķiem nolūķiem — skolotāķi K. Gulbis, Matīss un rakstvedis Iverts—ķreisā novirziena pārstāvķi. Pielaiķķu, ka pirmos divus uz kāķu aktīvitāti dzina vēlēšanās lielajos notīķumos arī spēlēķ kāķu redzamāķu lomu, vismaz iekļūķ “pionieru” sarakstā, kuŗu nopelni vēlāk tīķķt vērtēķi. Pagaidām viņiem nebija nekāķu pienākumu. Ka lielīnieķiem cīņķ jāzauķē, to viņķi bija atķautuši. Bet vēl jau nebija skaidrs, kāķās formās veidošies valsts pārvaldes aparāķs, tautas pār-

stāvniecība u.t.t., kur arī viņi eventuēli varētu jau tagad sākt iekarot sev stāvokli.

Ka savos slēdzienos es neesmu kļūdījies, būs redzams no tās stāstījuma daļas, kur man būs jāpieskaņas viņu vēlākā laika stājai.

Biju jau nojautis, ka šo vīru galvas klusībā kaut ko gata-vo, bet nebija skaidrības ko īsteni. Kādu dienu pie manis komandantūrā ieradās pagasta valžu pārstāvji ar savādu apkārtrakstu. Tanī vārdu pa vārdam bija mans priekšraksts, zīmējoties uz lauksaimnieku obligātām nodevām graudā. To biju publicējis arī "Tautas Balsī". Apkārtrakstu apriņķa valdes uzdevumā bija parakstījusi kāda nepazīstama persona visai oriģinālā paraksta izveidojumā. Es savus rakstus biju spiests rakstīt ar roku, lietojot kopējamo papīru, bet šis jau bija mašīnraksta izpildījumā. Pagasta valdes tagad nesaprata, ko tas nozīmē un kādus priekšrakstus viņām vajadzēs turpmāk klausīt. Šajā gadījumā priekšraksti gan bija vienādi, bet tie varētu būt arī dažādi. Nesaprašānā biju arī es.

Meklējot pēdas, atradu kādā namā netālu no komandantūras "biroju", kur pie galda garlaikojās divainā paraksta autors, "biroja" vadītājs Roze - Rozītis, neatceros, kādas fakultātes students. Pēc krāsām pie pulksteņa saites spriežot — tās pašas studentu organizācijas loceklis, pie kuņas piederēja arī E. Nagobads. Uz manu izvaicājumu "biroja" vadītājs neatklāja ne savas, ne "apriņķa valdes" darbības noslēpumu, ne turpmākos nodomus.

Par notikušo ziņoju civilpilnvarniekam M. Gailītim un lūdzu nebūšanu novērst, bet viņš par to neko sevišķi neinteresējās, kā vien ieteica man nelikties zinis par "konkurentiem". Nebija nekādu šaubu, ka galvenais veco "padomju" un "valžu" atdzīvinātājs un jauno būvētājs bija E. Nagobads. Arī M. Gailītis bija vienas studentu organizācijas loceklis ar E. Na-

gobadu, un vai nu tāpēc, vai kādu citu iemeslu dēļ, varbūt pat tikai noteiktības trūkuma dēļ, stingrāka uzstāšanās pret "padomes atjaunotājiem" izpalika. Nedomāju, ka būtu vajadzējis E. Nagobadu vai kādu citu viņa līdzgaitnieku ieslodzīt cietumā, kā to neapšaubāmi respektā iedziņšanai pret valsts varu, būtu izdarījis plkv. J. Zemitāns, ja lieta nonāktu viņa rokās. Bet līdzīgs nekas nebūtu noticis, ja M. Gailītis laikus pateiktu, ka jāatmet tukšo salmu kulšana. Man personīgi tomēr likās, ka arī M. Gailītim pašam šīs lietas nebija pietiekami skaidras. Bez tam viņam arī prātu diez vai nejauca jau pašvaldības ideja, kā pretstats toreizējai militārai varai, kas bija reprezentēta J. Zemitāna personā. Pret pēdējo varu M. Gailītim bija stingri iebildumi, par ko stāstīšu vēlāk.

Iespējams, ka jukas pārvaldes aparātā būtu izvērtušās lielākas un varbūt būtu vajadzējis iejaukties arī J. Zemitānam, bet drīz, sakarā ar notikumiem frontē un ātru pagriezienu Latvijas atbrīvošanas gaitā, iesāktā seperatisma kultivēšana izbeidzās.

Būdam vēlāk Valkas apriņķa valsts zemju inspektors un apriņķa zemes ierīcības komitejas priekšsēdis, saņēmu Centrālajai Zemes ierīcības komitejai E. Nagobada iesniegto zemes pieprasījuma "rozā listi". Tajā E. Nagobads prasīja piešķirt viņam Lizuma muižas centru par nopelniem Ziemeļlatvijā, jo viņš kopā ar plkv. J. Zemitānu esot dibinājuši Ziemeļlatvijas armiju (E. Nagobads piederēja pie J. Zemitāna opozicionāriem).

Kā aculiecinieks, biju spiests uz listes atzīmēt īstenību un arī apriņķa komiteja lietā ņēma stāvokli. Muižas centru Nagobadam nepiešķīra, kaut gan nedomāju, ka taisni mana atzīme un apriņķa komitejas lēmums te būtu izšķirīgie. Tā kā t.s. "rozā listes" bija speciāls agrārreformas likuma apie-

šanas izgudrojums, tad Centrālā Zemes ierīcības komiteja allaž rīkojās tikai pēc saviem ieskatiem un prasītos objektus saņēma tie, kam šai komitejā bija stiprākas stutes. Noteikumu, kas pēc būtības regulētu objektu piešķiršanu uz minētām "rozā" listēm, nemaz nebija. Acīm redzot E. Nagobadam arī Centrālajā Komitejā nebūs bijušas pietiekamas "stutes".

Arī Otto Hassmanis savus nopelnus Ziemeļlatvijā bija augstu vērtējis. 1926. g. 18. novembrī pirmo reizi piešķīra Triju Zvaigžņu ordeni, un arī O. Hassmanim bija piešķirta ordeņa 5. šķira. Hassmanis no ordeņa atteicās, motivējot ar to, ka 5. šķira neatbilstot viņa nopelniem.

Vēlāk O. Hassmanis bija Latvijas goda konsuls igauņu Valkā (Hassmanis prata igauņu valodu) un saņēma ordeņa 3. šķiru, kaut arī reiz no piešķirtās zemākās šķiras bija atteicies.

“SARKANIE” KARAVĪRI GRIB CĪNĪTIES PRET LIELI-
NIEKIEM. P. STUČKAS VALDĪBA TURAS TIKAI AR
TERRORA PALĪDZĪBU. SOMU BRĪVPRĀTĪGIE. MAI-
NĪGĀ FRONTE. PLKV. J. ZEMITĀNA OPOZICIONĀRI.
“LAI TIK RAMANIS PANĀK ŠURPU!”

Reiz latviešu komandantūrai no igauņu štaba paziņoja, ka gūstā saņemta un Valkā atvesta vesela rota latviešu, kopā ar rotas komandieri. Vai latviešu komandantūra nevēloties sūtīt savus pārstāvjus pie nopratināšanas. Aizgāju es ar vltu. Pētersonu. Pratināšana notika štaba vilcienā Valkas dzelzceļa stacijā. Rotas komandieris praporščiks Vītoļiņš apgalvoja, ka viņš apzināti rotu novietojis tādā stāvoklī, lai būtu parocīgi padoties. Paskaidrojumi šķita ticami. Rotā esošie komunisti, kuņiem uzdots viņa darbību novērot, savas muļķības dēļ stāvokli neesot izpratuši. Divus no tiem, bēgot nošāvuši igauņi, divi izdarījuši pašnāvību. Vai vēl kāds komunistis būtu rotā, to Vītoļiņš nezināja. Kādam strēlnieku apakšvirsniekam pratinātājs, gan ne pārāk nopietni, gribēja uzteipt,

ka tas komūnists. Beidzot, pēc ilgākas tirdīšanas, strēlnieks gluži vienaldzīgi atteica: "Šaujiet, ja gribiet, nost, man jau tā viss galīgi apnicis." Zinot "sarkano strēlnieku" gaitas, šāda atbilde nebūt nepārsteidza. Strēlnieku, protams, nenošāva, bet otrā dienā, pēc dokumentu kontroles, igauņi bija nošāvuši gan kādu citu, komūnistu, kas nebija atradis par lietderīgu 48 stundu ilgā laikā iznīcināt savu komūnistu partijas biedra karti.

Aizgājām ar vltu. Pētersonu apciemot saņemtās rotas kaņavīrus viņu novietojumā — tukšā dzelzceļa preču šķūnī, lai uzzinātu ko tuvāku par apstākļiem lielnieku okupētajā Latvijas daļā. Turpat šķūnī vltu. Pētersonu ar priecīgu saucienu: "Hallo Pēterson!" apsveica kāds Valmieras žīds un sniedza apmierinošas ziņas par viņa ģimeni un uzņēmumu (linu vērp-tuvi). Izrādījās, ka rota bija sastādīta galvenām kārtām no nesen mobilizētiem vidējo gadu iedzīvotājiem un viņu stāstījumi liecināja, ka P. Stučkas valdība ne laukos, ne pilsētās nebauda simpatijas, bet turas vienīgi ar terrora palīdzību.

Otrā dienā uzzināju, ka visi rotas kaņavīri izteikuši vēlēšanos brīvprātīgi iestāties nacionālajā armijā un nosūtīti uz Tērbatu. Rotas komandieri Vītoļiņu sastapu uz ielas apbruņotu un ar "saulīti" pie cepures.

Savā agrākā stāstījumā reizi jau pieminēju somu brīvprātīgos, kā drošsirdīgus cīnītājus. Valkā tiem bija atbalsta punkts, no kuņienes viņi pēc vajadzības izplatīja savu darbību šajā frontes sektorā. Tāpēc somus Valkā arvienu varēja sastapt, gan atpūtā, gan sagatavojoties cīņām. Somi bija vienādos zili pelēkos ietērpos ar balti šūtu lāča galvu uz rokas, ādas cepurēm galvā un raksturīgo "somu duncīti" pie jostas. Šos duncīšus pie jostas nēsāja pat viņu žēlsirdīgās māsas, tāpat zili pelēki tērptas ar lāča galvu uz rokas un ādas cepuri galvā. Vienīgā atšķirība **no** vīriešu ietērpa — svārki

bikšu vietā. Raksturīgi, ka starp brīvprātīgiem bija sastopami arī 14 – 15 g. veci pusaudži, kas cīņās nebūt nepalika atpakaļ no saviem vecākiem brāļiem.

Frontes pārnācēji, gan kaņavīri, gan civilisti baidījās frontes joslā ar somiem sastapties, jo pēdējie “gūstekņu institūtu” neatzina un pirms “likvidēšanas” daudz nepētīja gūstekņa resp. pārnācēja noskaņojumu vai izcelšanos. Šis apstāklis ievērojami samazināja pārnācēju skaitu. Arī pats divos gadījumos tiku redzējis somu izrīcības rezultātus Valkā, uz dzirnavu diķa ledus. Uz štabu vedamie jau ceļā bija notiesāti un spriedums izpildīts ar duncišiem. Par tādas pārāk straujas un neapdomātas izrīcības iemesliem, reiz vaicāju kādam somu virsniekam. Tas paskaidroja, ka ta esot vieglāk kaņot, jo ienaidnieks vairāk baidoties. Valkā pārrunāja arī kādu gadījumu, kur naktī pēkšņi Valku bijis spiests atstāt igauņu komandants. Apstaigājot pilsētu, to vienatnē ar duncišiem apdraudējuši divi iereibuši somu kaņavīri, un komandants aizsargājoties bijis spiests lietot šaujamo ieroci, pie kam viens no uzbrucējiem nonāvēts. Palikt komandantam pilsētā pēc šī gadījuma vairs nebija nekādas iespējas.

Vispār jāsaka, ka aizmugurē somu brīvprātīgiem trūka stingras disciplīnas, tādas, kādu mēs armijā vispār saprotam. Tā nereti varēja redzēt, ka somu kaņavīrs, stāvot postenī, šauj uz vārnām kokos vai baložiem uz mājas jumta. Sakarā ar to, tad dažu labu reizi ārpus pilsētas gaisā bija dzirdama lodes švikoņa, vai rikošeta “džingstoņa.” Kādreiz pilsētā, ejot somu mītnes tuvumā, redzēju eksplodējam uz ielas izmestu rokas granātu, no kā gan laimīgā kārtā neviens necieta. Bet ka somu kaņavīri kādreiz būtu nodarījuši pārestības vai uz mākušies sievietēm, par to nekad netiku dzirdējis. Šie kaņavīri tomēr bija nopelniem bagāts faktors atbrīvošanas cīņās.

Kad lieliniekiem izdevās atgūt somu ieņemto Alūksni un

ievērojami tuvoties Valkai, igauņu vadība kādu robu starp regulārām igauņu un latviešu daļām bija aizpildījusi ar veco gadu gājumu sardzes vīriem, t.s. "kaitselit". Kādu rītu Valkas iedzīvotājus pārsteidza "kaitselit" ierašanās Valkā, naktī pa sēršiem noslojot prāvāku gabalu, bet reizē ar to atsezdzot ienaidniekam brīvu ceļu uz Valku. Niecīga ienaidnieka aktivitāte vecos vīrus bija sabaidījusi un tie steigā devušies uz Valku. Ienaidnieks šo stāvokli nebija izmantojis, domājams informācijas trūkuma dēļ.

Vispār jāsaka, ka toreiz fronte bija stipri mainīga un bieži mums par tās stāvokli trūka pareizu ziņu. Tā arī man, dažreiz braucot uz kādu muižu, vai saimniecību dienesta darīšanās, ar bažām vajadzēja vērot, ko tur atradīšu priekšā — igauņus vai lieliniekus. Bija arī tādi gadījumi, kad braucot dienesta darīšanās, gaisā pāri šāva artilērija.

Sakarā ar pēkšņo frontes maiņu, reiz tikai gadījums mani izglāba no nepārredzamām sekām. Latviešu iestādēm Valkā trūka kurināmā. Uzzināju, ka Vijciema mežniecībā, kuŗa atradās igauņu ieņemtajā teritorijā, mežā stāv agrāk sagatavoti lielāki malkas daudzumi. Tādēļ radās doma aizbraukt uz turieni un ar vietējo šķūtnieku palīdzību atgādāt lielāku daudzumu malkas Valkā. Biju nodomājis izbraukt rītā. Pēdējā brīdī, kad sēdos šķūtnieka kamanās, laimīgi iedomājos paineresēties Valkā, igauņu štābā par stāvokli. Izrādījās, ka iepriekšējo 24 stundu laikā Vijciems ar plašu rajonu bez ciņas atkal nonācis lielinieku rokās. Caur šķidro fronti braukdami būtu gan nonākuši tur, bet vai "pagērot" pagasta valdē šķūtniekus, būtu vairs nokļuvis atpakaļ, to grūti pasacīt. Drīzāk jau nē, vismaz es.

Kādreiz īsi pieminēju, ka "civilpilnvarniekam" M. Gailītim bija savi iebildumi pret Ziemeļlatvijas militāro varu, kuŗu reprezentēja plkv. J. Zemitāns. J. Zemitāna darbības kri-

tizēšanā M. Gailītim cītīgi piebalsoja E. Nagobads, kapt. Bankins (Valmieras apriņķa priekšnieks) u.c., bet krasākais no visiem bija J. Lībietis. Galvenie šīs sabiedrības iebildumi pret J. Zemītanu bija viņa un konsula J. Ramaņa ar igauņiem noslēgtais līgums par kopēju kara vešanu. Tajā igauņu intereses esot ievērotas daudz lielākā mērā kā latviešu. Savstarpējā sakarsēšanās aizgāja tik tālu, ka M. Gailītis par līgumu no Tallinas sūtīja valdībai uz Liepāju kritizējošu ziņojumu. Nedomāju, ka līguma teksts, pēc tā parakstīšanas nebūtu ticis paziņots valdībai. Biju tad Tallinā un man, kā jaunākam, piekrita uzdevums šo ziņojumu pārrakstīt. Ziņojums palika bez kādām sekām un citādi jau arī tas nevarēja būt.

Līguma kritizētāji bija aizmirsuši vienu lietu, proti, ka līguma noteikumi jau neatkarājās tikai no plkv. J. Zemītāna un konsula J. Ramaņa, bet arī no igauņiem, kuŗi pie tam vēl atradās nesalīdzinājami stiprākā pozīcijā. Ja gribēja ko nopīgu uzsākt, vajadzēja piekāpties igauņu priekšā. Nepatīkamākie punkti bija tie, ka daži jauktie pagasti, ar latviešu iedzīvotājiem pārsvarā, tāpat visa Valkas pilsēta un arī dzelzceļi — Valkas-Vecgulbenes un Valkas-Pērnavas, visā igauņu armijas darbības laikā palika igauņu pārvaldīšanā un apsaimniekošanā. Pēc līguma igauņiem vajadzēja dot latviešu daļām apbruņojumu (apbruņojumu igauņi saņēma no angļiem) un apgādi, bet pēdējām vajadzēja pakļauties igauņu virspavēlniecībai. Par patstāvīgām operācijām toreiz vēl nevarēja būt runa, lai neceltos kara darbībā sajukums.

Šis līgums, salīdzinot ar igauņu dabu, kāda tā tikai vēlāk atklājās, un jo sevišķi Bermonta cīņu laikā, nemaz tik peļams vēl nebija. Arī līguma kritizēšanas laikā sadarbība ar igauņiem vēl bija laba. Asumi un nesaskaņas sākās tikai vēlāk, iesākoties lielinieku frontes sabrukumam. Nesaskaņu cē-

lonis nebija jau arī līgums. Tas bija igauņu nopelnu apziņas pārākums notikumu norisē un kompensāciju iegūšanas tieksme par pakalpojumiem, kaut gan šie pakalpojumi bija arī pašu dzīvības interesēs. Šo stāvokli mēs jo labāk izprotam tagad, pēc otrā pasaules kara pieredzes.

Zemitāna — Ramaņa ar igauņiem noslēgtais līgums pieņēmtai sabiedrībai kopā esot, un tas bija bieži, arvien tika pārrunāts. Beidzot, kādreiz, J. Zemitānam ierodoties Valkā, sabiedrība iedūšojās prasīt paskaidrojumus par “neizdevīgi slēgto līgumu”. Tas notika kādā vakarā. Uzkrītošs un manā novērtējumā akadēmiskai sabiedrībai nepiestāvošs bija pārrunu uzsākšanas veids par šo lietu. Sabiedrības locekļi negriezās tieši pie plkv. Zemitāna, bet viens par otru, pavisam citās sarunās, centās iemest pa vārdam šo to par līgumu. Pie tam vērsot savu neapmierinātību it kā pret konsulu J. Ramani, kuŗa nebija klāt. Aktīvākais sarunu izraisīšanā bija J. Lībietis. Visa izrīcība bija tik uzkrītoša, ka pat tagad labi vēl atceros J. Lībieša izsaucienu pēc tam, kad kāds bija pieminējis konsula Ramaņa vārdu: “Aha, Ramanis, lai tik viņš panāk šurp, mums ar viņu ir rēķini!” Tikai pamazām pulkvedim sāka uzstādīt konkrētus jautājumus. Un te nu aizmuguriski tik bieži kritizētais un pat piezobotais „Jorgis” savā stājā izrādījās pārāks par akadēmiskās sabiedrības locekļiem. Atbildes uz jautājumiem bija lakoniskas un mierīgas, arī tad, kad vaicātāji nervozēja, un pret tām pēc būtības nebija ko iebilst.

Pēc šīs “izlādēšanās” līguma kritika vairs nebija populāra.

9.

“NIEDRAS PUČA” ATSKAŅAS ZIEMEĻLATVIJĀ. VIRS-
PAVĒLNIEKA INSPEKCIJAS BRAUCIENS UZ FRONTI.
LIELINIEKI UZBRŪK. KOMANDANTA “KĻŪDA.”

Lielu uztraukumu sabiedrībā sacēla ziņa par vācu — Niedras puču Liepājā. Saniknoti bija arī igauņi un pavisam grūti pateikt, kas būtu noticis ar A. Niedru, ja viņa nolaupīšanas plāns pilnīgi izdots un A. Niedra būtu atgādāts Ziemeļlatvijā, kā plānā bijis paredzēts. Man personīgi liekas, ka no igauņu puses A. Niedras dzīvībai draudētu nopietnas briesmas.

Atceros, ka Valkā bija ieradies arī ltn. Ozoliņš (laikam tā sauca), A. Niedras bijušais apsargs, kuŗu A. Niedra bija tik nesmuki piesmējis. Nezinu, kādas bija viņa tālākās gaitas un uzdevumi, atceros Ozoliņu kā neliela auguma jaunu cilvēku ar brillēm, kuŗam pēc nostāstiem arī piekritusi zināma loma neveiksmē.

Uz baltvācu muižniecības līdzdalību pučā, civilpilnvarnieks M. Gailītis reaģēja ar “Tautas Balsi” izpublicēto rīkojumu par Ziemeļlatvijā esošo baltvācu muižu konfiskāciju un ieskaitīšanu valsts zemju fondā agrārreformas vajadzībām.

Kā jau minēju, Valmieras pulks frontē faktiski atradās zem igauņu virspavēlniecības un plkv. Zemitāna tiešā ietekmē bija tikai Valkas un Rūjienas latviešu komandantūras. Plkv. Zemitāna virspavēlniecību neatzina arī Valmieras pulka komandieris pltn. Jansons (kāds bijušais Valmieras pulka virsnieks trimdā man apgalvoja, ka pltn. Jansonu par pulka komandieri iecēluši igauņi, ne J. Zemitāns). J. Zemitāns tomēr uzskatīja par savu dienesta pienākumu meklēt saskari arī ar Valmieras pulku.

Lai virspavēlniekam būtu parocīgi veikt inspekcijas braucienus frontē, Centrālās Sav. "Konsums" mechaniskā darbnīca (tur darbojās arī daži mehaniķi, kas bija no iesaukšanas atbrīvoti frontes vajadzībām nozīmīgu darbu veikšanai) piedāvājās savest lietošanas kārtībā kādu savā laikā krievu armijas pamestu automobili. Mašīna no izskata bija iespaidīga — sešvietīga ar uzceļamu karosēriju. Automobilis toreiz bija pavisam reta, bet virspavēlnieka postenim arī labi piestāvoša lieta. Kā dzirdēju no darbnīcas personāla, mašīnas galvenā nelaime bija tā, ka tai trūka kāda pārslēga zobrata. Tas nu darbnīcā vilēšanas ceļā bija jāiztaisa. Strādāja ilgi, bet kad zobrats bija gatavs un mašīnu izmēģināja, tā palika uz ielas, jo zobrata materiāls izrādījās vai nu par cietu, vai par mīkstu. Tā tas neveicās ne vienu vien reizi. Reiz, kad mašīna pirmo pārbaudi tomēr bija izturējusi, virspavēlniekam ziņoja, ka nu lieta kārtībā. Pulkvedis nekavējās tūlīt ierasties Valkā, lai dotos inspekcijas braucienā. Vēl tagad, pēc trīsdesmit gadiem, man stāv acu priekšā viņa izvadīšana. Pie komandantūras pulkvedis ar smaidu un neiztrūkstošo pīpi rokā iekāpa automobilī un tam līdzās novietojās adjutants Brenners ar ceļa somu un vienmēr līdzī vadājamo "palašu".

Brauciens arī šoreiz nebija laimīgs, un pēc desmit kilometru nobraukšanas mašīna atteikusies kalpot. To atveda

atpakaļ ar zirgiem, bet virspavēlnieks bijis spiests meklēt citus, vienkāršākus satiksmes līdzekļus. Tad arī darbnīca bija atmetusi cerības automobili "atdzīvināt".

Plkv. Zemitāns no frontes atgriezās sapīcis un pagalam neapmierināts. Sacīja, ka sniegtas nepareizas ziņas par pulka sastāvu, arī "ložmetējnieku rotu", kuņas komandieris bija kapt. R. Bebris (vēlāk pils komandants). Bija aizdomas, ka tāda rota nemaz neeksistē. Arī man bija zināms, ka rota ir tikai teorētiski, jo nedaudzie Vickers'i un Luiss'i atradās izklaidus pulka novietojumā. Esot uzdevis sniegt izsmeltošu rakstisku ziņojumu par pulka sastāvu.

Biju klāt pulkveža izvadīšanā uz Tallinu. Gaidot vilciena padošanu, stāvējām pie bufetes un dzērām pa glāzei zemprocentīgu alu. Pēkšņi brašā solī pienāca pie pulkveža kareivis, ziņodams, ka ieradies no pulka štaba un pasniedza aploksni. J. Zemitāns īsu brīdi paskatījās ziņojumā, pārplēsa to un pikts noteica: "Viņi man pelnus grib acīs kaisīt," un atlaida kareivi. Pa tam jau bija padots vilciens un pulkvedis sliktā omā aizbrauca uz Tallinu. Netiku vairs redzējis, ka pēc tam J. Zemitāns vēl būtu devies inspekcijas braucienā uz fronti.

Vēlāk no pulka virsniekiem dzirdēju, ka pulka komandieris Jansons virspavēlnieka aizbaidīšanas nolūkā savā rajonā licis "iedzīvināt" kaujas darbību un ziņot J. Zemitānam par draudošo stāvokli, kas prasa virspavēlnieka tālāku atrašanos aizmugurē.

Pie toreizējiem lielākiem notikumiem jāpieskaita lielinieku plaša vēriena uzbrukums Valkas, resp. ziemeļu virzienā. Uzbrukuma iemesli tad nebija zināmi un tie noskaidrojās vēlāk. Šis bija lielinieku mēģinājums, pēc Rīgas krišanas 23. maijā, gūt panākumus Ziemeļlatvijā un Igaunijā, lai savienotos ar spēkiem, kas operēja pret igauņiem no Pleskavas.

Lielineku uzbrukums pret Valku sākās no Alūksnes puses. Tur lielinekiem izdevās frontē izraut robu un tiktālu tuvoties Valkai, ka Valkā jau spēcīgi atbalsojās viņu artilērijas grāvienī. Sagatavodamies visādām turpmākām varbūtībām, kopā ar agr. V. Gulbi jau agrāk piedalījāmies militārās apmācībās, kas vltu. Opmaņa vadībā notika komandantūras komandai. Paliēkot stāvoklim draudīgākam, apmācības pastēdzināja. Labi atceros, kā zem artilērijas grāvieniem taisījām Lugažu laukuma priedēs izvēršanos ķēdēs un gājām triecienos. Turpat blakus steigā apmācīja arī igauņu komandantūru un citas nelielas daļas. Iesākās uzbrukums Valkai arī no Ērgemes puses. Stāvoklis palika tik draudīgs, ka steidzīgi sāka novietot vilcienus izvākšanai no Valkas kaŗa materiālus, armijas apgādes piederumus un pārtikas līdzekļus. Ērgemes virzienā nepārtraukti tarkšķēja loŗmetēji un pa starpām grāva arī artilērija, kuŗas gan kā vienai, tā otrai pusei bija maz. Lielineki te Valkai kādā vietā bija pienākuši pat aptuvis uz četriem kilometriem. Pievakarē saņēmu jaunu ŗauteni ar patronu devu, jo arī paredzēju iziet frontē kopā ar komandantūras komandu. No komandas jaunākiem locekļiem daŗi ar kaŗa ŗauteni nekad vēl nebija ŗavuši, jo apmācībās līdz praktiskai ŗaušanai vēl nebijām tikuši. Es jau biju izmēģinājis uz savu roku.

Frontē iziet tomēr nedabūju, jo agr. V. Gulbis uzdeva rūpēties par manā rīcībā esošo krājumu evakuāciju.

Rītā, kārtojot jau savus uzdevumus, gadījās būt klāt pie komandas gatavošanās iziešanai. Komanda nebija liela — ap divdesmit cilvēku. Tad pat izgāja arī somu grupa — 23 cilvēki skaitā. Klusi tie sastājās ierindā un pēc komandas ātrā gaitā aizsoļoja frontes virzienā. Daļa mūsējo turpretī bija skaļa un ar asprātībām centās mazināt satraukumu. Bija dzirdama arī kurnēšana, ka komandanta brālis, kas arī ko-

mandas ierindnieks, neiet līdzī. Tas pienāca gan pie ierindas un vltņ. Opmanis, kā kaujas grupas komandieris, tam pavēlēja stāties ierindā, bet Lauris atrunājās, ka viņam vēl pirms steidzīgi jāejot pie komandanta. Ejot tālāk sastapu komandantu un manas sarunas laikā ar to, pienāca viņa brālis ar ziņojumu, ka vltņ. Opmanis viņam liekot iet grupai līdzī. Komandants pateica: "Tu paliksi pie manis par sakarnieku." Lauris pie grupas vairs neatgriezās. Vēlāk novēroju, mājās atstātajam ne ar kādiem sakarnieka pienākumiem nodarboties neiznāca, bet tas gluži nejaušā kārtā nokļuva manā rīcībā un kādu laiku bija arī labi noderīgs.

Manos uzdevumos bija steidzoši nogādāt stacijā pado-tajā preču vilcienā labības un kartupeļu krājumus, arī daļa apģērbu un pajūgu piederumu tur bija. Krājumi atradās Sab. "Konsums" noliktavās, par laimi netālu no stacijas. Labība un kartupeļi bija sabērti vienkārši blāķos. Tos vajadzēja pirms iebērt maisos, ar pajūgiem, iepriekš arī tos sagādājot, novest stacijā, un lielāko daļu atkal vaļējus sabērt vagonos, jo priekš visiem krājumiem nebija maisu. Steigā veicamais uzdevums nebija vieglais. Pašā komandantūrā glabājās 1,5 milj. šauteņu un patšauteņu patronu un ar to kastēm līdz griestiem piekrauta bija krietna istabiņa. Patronas uz 1,5 klm tālo staciju veda divi komandanta norīkotie pajūgi, bet krājumi plakās gausi. "Pa ceļam" man vajadzēja uzraudzīt arī šo operāciju.

Komandants uz "savu roku" bija pasteidzies man sagādāt darba spēku. Komandas mītnes sētā tas bija atvedis grupu žīdu, kas dīkā un demonstratīvi uzturējušies ielās. Pievedis mani pie vārtiem un norādījis uz žīdiem, komandants atstāja mani vienu. Redzēdami mani neapbruņotu (šauteni pilsētā līdzī nenēsāju), žīdi māsās man virsū, lai laižot viņus mājā. Dažam esot vezumā dārgas mantas, lai bēgtu no

Valkas, citam mājā sieva viena pate ar maziem bērniem u.t.t. Dzirdot tuvumā kaujas troksni, žīdi bija pacilātā gara stāvoklī, domādami, ka lielinieki, kuņiem tie nenoliedzami simpatizēja, drīz vien ienāks pilsētā. Piederīgo atbrīvošanu sāka arī pieprasīt no pilsētas pienākušie vīriešu kārtas ģimenes locekļi. Sāku jau justies apdraudēts arī no mugurpuses. Mans stāvoklis palika traģikomisks, bet atkāpties arī nevarēju, jo patiešām, spriežot pēc kaujas trokšņa, bija riskanti vilcināties ar cita darba spēka meklēšanu.

Lielinieku laikā Valkā, evakuācijas gadījumā pie vagonu lādēšanas plašos apmēros bijušas nodarbinātas pat "buržuju" sievas. To darba tempu paātrinājušas "plintnieces" ar pipkām, arī cilvēku dzīvības tad nav tikušas respektētas. Bet man, stāvot pie sava "darba spēka", nebija pat šautenes klāt.

Laimīgs gadījums mani izglāba no šī nepatikamā stāvokļa. Kā likteņa aicināts, ar šauteni plecā, garām nāca komandai atpalikušais Lauris. Lūdzu to palīgā un tad kopīgi nogādājām man nodoto darba spēku darba vietā. Tā kā Laurim nekādu sevišķu pienākumu nebija, tas palika uzraudzīt strādājošos, lai tie bērtu labību un kartupeļus maisos. Es pats nu varēju iet gādāt pajūgus un rīkoties stacijā. Bet gāja jau pavisam nelāga ar manu darba spēku. Žīdi visi gan gribēja turēt maisus, bet bērt iekšā un celt maisus vezumā neviens. Kad darbs pavisam apstājās, Lauris biedinādams klakšķināja šautenes aizslēgu. Tas tomēr līdzēja maz, jo novērojumi rādīja, ka "lādē" gan, bet nekad nešauj. Gandrīz visi žīdi žēlojās, ka tiem esot bruka un smagu darbu strādāt nevarot. Kad ieradās komandants, humora pēc pārmetu tam, ka viņš man ar nolūku izmeklējis visus žīdus ar brukām. Komandants bārgi uzsauca tuvākstāvošajam, lai rāda vai ir bruka, vai nav. Uzrunātais pavēli izpildīja, un patiešām — tam bija brukal! To tūlī atlaidām mājās. Pārējiem nebija vēlēšanās

uzrādīt savas brukas — viņi teicās strādāt tāpat ar visām brukām.

Vispār jāsaka, ka žīdu iesaistīšana darbā bija tikai humors, tāpat, tādā nopietnā brīdī, bija kļūda no komandanta puses. Valkā netrūka tādu latviešu, kuņi, norīkoti, darbu strādātu labprāt un bez kādas uzraudzības. Pamazām paši no sevis, sāka ierasties un piedalīties darbā tādi latvieši, kuņi Valkā bija atbēguši no lielinieku okupētiem apgabaliem un lieliniekiem Valkā ienākot, bēgtu tālāk. Ar tiem un vēl dažiem citiem latviešiem atvietoju žīdus, kuņus atlaidu mājās. No šiem tautiešiem jāpiemin ģen. Goppera brālis, Plāķu pagasta lauksaimnieks. Tam, un vēl kādiem, izsniedza dažas vecas šautenes, lai varētu nokārtot sardžu dienestu pie krājumiem stacijā.

10.

PAZUDUŠIE APSARGI. LIELINIEKI ATKĀPJAS. VAI
CILVĒKU VADA LIKTENIS? KAPTEIŅA JURKAS
ESKADRONS.

Kad Valkā jau stipri bija dzirdama artilērijas dārdoņa, komandantūrā ieradās O. Hassmanis ar priekšlikumu atļaut viņam noorganizēt „vecu gadu” sardžu vienību, kas nopietnā brīdī būtu ļoti noderīga iekšējam dienestam. Par priekšlikuma lietderību nevarēja būt šaubu, un O. Hassmaņa priekšā stādīto grupu līdz ar viņu pašu tūlīt apbruņoja ar gluži jaunām šautenēm un 75 patronām uz katru. Atceros, ka O. Hassmanis, izmēģinājis šauteni, sarunā ar mani un V. Gulbi to slavēja, ka “velkot labi.” Bet kad pienāca īstais brīdis, un šīs vienības pakalpojumi bija vajadzīgi, nebija vairs ne paša O. Hassmaņa, ne viņa vīru. O. Hassmanis parādījās tikai pēc vairākām dienām, kad Valkā atkal bija drošība un kārtība. Citādi Hassmanis Valkā arvien bija sastopams.

Pašā kritiskākajā kaujas dienā Valkā pienāca vilciens ar papildu spēkiem frontei, apmēram divu līdz triju toreizējo rotu stiprumā. Likās, īgaunī šos spēkus bija pārsvieduši no kāda ziemeļu frontes kaujas iecirkņa. Papildspēki, izmaršē-

jot cauri Valkai Ērgemes virzienā, ievērojami pacēla pilsētas iedzīvotāju gara stāvokli. Kolonai priekšā gāja četri vīri ar Luis'a patšautenēm plecos. Šāds patšauteņu skaits tajos laikos bija kvalificējams par augstu uguns spēku. Uz panākumiem frontē nebija ilgi jāgaida. Pienāca ziņas, ka stāvoklis uzlabojies, kaut gan joprojām vēl bija dzirdama artilērijas un šauteņu darbība.

Otrās dienas vakarā, skaitot no komandantūras iziešanas frontē, saņēmām ziņu, ka ievainots un uz Tērbatu aizvests vltņ. Opmanis. Kaut gan šim karavīram bijušas caursautas plaušas, tas, par to nevienam neteicis, vēl turpinājis apstātgāt savu ķēdi, sekodams mācībai, ko arī es no viņa dzirdēju Lugažu priedēs, un proti, ka īstam kaņavīram, kad tas ievainots, jācenšas būt klusam, lai nenosistu gara stāvokli biedriem un nemazinātu vienības kaujas spējas. Tālāko komandēšanu vltņ. nodevis apakšvirsniekam Līvenam, kas bija piedzīvojis lielā kaņa dalībnieks. No komandas locekļiem tālāk vairs neviens cietis nebija.

Ceturtā kaujas dienā Ērgemes virzienā lielinieki jau bija tik tālu atspiesti, ka vēl vāji dzirdēja artilērijas šāvienus. Alūksnes virzienā kaujas troksnis bija pavisam apklusis. Sākās lielinieku vispārēja atkāpšanās un viņu frontes sabrukums.

Attālinoties kaujām, man gadījās nokļūt kādās mājās (nosaukumu vairs neatceros), Valkas tuvumā, kuņas kaujas laikā igauņu lielgabali bija apšaudījuši ar šrapneliem. Saimnieka māsa, jauna meita, apšaudes laikā stāvējusi kūtī, atspiedusies pret stabu, bet ap viņu stāvējuši un sēdējuši pieci lielinieku kareivji. Viens šrapnelis sprādzis virs kūts griestiem, izlauzdamš dēli. Visi pieci kareivji bijuši uz vietas beigti, smagi ievainotas divas govīs, bet saimnieka māsa palikusi pilnīgi neskārta, kaut gan koka stabā cieši viņas galvas augstumā bija ietriekts lielāks skaits svina lodīšu (to šrapneli ap

200). — Kaņavīriem, kas daudz kaujās bijuši, gadījums varbūt neliksies neparasts, jo tādās reizēs mēdz allaž būt kā dzīvie, tā mirušie. Bet daudzi no viņiem tomēr tic liktenim. Arī laimīgā jaunava bija dziļi pārliecināta par likteņa negrozāmību.

Kamēr es nodarbojos ar krājumu evakuēšanu, agr. V. Gulbis piedalījās kādā īpatnē ekspedīcijā frontes joslā. Tā bija zirgu un zirglietu rekvizīcija kapteiņa Jurkas formējama eskadrona vajadzībām. Frontē, sevišķi izlūkošanai, toreiz vēl bija vajadzīga kavalērija, un Valkā tādu nu vervēja kavalērijas kapteinis Jurka. Pielaižot varbūtību, ka lieliniekiem izdosies ieņemt Valkas rajonu, bija svarīgi no tā pirms iegūt eskadronam piemērotus zirgus, kuņus citādi lielinieki varēja izlietot savā labā. Lai rekvizīcijas neatstātu tikai kaņavīru ziņā, kam lauksaimnieku intereses varēja būt svešas, tiem sākumā līdzī brauca agr. V. Gulbis, izsniedzams arī rekvizīcijas kvītes vēlākai samaksai. Kad mani krājumi bija nogādāti vilcienā, V. Gulbi atvietoju es.

Braucām pa mājām droškā es un kapt. Jurka, bet mums jāšus līdzī divi kavalēristi, no kuņiem vienu sauca Zilpaušu no Mazsalacas. Bijām apbruņoti šautenēm, jo nebija izslēgta varbūtība sastapties ar lieliniekiem.

No tuvumā dzirdamā kaņa trokšņa iedzīvotāji bija uztraukti un dažreiz sākumā pat neizšķīra, kas pie viņiem ieradušies, lielinieki vai nacionālās armijas pārstāvji. Iebildumus pret rekvizīciju nenācās sastapt, pat tad, kad kapteinis ar Zilpaušu no saimniecības paņemamā zirgu skaita ziņā gribēja šaut pāri strīpai. Te nu man nācās viņu tieksmes ierobežot. Zilpaušs bija arī ļoti nadzīgs uz zirglietām. Tāpat parādījās tieksmes ņemt vēl pārāk jaunus kumeļus, kuņi ātri tiktu padarīti nederīgi. Zirgus un sarekvizētās lietas tūlīt ņēmām līdzī.

Pieminēšu, ka vēlāk, kad darbojās apgādības ministrija, rekvizētie zirgi un lietas tika samaksāti, resp. mūsu provizoriski izdotās kvītes izpirktas.

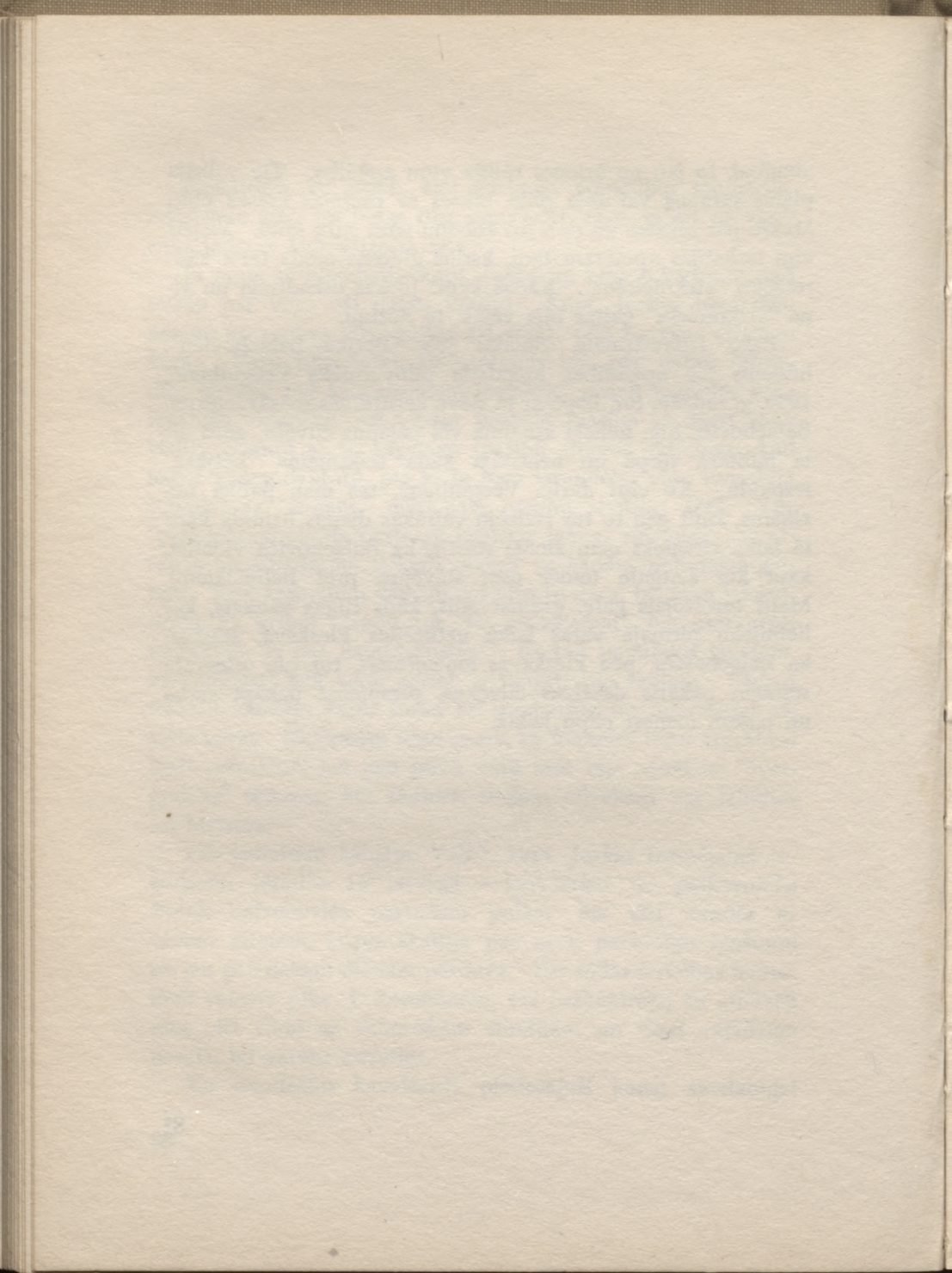
Ja esmu te pieminējis kapt. Jurku un viņa eskadronu, tad teikšu par viņu vēl dažus vārdus. Kapt. Jurkas biogrāfiju nezinu un nezinu viņa gaitas arī vēlāk, pēc Latvijas atbrīvošanas. Varu tikai teikt, ka kapteinis bija pēc dabas labsirdīgs cilvēks, bet kā vairumam toreizējo, pirmo pasaules kaŗu izgājušo virsnieku, arī viņam piemita īpašība — dzert savu lāsīti. Sakarā ar šo kapteiņa īpašību atceros gadījumu, kad ieejot komandantūrā, pie kāda loga ieraudzīju viņu nestabilā stāvoklī ar “naganu” mērķējam igauņu cietuma sētā. Tur “pakaļpārus” skrēja pastaigā izlaistās jaunas sievietes, kas atrodās apcietinājumā laikam sakarā ar kādām lielinieku gaitām. Kad kapteinim vaicāju, ko viņš te dara, tas man paskaidroja, ka gribot trāpīt tur “tai garkājainai”, bet esot grūti nomērķēt, jo par daudz kustīga. Es tad papūlējos iegalvot, ka “nagana” istā vieta arvien ir maksti pie sāniem. Šādam ieskaidrojumam kapt. Jurka arī paklausīja un miermīlīgi atstāja telpu. Nedomāju nepavisam, ka kapteini būtu sagrābusi kāda asinskāre, bet gan pilnā dūšā esot bija uznākusi “ēvergēlības” tieksme, kas skaidrā esošam cilvēkam var izlikties arī bīstama.

Pēc izcīnītām kaujām, Valkā, kapt. Jurkas formējamā eskadronā ieradās 16 latvieši — kavalēristi no palkavnieka Bulak-Balachoviča partizānu pulka. Šie vīri ieradās ar visiem zirgiem, kuŗus skaitīja par savu personīgu īpašumu un jau pēc dažām dienām pārdeva. Par šādas izrīcības iemesliem vaicāju plkv. J. Zemitānam; tas paskaidroja, ka atnācēji esot visi slimi ar veneriskām slimībām un tiem vajadzīga nauda, lai varētu ārstēties.

Ka ieradušies kavalēristi piederējuši kādai savdabīgai

vienībai, to jau no ārienes rādīja viņu apģērbs. Tie valkāja platas sarkana vai zaļa plīša bikses ar pretējas krāsas plīša kreklu pār biksēm un dažī arī zobenu nesa garā saitē. Vispār viņi izskatījās apmēram tādi, kādus gleznās mēdz tēlot kādreizējos "aizkrāciešus". Kādas kapt. Jurkas eskadrona un viņa "aizkrāciešu" gaitas bija vēlāk, to nezinu.

Pašu izdaudzināto Bulaku jeb "Batjku—Balachoviču", būdams jau apgādības apgabala pilnvarnieks Vecgulbenē, 1920. g. redzēju tur, kopā ar tā sievu žēlsirdīgās māsas ietērpā. Balachovičs bija neliela auguma vēl pajauns cilvēks, gaiši zilā militārā tērpā un neatstāja kāda teiksmaina "hetjkas" iespaidu. Ko viņš darīja Vecgulbenē, tas man palika nezināms, kaut gan to tur redzēju vairākas dienas (trimdā kāds tā laika virsnieks man zināja stāstīt, ka Balachoviča vienība, kaut kur Latgalē tomēr esot stāvējusi pret lieliniekiem). Mans toreizējais galv. grāmatvedis, kāds Rīgas vācietis, kas lielinieku pirmajā varas laikā uzturējies Pleskavā, stāstīja, ka Balachovičs, pēc Pleskavas ieņemšanas, tur pie telegrafa stabiem pakāris daudzus cilvēkus, piespiežot uzkāpt stabā un pašam uzmet cilpu kaklā.

IGAUNU CIETUMA PRIEKŠNIEKA IEGUVUMS. UZVARETĀJI IEVĀC "KARĀ LAUPIJUMU." ALŪKSNE SATOPAS DIVI LATVIEŠU KOMANDANTI. NEGLUDUMI IR JĀGLUDINA AR ALKOHOLU.

Pēc lielinieku uzbrukuma atvairīšanas, kad savus krājumus no vilciena biju atkal nogādājis atpakaļ noliktavā, piedziwoju raksturīgu gadījumu, kas bija kā ievadījums veselai lielai akcijai no mūsu sabiedroto igauņu puses pret latviešu iestādēm Valkā un vispār Ziemeļlatvijas teritorijā, smagi aizkarot Latvijas valsts intereses.

Latviešu komandantūra atradās bij. cara laika apriņķa policijas ēkā un tai līdzās bija cietums, igauņu pārzināšanā. Trepju galā, pretī manai darba istabai, bija cietuma priekšnieka ("vangi maja ūlem") kanceleja. Priekšnieks bija jau krietni pāri pusmūža vīrs, militārā tērpā. Liels bija mans pārsteigums, kad ierodoties savā istabā, to atradu pilnīgi tukšu. Izrādījās, ka pazuduši galds, krēsli un rakstāmie piederumi. Gāju vispirms apvaicāties pie kaimiņa, vai viņam nav kas gadījies redzēt. Ar lielu izbrīnu savas mantas atradu

tur priekšā. Uz manu vaicājumu, kā mantas nokļuvušas pie viņa, saņēmu atbildi: viņš esot iegājis manā istabā, tur neviena neesot bijis, un viņš tad mantas paņēmis sev. Tikai pēc garākām sarunām un pie tam par katru mantu atsevišķi izstrīdoties, "ūlems" atzina, ka tās jādod atpakaļ, bet vēl tomēr izbrīnījās, vai tad patiešām viņam itin nekas nepalikšot. Lai atstājot kaut vai krāsaino paklāja papīru, ko viņš jau bija paspējis uzspraust uz sava galdal. Jā, to es patiesi varēju atstāt.

Pēc lielnieku atvairīšanas manas darbības rajons bija ievērojami paplašinājies un to apstākli tūlīt izmantoju armijas apgādes krājumu palielināšanai. Ražotājiem uzliku vilnas, sviesta un vēl dažas citas nodevas, jo nu vajadzēja rēķināties, ka mums drīz būs igauņiem nepadotas vienības.

Ārpus līdzšinējās Centr. Sav. "Konzums" noliktavas izvēlējos papildu noliktavu un — pagrabus zem Valkas latviešu biedrības, netālu no mūsu komandantūras. Darbībai strauji pieaugot, pieņēmu arī darbvedi — kādreizējo Jaunlaicenes pagasta rakstvedi Kripēnu, vēlākā plkv. A. Kripēna tēvu. Kā jau mums, tēviem, allaž patik, arī vecais Kripēns bieži mēdza stāstīt par saviem dēliem "studentiem" — virsniekiem. Strenču iecirknim par apgādības lietu pārzini pieņēmu Kārli Studentu. K. Students bija jauns, enerģisks cilvēks, bet drīz vien, nodibinoties satiksmei ar Rīgu, piegriezās rakstniecībai un žurnālistikai, reizē ar to nevēloties vairs pazīt savus darba kollēgas no Latvijas tapšanas laika.

Sekojojot atejošam ienaidniekam un ieejot dziļāk Ziemeļlatvijā, uzvarētāja — igauņu armija, tūlīt stājās pie "kaŗa laupījuma ievākšanas". Uz ceļiem parādījās no Latvijas muižām uz Igauniju dzenamie ganāmpulki, mantām piekrauti transporti, ar mēbelēm piekrauti vagoni. "Kaŗa laupījuma" ie-

vākšana norisinājās tik intensīvi, ka muižu un sabiedriskās ēkās daudzreiz bija izņemti pat durvju klinķi.

Saņēmu ziņas, ka Ēveles muižas lielo melnraibo ganāmpulku dzen uz Igauniju. Gadījumu uzskatīju kā pārpratumu no kaŗaspēka vienību puses un griezos pie igauņu pilnvarotā Valkā armijas apgādes lietās Kallas'a. Tas vispirms mēģināja man iegalvot, ka viss, kas no Latvijas teritorijas tiekot izvests, esot ienaidniekam atņemts kaŗa laupījums. Bet kad mana pretnostāja Kallas'am arvien vairāk lika izskaidrojumos sapīties, tad tas atzinās, ka viss tiekot darīts saskaņā ar valdības dotiem norādījumiem. Viņš jo labi saprotot, cik man to redzot esot sāpīgi. Šo rīcību nepārtrauca arī civilpilnvarnieka M. Gailiša celtie iebildumi Tallinā. Uz Valkas — Gulbenes šaursliežu dzelzceļa līnijas igauņi piesavinājās visu ripojošo materiālu. Kad vēlāk darbojos kā apgādības ministrijas apgabala pilnvarnieks Vecgulbenē, tad ilgāku laiku nebija iespējams no Alūksnes apgādības iecirkņa atgādāt uz Vecgulbeni, nodošanai armijai, savāktos pārtikas krājumus, kuŗi draudēja sabojāties, līdz kamēr no Kurzemes, uzkrautus uz platformām, atsūtīja mazu lokomotīvi un pāris preču vagonus. Tāpat pievākts tika viss, ko atrada Valkas — Ieriķu virzienā uz platsliežu ceļa. Vēl tad, kad Latvijas teritorijas stacijās darbojās jau savs personāls, arvien vajadzēja pārkontrolēt igauņu vilcienu sastāvus, vai tiem nav piekabināti vagoni ar svaigi uzkrāsotiem "Eesti Vaba rigi" uzrakstiem.

Vispār, kā aculiecinieks, esmu spiests liecināt, ka mūsu kaimiņu tauta uzrādīja apbrīnošanas cienīgas spējas "laupījuma iegūšanā". Šī iegūšanas kāre sniedzās pat tik tālu, ka Strenčos ar bruņotu varu tika paņemti mani no Valkas uz Cēsīm, mūsu kaŗaspēka vienībām sūtītie 600 kg sviesta, kas bija savākti Latvijas pagastos, kā arī Valkas latviešu biedrības pagrabos savāktie prāvie vilnas un pārtikas krājumi!

Latvijas teritorijai atbrīvojoties arī Vecgulbenes virzienā, man steigšus vajadzēja domāt par armijas apgādes organizēšanu ieņemtajos apgabalos. Valmieras virziens bija agr. Ed. Duņēna darbības sfairā.

Kā pirmais lielākais centrs Vecgulbenes virzienā atbrīvojās Alūksne. Šī bija Alūksnes otrreizējā atbrīvošana. Kādreiz agrāk Alūksni ieņēma somi, bet drīz tā bija atkal jāzaudē.

Uz atbrīvoto Alūksni plkv. J. Zemitāns par komandantu norīkoja vlt. Deksi, līdz iedodot dažus Valkas komandantūras kareivjus. Apstākļu noskaidrošanas labad šai jaunai komandantūrai līdzī braucu arī es. Igaunī savā vilcienā no latviešiem uzņēma tikai kareivjus, tādēļ arī es braucu kā kareivis un apbruņots.

Nonākuši Alūksnē, ar lielu izbrīnu konstatējām, ka tur jau darbojas latviešu komandantūra un pie tam diezgan iespaidīgā izveidojumā. Kādā lielākā telpā pie galdiem sēdēja vairākas jaunas meitas — kancelejas darbinieces, iekšā ārā steidzās kareivji. Pēc pieteikšanas ieejot kabinetā, ieraudzījām pie rakstāmgalda komandantu, nepazīstamā formas tērpā ar “pensnē” uz deguna. Komandants bargā balsī rāja kādu apmeklētāju, kas stāvēja rokas gar sāniem nolaidis: “Ja līdz rītam tas nebūs nokārtots, kā es teicu, tad pie jums ieradīsies seši kareivji ar feldfebeli priekšgalā! Vai sapratāt? — ar feldfebeli priekšgalā...”

Komandantam bija jauni zili divrindu sudrabortām pogām šūti svārkī ar stāvu tumšsarkanu apkakli. Tāds formas tērps nebija redzēts ne latviešiem, ne igauņiem, ne somiem. Komandants tomēr runāja latviski!

Kad nedaudz biju attapies, komandantā uzzīmēju tieslietu kandidātu Murevski, ar kuŗu biju sastapies vācu okupācijas laikā 1918. gadā Valkā, kad tas pilsētas valdē uz laiku izpildīja rakstveža pienākumus. Pāris reizes Murevski biju

arī redzējis Valmieras pulka pirmo cīņu laikā Valkā, bet krievu armijas kaŗa ieredŗa tērpā.

Kļūstot atkal pazīstamiem, Murevskis pastāstīja, ka to par komandantu Alūksnē esot iecēlis Valmieras pulka komandieris plkv. Jansons un viņam gar kādu vltu. Deksnī, ko par komandantu iecēlis J. Zemitāns, neesot nekāda daŗa. Mēģinājām Murevskim iestāstīt, ka pulka komandieris viņu varēja iecelt tikai pagaidām, kamēr darbību uzsāk aizmugures iestādes. Kad nu tagad tas noticis, tad viņam "vara" jānodod J. Zemitāna ieceltam komandantam, un tas viņam, kā jurīstam, gluŗi labi saprotams. Iegalvojumi nelīdzēja un Murevskis stūrgalvīgi palika pie sava.

Uzkavējoties komandantūrā, varēja novērot, kā komandants — jurīsts, kāŗtoja dariŗanas un pieņēma apmeklētājus. Murevska izturēŗanās bija teātrāla. Nāca ŷēloties gan māju saimnieki, gan arī bijuŗie rentnieki un graudnieki, kuŗus lielinieki bija pataisījuŗi par saimniekiem līdŗ "kolhozu" radīŗanai. Katrs nu prasīja savu taisnību. Tādu, kā nu kuŗam, komandants arī deva un katram, neklausīŗanas gadījumā, draudēja ar "seŗiem kareivjiem un feldfebeli". ŷie septiņi vīri, kā izrādījās, bija visa viņa komanda. Apmeklētājus, laipni uzsmaidīdamas komandantam, nāca pieteikt jaunavas, kuŗām, ŷķiet, cita darba nebija.

Agrāro sareŗģījumu kāŗtoŗana ir visai grūta lieta un nebūt neietilpa komandanta kompetencēs. Bet Murevskim tas grūtības nesagādāja, kaut arī varēja notikt, ka katrs no partiem dabūja "savu" taisnību, kuŗas kopā saliekot viena ar otru vairs "neklapēja". Bet nepalika jau arī nekādu rakstisku dokumentu, kas varētu liecināt par pretrunām lēmumos!

Lietas, par kuŗām abi komandanti nevarēja saprasties komandantūras telpās, vēlāk tika kāŗtotas pie degvīna, īstenībā gan pie "ŗurŗaka" pudeles, jo labs degvīns toreiz nebija dabū-

jams. Lietu "kārtošana" bija ilgusi visu nakti un beidzot Murevskis piekritis komandantūru nodot vltņ. Deksnim. Lieku reizi apstiprinājās vecā patiesība, ka negludumi jāgludina ar alkoholu. Tāpēc ar pasaulē ir "banketi, rauti" un c. tiem līdzīgas cilvēku izrīcības.

Vēlāk uzzināju, ka Murevskis pirms bijis Valmieras pulkā lauku karātiesas prokurors un pats arī izpildījis nāves sodus.

Pēdējo reizi šo cilvēku redzēju pirmajos pēckaŗa gados Rīgā, kad to rokām uz muguras veda pa ielu cietuma sardze ar revolveriem rokās. Stāstīja, ka gadījumam sakars ar kādreizējo īso Alūksnes komandanta laiku.

ATBRIVOTĀ VECGULBENE. "LANDESVĒRA" JĀJIENS
UN SMAGĀ NEVEIKSME. LATVIEŠU IESTĀDĒM JĀ-
ATSTĀJ VALKA.

Iepazīnies ar apstākļiem Alūksnē, devos uz Vecgulbeni. Lielinieki, atkāpdamies bija uzspriecinājuši šaursliežu dzelzceļa tiltus, bet to vietā jau bija ierīkoti provisoriski tilti no sakrautiem gulšņiem un tā atjaunota satiksme.

Vecgulbenes muižā (Gulbenes pilsētas toreiz vēl nebija) atradu novietotu Valmieras pulka saimniecības daļu un atpūtā pulka 1-mo bataljonu. Citi pulka spēki sekoja ienaidniekam. Dzelzceļa stacijā atradās daži vagoni ar apgādes piederumiem pulkam, arī lieliniekiem atņemtie ieroči un municija. Šo apgādes daļu pārzināja vln. Dambe, bet visas saimniecības daļas komandieris bija vln. inž. ķīm. Ro-bežnieks. Muižā bija vēl pulka darba rota, ko komandēja ltn. Osis, toreiz teoloģijas students, bet vēlāk mācītājs Kalsnavā.

Pie pils stāvēja divi lieliniekiem atņemtie liелgabali, viens 3 collu liелgabals un 6 collu haubica. Pēc nostāstiem bija sākušās nesaskaņas ar igauņiem kara laupījuma dēļ. Igaunī

visas Valmieras pulka iegūtās trofejas vēlējušies redzēt savā īpašumā, kas ne katrreiz tā bija izdevies.

Pulka saimniecības daļa, ienākdama Vecgulbenē tikai pirms pāris dienām, nebija vēl paspējusi apzināt un savākt stacijas teritorijā esošos lielnieku pamestos kaļa materiālus. Ejot gar diviem nomaļus stāvošiem preču vagoniem, nejausi ieraudzīju zemē izmētātus pulvera maisījumus. Paskatoties pa durvju šķirbu vagonā, tur ieraudzīju divus igauņu kareivjus. Vagons apmēram $\frac{1}{2}$ daļas augstumā bija piekrauts ar artilērijas šāviņiem un igauņi nodarbojās ar to izlādēšanu, t.i. noņēma lādiņiem čaulas un no tām izmeta pulvera maisījumus, kas pie haubicu šāviņiem ir viegli iespējams. Kāds īsti bija tādas izrīcības nolūks, nezinu, bet tā bija acīmredzama municijas iznīcināšana un vēl tādā laikā, kad tā ļoti vajadzīga. Igauņu nodarbībai bija ātri jādara gals un tāpēc aizsteidzos uz pulka saimniecības daļas vagoniem, kuļu personāls tad kaimiņu tautas pārstāvjiem piedraudot ar varu, lika aizvēkties un abus vagonus pievienoja savam transportam. Vagoni izrādījās krauti ar abiem jau minētiem lielgabaliem atbilstošiem lādiņiem.

Vecgulbenē tūlīp dabūju dzirdēt par lielnieku varas darbiem viņu valdīšanas laikā un atstājot Vecgulbeni, bet par to vēlāk.

Vecgulbenē nepārtraukti ieradās no atkāpjošās lielnieku armijas dezertējušie kaļavīri, arī virsnieki, kas tajā bijuši iekļauti mobilizācijas kārtībā. Kaļavīrus tūlīp atlaida mājās, bet virsniekiem lika uzkavēties, varbūtējai tūlītējai iekļaušanai nacionālā armijā.

Biju nodomājis apmeklēt dažas apkārtējās pagastu valdes, lai tuvāk informētos par pārtikas stāvokli apkārtnē. Par pirmo apmeklējamu vietu izvēlējos 10 klm. attālo Stāmerieni. Saimniecības daļas priekšnieks vltu. Robežnieks laipni piedā-

vāja savu izbraucamo divjūgu ar kučieri — vecāka gada gājuma kareivi. Divjūgs bija kādas muižas “kaleša” vēl gluži labā izskatā, arī zirgu pāris labs. Līdzbraukt pietiecās arī E. Nagobads, kas bija ieradies Vecgulbenē un teicās Stāmerienes pagasta rakstvedis esot tam labi pazīstams, vai pat rada. E. Nagobads bez tam arī pats bija tuvējā Litenes pagasta pilsonis. Visādam gadījumam, uz vltu. Robežnieka ieteikumu, paņēmām līdz šauteni. Apbruņots bija arī kučieris.

Stāmerieni izbraukājām bez starpgadījumiem, bet atgriežoties Vecgulbenē, atradām tur priekšā satraukumu. Esot saņemtas ziņas, ka tuvumā redzētas Baltijas vācu “Landeswehr’a” jātnieku daļas. Tās izlikušas uzsaukumus iedzīvotājiem, ka viņi nākot tos atbrīvot no lielinieku jūga. Šur tur pa ceļiem “landeswehrs” esot nošāvis arī cilvēkus.

Jāpiemin, ka tobrīd lielinieku Vidzemē vairs nebija. Igaunu un latviešu spēku padzīti, tie atradās jau viņpus Lubānas ezera un Goltza — Fletschera spēkiem, t.i. “dzelzsdivīzijai” un “landesvēram” pēc Rīgas krišanas kauju ar lieliniekiem arī vairs nav bijis. Apzinātā iztēlojumā viss Ziemeļlatvijā pret lieliniekiem operējošais latviešu (muižu konfiskācija sakarā ar “Niedras puču”) un arī igauņu kaņaspēks, mēģināts pieskaitīt “lieliniekiem”. Īstie nelielinieki no latviešiem bija tikai vāciem labvēlīgo neitralitāti ieturētāja plkv. J. Baloža brigāde.

Ja vēl tagad pārdomāju toreizējo stāvokli, tad nevaru nebrīnīties par lielo politisko sajukumu. Tāda mēroga sajukums tikai retumis var atgadīties. Līdzīgs stāvoklis atjaunojās vēlreiz, Bermonta — Avalova aferas laikā, pateicoties sabiedroto nāciju nenosvērtībai un īsredzībai. Tagad, ļoti līdzīgas īsredzības dēļ, svaru kausos likts visas civilizētās pasaules liktenis.

Kā vēlāk izrādījās, baltvācu jātņieku nodaļa caur Stāmerieni izjājusi tad, kad mēs ar E. Nagobadu atradamies Stāmerienes pagasta mājā. Viegli varējām ceļā sastapties un šī sastapšanās mums tad gan būtu liktenīga. Ne jau mums par labu novērtētu "lielkungu" satiksmes veidu, un vēl vairāk manā kabatā aprīnča agrārlietu pārziņa aplicību, kuŗu nebūtu grūti piesaistīt sakarā ar "baltvācu — Niedras puŗu" izsludinātai muiŗu konfiskācijai Ziemeļlatvijā.

Vecgulbenē, kā redzēju, visādam gadījumam bija paredzēts organizēt aizstāvēŗanos, bet izrīcība bija gausa. Vln. Robeŗnieks, būdams artilerists, pili uz galda gan eļļoja lielgabalu aizslēgus, bet lielgabalus pozīcijā tā ir nenovietoja un arī lādiņi palika 2,5 km attāļajā dzelzceļa stacijā. Tajā gadījumā, kad nebija ziņŗu par ienaidnieka nodomiem un stiprumu, laba sagatavotība būtu īsti vietā.

Lasot vēlāk, jau trimdā Vācijā, tās jātņieku nodaļas komandiera barona Engelhardt'a atmiņas, noskaidrojās tuvāk manis pieminētais gadījums ar šo jātņieku nodaļu. Nodaļa ir bijusi locekļis von der Goltz'a un majora Fletscher'a "dzelzsdīvīzijas — landeswehr'a" akcijā pret Ziemeļlatvijas un igauņŗu karaspēku, ar marŗrutu Rīga — Litene. Nonākot Litenē pirms Cēsu kauju sākuma, nodaļa tur sastapusī pret lielniekiem izvīrztās igauņŗu armijas daļas. Igauņŗi, sākumā, nezinādami baltvācu nolūkus, tos uzņēmuŗi laipni un visu nodaļu pat cienājuŗi ar pankūkām un ievārijumu, bet tad uzaicinājuŗi atstāt viņŗu kaujas sektoru. Kad nodaļa atteikusies paklausīt, mēģināts to ielenkt, lai atbruoŗotu. Notikusī bruņota sadursme un nodaļa spiesta steigā doties atpakaļ Rīgas virzienā, izpostot pa ceļam telefona satiksmi.

Atgrieŗoties no Litenes, Stāmerienes muiŗā nodaļa atkal uzdūrusies igauņŗiem, bet tie, vēl nezinādami par Litenē notikuŗo, nodaļas kodolam nav uzbrukusī. Turpretī vēlāk, kad

transporta daļa kļūdas dēļ iebraukusi muižas pagalmā, tā ielenkta un iznīcināta. Nodaļa zaudējusi pavisam 44 jātniekus, vienu baltvācu dāmu, kuŗa ceļojusi transportam līdz no Rīgas, zirgus un apgādi.

Rīgā nodaļa atgriezusies pa meža ceļiem, būdama stipri iebiedēta. Pa ceļam, meža klusumā jau bijis dzirdams Cēsu kauju troksnis.

Vecgulbenē saimniecības daļā bija atvesta kādam lielinieku pulkam atņemta naudas lāde — pulka kase. To neatvērtu apsargāja, līdz ieradās Valmieras pulka komandieŗa pilnvarota persona būt klāt pie atvēršanas un akta sastādīšanas. Lādes saturā izrādījās daži tūkstoši lielinieku rubļu. Šai, ar skārdu apkaltai naudas lādei, kad biju ieradies Vecgulbenē pastāvīgā darbā par apgādības apgabala pilnvarnieku, bija lemts nonākt manās rokās un caur sevi izlaist daudzus miljonus Latvijas naudas.

Bija skaidrs, ka Vecgulbenē jābūt arī apgādības iecirknim. Par iecirkņa pārzini iecēlu agr. Oskaru Gaigalu, savu studiju biedru. Viņa tēvam netālu Cesvaines pagastā bija mājas.

Izkārtojīs steidzamākās lietas, atgriezos Valkā. Atpakaļceļam izmantoju Valmieras pulka saimniecības daļas apliecību, ka braucu uz Valku daļas uzdevumā, jo Vecgulbenes — Valkas šaursliežu dzelzceļš atradās igauņu militāro iestāžu pārziņā un viņu nostāja pret Valkā esošo latviešu iestāžu darbiniekiem man jau bija zināma: tie no turienes par katru cenu jādabū ārā, un saprotams, tad nav jālaiž arī iekšā.

Igauņi jau laikus iesāka krasu cīņu par savas valsts robežām Latvijas virzienā, kuŗām viņu izpratnē vajadzēja būt pie Gaujas Strenčos, kamēr vēlākā šķirējtiesa angļu kolonela Tallent'a vadībā šai iekārei nepārvilka stripu.

Pēc atgriešanās Valkā uz igauņu komandanta rīkojuma pamata man atņēma dienesta telpas virs latviešu komandan-

tūras, itkā tās būtu nepieciešamas viņu cietumam. Pārcēlos uz Lugažu laukumu, kādās brīvās telpās, kur savu "Latvijas bankas nodaļu" jau bija atvēris cand. rer. merc. Pētersons, protams vēl vienā personā. Bet drīz pie manis un Pētersona ieradās igauņu komandanta ziņnesis un zem paraksta nodeva rīkojumu ne tikai atstāt telpas, bet tūlīt pavisam izvākties no Valkas. Likām paziņot komandantam, ka neesam padoti viņam un klausam tikai savas valdības rīkojumus. Otrā dienā pavēle tika atkārtota, ar aresta piedraudējumu neklausīšanas gadījumā. Savu atteikšanos atstāt Valku tad katrs zem rīkojuma izteicām rakstiski. Arests tomēr nesejoja. Līdzīgs spiediens bija mēģināts arī pret komandantūru.

Uz šo pašu laiku attiecināma manis jau agrāk pieminētā vardarbība no igauņu puses pret maniem savāktiem krājumiem apgādes vajadzībām.

VĀCU SPĒKI PIE CĒSĪM! IGAUŅI "NOSĒDINA" SAVU
LIDMAŠĪNU. VĀCU SAKĀVE. ĢEN. J. BALOŽA NEI-
TRĀLITĀTE. LATVIJA DZIMUSI ZEM LAIMĪGAS
ZVAIGZNES.

Igauņu radītais saspilējums attiecībās uz laiku mazinājās
cīņu posmā ar "landesvēru" un "dzelzsdivīziju"

Līdz tam jau bija daļēji saformējies arī Cēsu pulks zem
plkv. K. Berķa komandas un novietojies Cēsīs. Arī agr.
V. Gulbis savu sēdekli pārcēla uz Cēsīm.

Vēsturisko Cēsu kauju laikā atrados Valkā un par to nori-
si uzzināju tikai no aculiecinieku stāstījuma. No saviem
tiešiem pieredzējumiem varu minēt atgadījumu Valkā.

Kādu dienu, kad atrados pie ģimenes "Lapskalnos", mans
divus gadus vecais dēls ietuntuļoja istabā un ziņoja, ka gai-
sā rūcot viens "pāns", t.i. aeroplāns. Ārā patiešām ieraudzī-
ju kilometra augstumā lidmašīnu ar melniem krustiem. No
tuvejās šaursliežu dzelzsceļa stacijas dzirdēju šāvienus, kur
lidmašīnas apšaudišanā uzstājās igauņu vecā "kaitselit" klase.
Toreizējo lidmašīnu ātrums jau ne tuvu nelīdzinājās tagadējo

mašīnu ātrumam un visādām no zemes virsus aranzētām izrīcībām laika pietika atliku likām. Arī es vēl paspēju satvert šauteni un ar "uguni" atbalstīt vecos "kaitselit" karavīrus. Lidmašīna aizlidoja ziemeļu virzienā un nolaidusies Tallinas tuvumā. Kāds bija lidmašīnas uzdevums, to nedabūju zināt. Tik tālu šis notikums būtu maznozīmīgs, bet daudz svarīgāks bija tā turpinājums otrā dienā.

Iegājuši šaušanas azartā, "kaitselit" otrā dienā apšaudījusi arī kādu citu lidmašīnu, kas lidojusi zemāk un bijusi ar citādām zīmēm. Veco vīru sajūsmai nebijis gala, kad lidmašīna strauji noplanējusi pilsētas sakņu dārzos.

Bet nu tikai atklājies, ka apšaudītā lidmašīna bijusi viena no pavisam nedaudzām, vai pat tikai divām igauņu mašīnām un tās pilots ievainots sēdvietā. Par laimi ievainojums nebijis nāvēģis un arī lidmašīnas bojājumi nolaižoties mazi. „Kaitselit'e” nav zinājuši, ar kādām zīmēm apzīmētas pašu lidmašīnas.

Agr. V. Gulbis "landesvēra" ienākšanas brīdī Cēsīs atradies pie plkv. K. Berķa Cēsu pils viesnīcas priekšā, kad uzzināts, ka baltvāci jau ir uz tirgus laukuma. Abi tad steigušies uz staciju, kur vēl stāvējis igauņu bruņotais vilciens. Viņus uzņēmis tas, bet tūlīt devies projām, jo gar "Lauciņiem" jau virzījušās "landesvēristu" ķēdes. Tās drīz, nonākot pie dzelzceļa un saspridzinot sliedes, varēja vilcienam atgriezt atkāpšanās ceļu. Ar bruņoto vilcienu nokļuvuši aiz Raunas upes Lodes stacijā, kur gadījies redzēt igauņu ātru izrīcību ar gūstā saņemtiem "baroniem". Tiem vispirms atņemti pulksteņi un gredzeni, tad tie nošauti, tūlīt aprakti un zeme nolīdzināta.

Engelhardt'a atmiņās sacīts, ka šajā rajonā pret "landesvēru" operējusi igauņu t.s. "Kuprijanov'a izlases vienība" un cīņā guvusi panākumus.

Neesmu lietpratējs kara jautājumos, bet man ir iemesls domāt, ka Cēsu atstāšanas laikā Cēsu pulkā bijis stiprs sajukums, jo kā gan citādi ienaidnieks uz pāris simts metriem pilsētā būtu piekļuvis pulka komandierim un pēdējam trūktu arī ziņu par daļu no pulka sastāva. Ievērojot pulka sasteigto formēšanu, trūcīgo apbruņojumu un citus traucējošos apstākļus, gadījums attaisnojams. Vēlākās pulka cīņas toties vainagotas ar sekmēm un beigās ienaidnieku pie Cēsīm smagi sakāva.

Bet sajukums bijis ne tikai pie mums. Tas skāris arī citkārt labi disciplinēto "landesvēru". Par to dabūju zināt dažus gadus vēlāk noklausoties nejauši kāda vācu tautības studenta, bijušā "landesvērista" notikumu atstāstījumu savam komiltonim, braucot vilcienā caur agrāko kauju vietām. Atkāpšanās bijusi stipri dezorganizēta un savienota ar zaudējumiem.

Barons Engelhardt's savās atmiņās Cēsu kauju galīgo neveiksmi izskaidro ar disciplīnas sabrukumu vācu "dzelzsdīvīzijā". Tas bijis tik liels, ka kāda baterija kaujas laikā pat pārtraukusi uguni un paziņojusi, ka tajā dienā plkst. 12 izbeidzoties viņu līgums. Pēc teorētiskā aprēķina vajadzējis būt drošai uzvarai.

Te jāpiemin, kādu smagu iespaidu mūsos, tā saucamos "ziemeļniekos" toreiz atstāja ziņa par plkv. J. Baloža vāciem šķietami labvēlīgi ieturēto neitralitāti. Un patiešām paldies Dievam, ka ar "ziemeļnieku" un igauņu spēkiem v. der Goltz'a kaŗaspēks tika sakauts. Bet ja nu būtu noticis pretējais, kā gan tad būtu tālāk veidojušās Latvijas gaitas? Vai tad Latvijas likteņos nebūtu arī vācu muižniecībai līdzrunāšana? Un vai arī paša pulkveža gaitas tad nebūtu bijušas citādas?

Trimdā dzirdēju no plkv. A. Kripēna, ka viņa bataljonā Vecpiebalgā virsnieki sākuši diskutēt jautājumu, vai nebūtu

laiks bataljonam uz "savu roku" iesaistīties cīņās. Apsvērumi no šāda soļa tomēr atturējuši. Bet galvenais, kļūmes gadījumā, tad karātavas būtu drošas.

Jāsecina, ka vispār apstākļu sajukums Latvijas tapšanas laikā bijis ļoti liels, un ja viņa visam tam laimīgi izgājusi cauri, kaut ar upuriem sasniedzot slavas laikus, tad ir iemesls domāt, ka Latvija tomēr dzimusi zem laimīgas zvaigznes. Pasaulē nav tikai prieki, vai bēdas. Šās abas izjūtas caurcaurim austas. Cerēsim, ka arī pēc tagadējās tumšās bēdu nakts reiz vēl spīdēs saule.

14.

“ZIEMEĻLATVIJA” BEIDZ ATSEVIŠKI EKZISTĒT. IGAUŅI BLOĶĒ VALKU. LIELINIEKU BRIESMU DARBI VECGULBENĒ.

Kad vācu spēki bija sakauti un uz sabiedroto (angļu — franču) spiedienu noslēgts trauslais “miers”, Ziemeļlatvija atguva brīvu satiksmi ar Rīgu, kaut gan lokomotīvu un vagonu nepietiekamā skaita dēļ tā bija vēl trūcīga. Ziemeļlatvijas pārvaldi tad, dabīgi, apvienoja ar centrālo valdību. Kādu laiciņu vēl “turējos” Valkā, vadot no turienes apgādības iecirkņa darbu un turpinot noorganizēt muižu apsaimniekošanu. Tās vēl, neskatoties uz civilpārvaldnieka M. Gailiša kādreiz publicēto “atsavināšanu”, līdz vispārējas agrārreformas iesākumam, arī Ziemeļlatvijā tika apsaimniekotas kā privātīpašums, kas palicis bez likumīga īpašnieka uz vietas.

Igauņu iestāžu izturēšanās tomēr bija tik traucējoša, ka satiksme starp Valku un pārējo Latvijas teritoriju kļuva gandrīz neiespējama. Igaunī joprojām turēja savā rīcībā visu Valkas — Vecgulbenes, arī Rūjienes dzelzceļa līniju un pa Valkas — Rīgas līniju latviešu satiksme bija iespējama

tikai no Strenčiem. Valkā iekļūt un no turienes izklūt varēja tikai militāro iestāžu komandējumos un militārā ietērpā. No Valkas — Vecgulbenes šaursliežu līnijas igauņi vēlāk aizvāca projām visu ripojošo sastāvu.

Reizē ar valdības atgriešanos Rīgā un satiksmes atjaunošanu ar Ziemeļlatviju, izbeidzās arī agr. V. Gulbja pilnvaras Ziemeļlatvijā un viņu atkal iecēla par apgādības ministrijas iekšējās apgādības departamenta direktoru. Visas agrārlietas un valsts zemju resp. muižu apsaimniekošana arī Ziemeļlatvijā, dabīgi, pārgāja zemkopības ministrijas ziņā. Mani iecēla par apgādības apgabala pilnvarnieku Vecgulbenē, ar galveno uzdevumu apgādāt pretlielniecisko fronti. Vecgulbenes apgādības apgabalā ietilpa ap 100 pagastu ar apgādības iecirkņiem Alūksnē, Vecgulbenē, Balvos, Jaunpiebalgā, Dzērbenē, Cescvainē, Madonā un Pļavinās, kuņus parocīgi bija sasniegt no Vecgulbenes dzelzsceļu mezgla.

Vecgulbene (vēlākā Gulbene) tad vēl nebija pilsēta. Bija tikai muižas ēkas, dažas, kā piem. pils, pēc nodedzināšanas (1905. g.) pat vēl ne pilnīgi atjaunotas. Pilsētas veidošanās iesākās tikai 1922. gadā, pēc apbūves plāna sastādīšanas un gruntsgabalu piešķiršanas agrārreformas ceļā. Šajā piešķiršanā arī es darbojos līdzī kā Valkas apriņķa valsts zemju inspektors un apriņķa zemes ierīcības komitejas priekšsēdētājs (sēdeklis Smiltēnē).

Kad pārcēlos uz Vecgulbeni, tur vēl atradu Valmieras pulka saimniecības daļu un darba rotu. Vēlāk tās apmainīja Latgales divīzijas štabs un divīzijas saimniecības daļa. Divīzijas operatīvā daļa un divīzijas komandieris (plkv. K. Berķis) novietojās Balvos.

Vienas muižas telpās tad bija iespiesti: divīzijas štabs ar saimniecības daļu, apgādības apgabala pārvalde, apgādības iecirknis, iecirkņa komandantūra, mežniecība un vēl rajona

agrārlietu pārzinis ar savu kanceļu. Periodiski ilgāku vai īsāku laiku uzturējās arī kaņaspēka daļas. Reiz ilgāku laiku Latgales mīnu metēju rota ar mīnu metējiem un pat krietnu mīnu kaudzi pie manas kanceļas durvīm. Lielā muižas šķūnī, neapsargāti, dzīvoja sagūstītie boļševiku kareivji, kuriem, šķiet, nebija vēlēšanās izmantot bēgšanas iespējas. Telpu ziņā visiem bija lielas grūtības. Tādēļ arī mana ģimene vēl dzīvoja Valkā pie sievas vecākiem. Septembrī saņēmu telegrammu par sievas tēva nāvi, un nu man vajadzēja nokļūt Valkā. Lai tiktu cauri igauņu „blokādei,” devos „dienesta komandējumā” uz Valkas latviešu komandantūru kā Vecgulbenes komandantūras „kareivis” ar siksnu pār pleciem un pistoli pie sāniem.

Tomēr Alūksnes stacijā mani pratināja igauņu militārais stacijas komandants, kādi uzdevumi man veicami Valkas komandantūrā. Mana nostāja bija lakoniska: igauņu armijas pārstāvim nav jāzin Latvijas armijas kareivim uzticētie pienākumi, kas ir dienesta noslēpums. Pietiek ar komandējuma apliecības redzēšanu. Komandants beidzot piekāpās.

Ģimenes apspriedē nolēmām sievas tēvu apbēdīt viņa dzimtas kapos Liezerē. Nu bija jāmeklē igauņu iestādēs atļauja nelaiķa pārvešanai pa šaursliežu dzelzsceļu līdz Vecgulbenei. Sagādāt braukšanas atļauju mirušam nenācās grūti, bet dzīviem ģimenes locekļiem, izņemot mani, bija jāpalieliek Valkā.

Vēlāk pie manis pārcēlās arī sieva ar dēlu, bet ar noteikumu — Valkā vairs neatgriezties.

No tagad un jau agrāk sacītā lasītājam būs skaidrs, cik enerģiski mūsu ziemeļkaimiņi centās paturēt Valku un pat tās latvisko apkārtni savās rokās. Šī centība bija gājusi pat līdz apcietinājumu būvei Gaujas krastos pie Strenčiem!

Pēc triju Baltijas tautu akadēmiskās sabiedrības teicamās

sadarbības trimdā, Baltijas Universitātē, man nav viegli atcerēties pirms trīsdesmit gadiem bijušās nesaskaņas starp igauņiem un latviešiem. Es ticu, ka arī vēlreiz nākotnē, jaunzūbūves darbā dzimtenē, visas trīs tautas darbosies labā saskaņā.

Vecgulbenē pavadītā laika posma aprakstā gribu pieminēt lielinieku briesmu darbus viņu īsajā (apm. 5 mēneši) valdīšanas laikā. Domāju, ka lielinieki būs papūlējušies Latvijā iznīcināt pie kapeņu atrakšanas sastādītos protokolus. Tāpēc nebūs lieki te sniegt dažas ziņas, kas varbūt saglabāsies mūsu jaunai paaudzei. Daļa sīkumu no atmiņas izgaisusi, tāpat arī daudzi personu vārdi.

Kad pēc lielinieku izdzīšanas no Vecgulbenes tur pirmo reizi ierados, man stāstīja par apcietināto nošaušanu pirms dažām dienām. Tajā laikā vēl atlikušo apcietināto nošaušanu lielinieki izdarījuši pēdējā naktī pirms Vecgulbenes atstāšanas. Man rādīja nošaušanas un aprakšanas vietu vecā parka malā pie t. s. "Vešas mājas". Netālu no mājas upīte īsu gabaliņu sadalās divos atzarojumos un starp tiem bija redzama kapa vieta, ko uzplūdu laikā pārklāja ūdens. Paliek nezināms, kāpēc lielinieki pēdējā naktī izvēlējušies šo vietu, jo šaušanas allažiņ notikušas citā vietā. Pašu nošaušanas aktu no dzīvokļa loga "Vešas mājā" redzējusi un man atstāstīja kāda jaunava, kas vēlāk strādāja manis vadītā iestādē par kancelejas darbinieci, bet pirms tam bijusi lielinieku iestādes dienestā. Vēlāk, šo kapu atrotot, atrada vienpadsmit liķus. Zināju daļēji arī to vārdus, bet tagad vairs nevaru galvot par pareizību un tāpēc no nosaukšanas atturēšos.

Cilvēku iznīcināšana Vecgulbenē notikusi plašos apmēros, jo tur pastāvīgi darbojies "tribunāls". Asiņainā terora akcija iesākusies tūlīt pēc lielinieku ierašanās. Slepkašovānu atklājis viņu varas vīrs Lācis, kas demonstratīvi uz pils te-

rases pats nošāvis kādu apcietināto, kas tikko bijis atvests pratināšanai.

Arestētie turēti pils pagrabos un šķūnī, kas iesaukts par "zvēru dārzu". Tas bija šķirbains koka šķūnis ceļā no jaunā parka uz "kungu" kapsētu, mazā egļu pudurītī, apvilks ar dzeloņstieplu žogu. Uz šķūņa dēļiem toreiz varēja lasīt ieskrāpētus nošauto vārdus. Šaušana un aprakšana izdarīta gan tuvu pie paša šķūņa, ceļa malās, gan arī tālāk pļavā. Ap šķūni un pļavā varēja redzēt daudz nolīdzinātu kapa vietu, pēc izmēriem spriežot, allaž vairākiem upuriem kopā.

Pie kapu atrakšanas klāt nevēlējos būt. No atmiņas ir arī izgaisis pareizais upuru skaits, bet esmu pārliecināts, ka daudz nemaldišos, ja to minēšu ap 200 (kāds trimdā sastaptais kaņavīrs, kas toreiz bijis Vecgulbenes garnizonā, man teica, ka viņa atmiņā palicis skaitlis 239).

Daudzus upuru lielinieki bija sakropļojuši, pie tam sadistiskā veidā. Tā kāds liķis atrasts ar nogriestiem dzimumorganiem un tajā vietā iedzītu koka tapu! Apstākļu tuvākie pazinēji, kas lielinieku laiku pavadījuši Vecgulbenē, sadistiskos briesmu darbus piedēvēja "komunistēm — plintniecēm", kuņas, vingrinādamās "drošsirdībā", upuru iznīcināšanā nereti devušas priekšroku durkļiem pret lodēm.

Tribunāla sēdes notikušas baznīcā pie sarkani klāta galda. Tiesāšana bijusi īpatnēja: apsūdzētiem vajadzējis uzdot ticamus lieciniekus, kuŗi par viņiem varētu "labu" liecināt. Ka ļaudis bijuši arī iebiedēti "budžiem" par labu ko liecināt, spriežu no kādas kurpnieka ģimenes locekļu atstāstījuma man (šī ģimene piederētu pie ticamiem lieciniekiem), ka viņiem bijis vienkārši bailes uzņemties liecinieku lomu pret tiesājamiem.

Jāvaicā, kādi noziegumi vispāri tajā laikā varēja būt pret "jauno revolucionāro" iekārtu? Faktiski tādu nemaz nebija,

bet savstarpējās “šķiru naida” un personīgas izrēķināšanās procesā, “noziegumi” meklēti gan no 1905. gada, gan simpatijas vācu okupācijas varai, gan piedēvējot kādu izteicienu par sliktu iekārtai. Pietika arī vienkārši būt “buržulim”, kura vārda būtisko nozīmi daudzi viņa lietotāji nemaz nesaprata. Pierādi nu, apsūdzētais, ka tu tas neesi!

A. BRODERA PARTIZĀŅI. KĀDAI NOPIETNĀ BRĪDĪ
NEVAJADZĒJA BŪT LAUKSAIMNIEKU STĀJAI. VALSTS
KONTROLE CENŠAS "PIESIET LIETAS."

Lielineki gan skaitījās izdzīti no Vecgulbenes—Dzelzavas—Lubānas apkārtnes un "regulārā fronte" atradās aiz Lubānas ezera, bet vēl bija diezgan daudz viņu partizānu, kas uzbruka uz ceļiem atsevišķiem kareivjiem, kā arī terorizēja un aplaupīja nomaļākos māju iedzīvotājus. Šajā ziņā Vecgulbenes apvidus bija nesalīdzinājami sliktāks par citiem Vidzemes apgabaliem, kur par tādām lietām nebija dzirdams. Pat pie pašas Vecgulbenes muižas no birzes reiz tika apšaudīti pa ceļu ejošie kareivji.

Partizāņu apkaršanai reizēm "ķemmēja" mežus, bet sekmes šādām akcijām bija vājas, jo trūka pietiekama skaita kareivju. Vienā tādā reizē no biezokņa nošāva policijas darbinieku Arāju, kas šo akciju vadīja.

Cīņai ar lielineku partizāņiem, Vecgulbenē kādu laiku novietojās t.s. "Brodera grupa", kas pati arī sastāvēja no partizāņiem. Viņu komandieris Alberts Broders bija mana dzimtā Drustu pagasta iedzīvotājs. Broderam bija laimē-

jiem izbēgt no Cēsu cietuma, kad pirms Cēsu atstāšanas lielinieki cietuma sētā izdarījuši apcietināto masveidīgu nošaušanu. A. Broders pēc tam sapulcinājis partizāņu grupu, uzvilcis leitnanta formas tērpu un zvērējis lieliniekiem atriebību. Tajā laikā A. Broderam nebija virsnieka dienesta pakāpes. Tikai pēc atbrīvošanas kaŗa beigām ģen. J. Balodis "atvaļinātu kareivi" Albertu Broderi par kaujas nopelniem paaugstināja par leitnantu, kā to lasīju "Valdības Vēstnesī". Ka A. Broders pats iepriekš piesavinājies virsnieka dienesta pakāpi, tas man šķiet, nebija nezināms arī augstākai kaŗa priekšniecībai, bet te uz to skatījās caur pirkstiem, jo Brodera partizāņu grupai, sevišķi vēlāk lielinieku un Bermonta armiju aizmugurēs, patiesi bija liela vērtība. A. Broderi apbalvoja arī ar Lāčplēša kaŗa ordeni.

Ar A. Brodera partizāņiem man padotiem apgādības iecirkņiem bija sarežģījumi. Partizāņi nebija ieskaitīti armijas daļās vai garnizonos. Viņi tomēr bija ļoti uzstājīgi un ar augstām prasībām. Prasību nepildīšanas gadījumos tie "rekvizēja" paši, izdodot savas kvītis. Nebija citas izejas, ka šos pārtikas daudzumus vajadzēja ieskaitīt lauksaimniekiem izpildītās nodevās un izdotās kvītes samaksāt. A. Brodera partizāņu darbība Vecgulbenes apkārtnē nebija ilga, jo tie drīzi pārcēlās uz lielinieku aizmuguri.

Pašu A. Broderi Vecgulbenē gadījās sastapt tikai vienu reizi un sakarā ar šo sastapšanos atceros sekojošo. Drīz pēc pārcelšanās uz Vecgulbeni saslīmu un dažas dienas biju spiests pavadīt gultā. Šajā laikā pie manis ieradās A. Broders lai izvaicātu par kādu sievieti, ko viņa partizāņi kā nelegālisti esot naktī apcietinājuši kādās mājās Lubānas apkārtnē. Sieviete nopratināšanā izteikusies, ka pazīstot mani. Apcietinātā tiešām izrādījās man un vēl vairāk manai sievai pazīstama pirms kaŗa un arī pasaules kaŗa laikā. Lielinieku laikā tā

darbojusies kādā pagasta komitejā kā izglītības nozares vadītāja, bet tiem līdzī bēgusi nebija. Viņas uzdoto apliecināju kā ticamu un A. Broderam piekodināju to pasargāt no viņa ļauzu varbūtējas pārsteidzīgas izrīcības. Vēlāk dzirdēju, ka apcietinātā pārraidīta pāri fronteī un Latvijas brīvvalsts pirmajos gados uzturējusies Pleskavā.

Kad A. Broders vēl atradās pie manis, aizelsušies ieskrēja divi viņa partizāni un ziņoja, ka sardze pie Bielaju mājām esot gūstījusi divus lielinieku partizānus, kas ar mājiniekiem uzturējuši sakarus. Viens no tiem nošauts, bet otrs aizbēdzis. Neatceros vairs kuņš, bet viens bija saimnieka Bielaja dēls — komūnists. Viņa brālis — virsnieks Valmieras pulkā. A. Broders tūlīt nosprieda, ka sakarā ar šo notikumu jāarestē virsnieks Bielaiss Valmieras pulkā un uzdeva saviem abiem puišiem tūlīt doties uz Valmieras pulku un atvest Bielaiss. Līdz priekš pulka komandiera iedeva rakstiņu uz bloka laņņas. Izteicu A. Broderam šaubas, vai pulka komandieris uz viņa pamatojuma izdos savu virsnieku. A. Broders izdarībās bija karsts un palika pie sava.

No paredzētās arestēšanas nekas tomēr nebija iznācis, jo pulka komandieris par šādām lietām nebijis runājams.

Patiešām smaga ģimenes traģēdija, un neba tā Latvijas brīvības cņņu laikā bija vienīgā!

Isu laiku pēc lielinieku ienākšanas 1940. g. sastapu A. Broderu Rīgā uz ielas un izteicu savu izbrīnu, ka viņš nav izvēlējis ceļu pazust. Broders bija optimists un man pastāstīja, ka vēl vakar lielinieki pagarinājuši viņa ieroču atļauju! Arī viņš, kā daudzi citi, bija pārrēķinājies. A. Broderu lielinieki nošāva un viņa sakropļoto liķi atrada "Baltezers" vasarnīcas upuņu skaitā.

Mans galvenais uzdevums, kā jau minēju, bija apgādāt ar pārtiku pretlielniecisko fronti. Apgādībā ietilpa ne tikai

latviešu daļas, kas bija lielā pārsvarā, bet pēc pastāvošās vienošanās — arī tās igauņu daļas, kas atradās Latvijas teritorijā. Pieminēšu starp citu, ka pretlielnieciskā frontē pēc neizdevušās aferas “izpirkt grēkus” kā 13. Tukuma kājnieku pulks, bija iekļauts arī “landesvērs”, bet zem angļu virsnieka komandas (tagadējais feldmaršals Aleksanders).

Lai saņemtu vairāk pārtikas, igauņi acīmredzot uzdeva stipri pārspīlētus skaitļus par savu daļu lielumu, bet pret šo nebūšanu nebija nekādas iespējas sekmīgi cīnīties. Igauņi centās novietot Latvijas teritorijā uzturēšanā pat arī atpūtā esošās daļas. Zirgu barībai plašā mērā tika izlietas nopļautās auzu gubas tīrumos, kas izsauca sūdzības no lauksaimnieku puses.

Darbs Vecgulbenē bija ievērojami grūtāks ne tikai sava plašuma dēļ, bet arī lauksaimnieku nepietiekamās atsaucības dēļ nodevu kārtošanā. Ar grūtu sirdi man jāliecina, ka latvju zemnieku stāja šajā grūtajā laikā, ar maz izņēmumiem, tālu neatbilda to vēlākai sevis pašslavināšanai Latvijas neatkarības laikā. Lielum lielai daļai šauras acumirkīgās personīgās intereses stāvēja pāri valsts un tautas, un reizē ar to arī pašu nākotnes interesēm. Valkas apkārtnē cīņu sākumā stāvoklis šai ziņā bija nesalīdzinājami labāks. Zināma loma te varbūt piekrita lielnieku tuvumam, varbūt arī nodevu mazākiem apmēriem. Vēlāko cīņu laikā lielnieki bija jau diezgan tālu projām. Ar tiem vajadzēja gan cīnīties — par to balsotu visi — bet neba tad taisni man sava govš jādod? Lai dod citi. Jāpiemin, ka taisni gaļas jautājums bija sāpīgākais. Pie Valkas līdz šā jautājuma kārtošanai plašākā mērogā nemaz nenonācām, jo mūsu kaņaspēka vienības uzturu saņēma no igauņiem un krāt rezerves gaļas veidā tad nebija iespējams.

Lopu skaits lielnieku saimniekošanas laikā bija gan sa-

mazinājies, tomēr lielās grūtībās saimniecības vēl nebija nonākušas. Lielinieku laikā nevienam nebija nācis prātā neklausīt rīkojumus, bet nu jau "pie sienas" vairs nelika.

Tādēļ bija grūti nodot kaņaspēkam to, ko no manis prasīja. Arvienu kas iztrūka. Nevarēja uzkrāt arī kādas rezerves, kā piem. sālitu cūkas gaļu, kas bija paredzēts. Praktiski dzīvoja, kā saka, no rokas mutē.

Iesākoties Bermonta uzbrukumam, nodevu nodošana pēkšņi gandrīz pavisam apstājās. Stāvoklis draudēja kļūt katastrofisks, jo gadījumā, ja pretlielinieku fronteī kaut dažām dienām pietrūktu uzturs, tā sabruktu. Šā trakā stāvokļa rašanos varēja izskaidrot tikai ar šādu lauksaimnieku psiholoģiju: lielinieki no manis ņēma, nacionālā valdība ņem, ienāks drīz vācieši (t.i. bermontieši), tie atkal ņems, un tad man nekās vairs nepaliks. Tāpēc jācenšas jau tagad savu mantu vairāk saglabāt.

Šķita, vajadzētu darīt visu, lai ienaidniekus atvairītu, bet te notika pretējais. Krājumus netieši pat it kā taupīja ienaidniekam!

Biju nonācis pavisam kļūmīgā stāvoklī, jo arī ar Rīgu uzbrukuma pirmajās dienās sakaru vairs nebija. Izšķiros par apstākļiem atbilstošiem soļiem. Steigā izziņoju pa pagastiem ka visus, kas noteiktā dienā nenodos pagasta valdes paziņotās nodevas, nodos lauka kara tiesai un sodīs, neizslēdzot augstāko soda mēru, t.i. nošaušanu. Šis rīkojums līdzēja un stāvoklis vismaz uz laiku bija saglabāts. Bet kad pirmās bailes bija pārgājušas, viens otrs pamēģināja atkal atrauties un kad citi redzēja, ka vainīgais netiek šauts, stāvoklis sāka atkal strauji pasliktināties. Vai nu ķērties pie kādreiz piedraudētām represijām? Ienaidnieks pie Daugavas bija apturēts un atjaunojās sakari ar Rīgu. Nē, tas tagad vairs nepie-stāvēja. Lietu izdevās izkārtot citādi.

Manā rīcībā, paņemot tieši no ierakumiem Daugavmalā, piekomandēja vairākus apbruņotus kareivjus, kuņģus pa pāriem izsūtīju pa apgādības iecirkņiem. Kur nodevas laikā nebija nokārtotas, tur ieradās kareivji un pret saimnieces gribu izveda gotiņu no kūts un nodeva šķūtniekam nogādāšanai vajadzīgā vietā. Kareivjiem ierodoties pie manis, bija daudz ko stāstīt par saviem pieredzējumiem, jo ar laipnu saņemšanu tie nevarēja rēķināties. Tāda nu toreiz bija dzīves īstenība. Kad redzēja, ka no nodevu došanas izvairīties nevar, stāvoklis atkal uzlabojās un kareivjus aizkomandēja atpakaļ. Bet visu paredzēto ievākt jau nekad neizdevās. Vēlāk apgabalu pilnvarniekiem apgādības ministrija piešķīra tiesības uzlikt par nodevu nepildīšanu sodus naudā.

Dabīgi, ka apgādības darbiniekus lauksaimnieki neieredzeja. Tos allaž denuncēja un notēloja par dzērājiem, uzdzīvotājiem, arī piesavinātājiem, kas ar pavisam maziem izņēmumiem, bija nepamatoti.

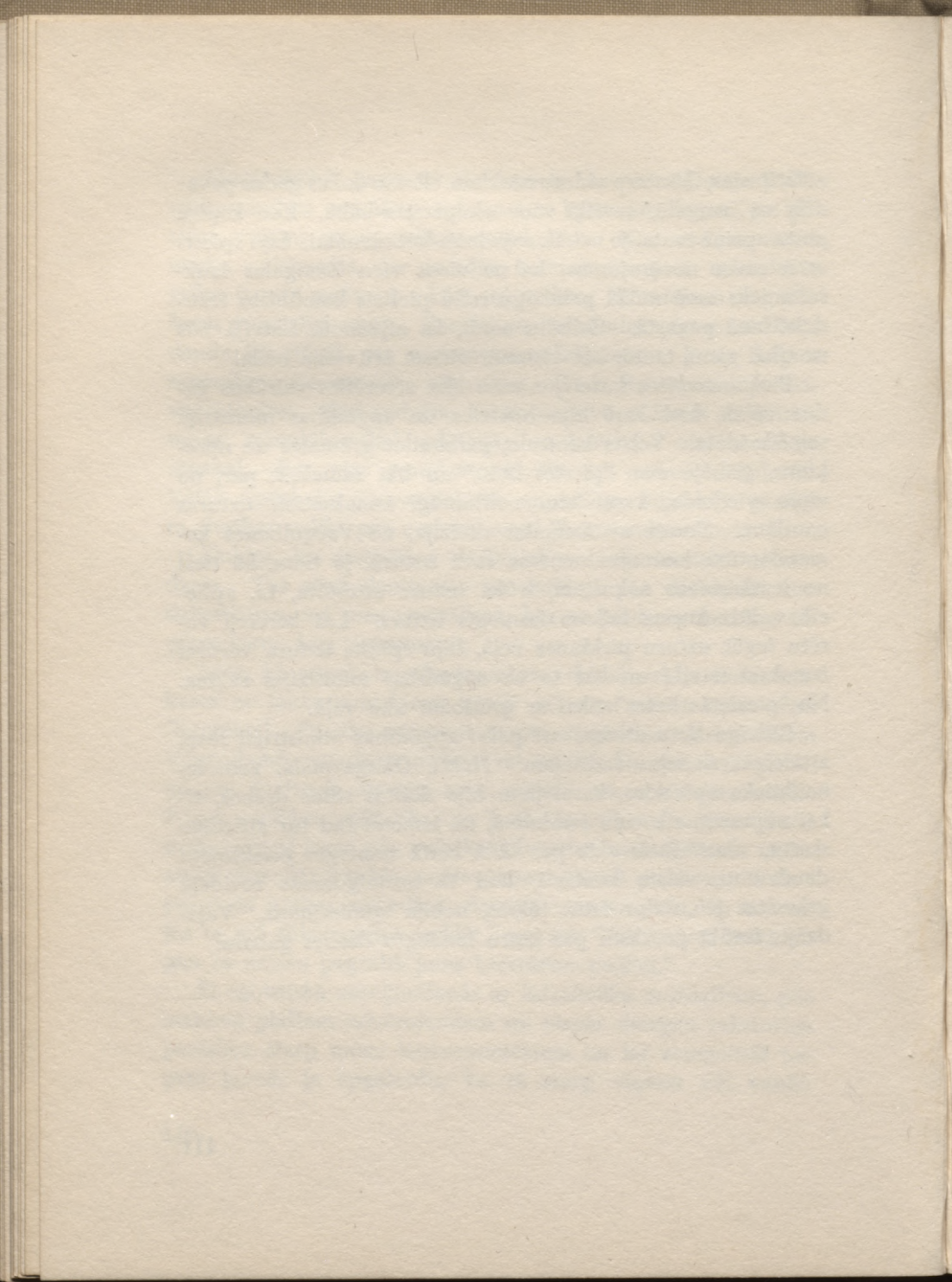
Man, kā apgabala pilnvarniekam, darbā nebija tiešas sakares ar lauksaimniekiem, tomēr arī man nācās izjust viņu "laipnību". Pārtiku uzturam mums, apgādības darbiniekiem Vecgulbenē, vajadzēja iepirkt vai nu 2,5 klm attāļajā tirdziņā pie dzelzceļa stacijas reizi nedēļā vai apkārtējās mājās. Pienu varējām iegūt tikai no lauksaimniekiem mājās. Taču manai sievai bieži pēc vairāku kilometru nostaigāšanas nācās atgriesties mājās tukšā, noklausoties visādas piezīmes: "Vakar jau jums gotiņu aizvedām, slauciet vien to pašu, ko tad nu jūs te vēl nākat pienu meklēt," vai arī: "Tik aukstā laikā nu gan es neiešu pagrabā jums biezpienu meklēt."

Šī egoistiskā nerēķināšanās ar līdzcilvēku vajadzībām, pēc maniem plašiem novērojumiem un vispār diezgan raksturīga parādība starp mūsu lauksaimniekiem un lai zemgalieši neņem ļaunā, ja apgalvošu, ka tā starp viņiem vēl vairāk

attīstījusies, kā starp vidzemniekiem. Esmu dažus gadus pavadījis arī Zemgalē, sevišķi vācu okupācijas laikā. Kad kopējā posta apziņā tautai jo vairāk vajadzēja būt vienotai, biju spiests atzīt savos novērojumos, ka ne viens vien Zemgales lauksaimnieks savā mūžā palīdzīgu roku pielicis komunistu ieaudzināšanā pagastā. Gribētu cerēt, ka atjaunotā Latvijā būs ne tikai viena tauta, bet vienmēr visiem arī viena bēda!

Piekomandētos kareivjus man lika atcerēties vairākus gadus vēlāk, kad karš bija beidzies un apgādības ministrija sen likvidēta. Valsts kontrole, pārbaudot grāmatas un norēķinus, gribēja man "piesiet lietu" un likt samaksāt par, no viņas viedokļa, kareivjiem nelikumīgi izmaksātām uzturas naudām. Toreiz ne Latgales divīzija, ne Vecgulbenes komandantūra kareivjus neņēma savā uzturā, jo tiem, kā tieši no ierakumiem nākušiem, trūka uztura attestāta, t.i. apliecības, līdz kuņģam laikam izsniegts uzturs. Lai kareivji varētu iegūt uzturu pirkšanas ceļā, biju spiests uztura vērtību izmaksāt naudā un likt to uz apgādības ministrijas rēķina. No "piesietās lietas" tikai ar grūtībām tiku vaļā.

Līdzīgu lietu atceros arī pašai apgādības ministrijai resp. attiecīgās nodaļas vadītājam. Naktī, Daugavmalā, zem ieņaidnieka apšaudes, kareivjiem bija dalītas siltas drēbes, tikai noprasot, cik viņu ierakumā, un iemetot tad tur attiecīgo skaitu. Sastādītais akts par šādā kārtā izsniegto priekšmetu daudzumu, valsts kontroli, kad tā nesteigdamās revidēja grāmatas jau sēdot ērtās telpās, nebija apmierinājis. Vajadzējis ievākt parakstu par katru izsniegto drēbes gabalu!

MINISTRU PREZIDENTS K. ULMANIS TAUTAS SAPULCĒS. "ULMANIM GODA NEVAJAG." KOLONELAM JĀNOŠAUJ STIRNA. NEIZDEVUSIES ATPŪTA. LATVIJĀ VISIEM IEDZĪVOTĀJIEM VIENĀDAS TIESĪBAS UN VIENĀDI JĀNES PIENĀKUMI. V. ZĀMUEĻA PĀRMETUMS PREZIDENTAM PAR NORVĒĢIJAS SILĶĒM.

Kā izcilu notikumu, kas labi palicis atmiņā pat sīkumos, gribu pieminēt ministru prezidenta K. Ulmaņa viesošanos tautas sapulcēs 1920. g. janvārī un februārī. Man, kā apgādības apgabala pilnvarniekam, arī vajadzēja prezidentu pavadīt sava apgabala robežās. Pēc "tautas sapulcēm" notika apspriedes ar pagastu vecākiem un lauksaimnieku pārstāvjiem (netika liegts būt klāt arī lielākam lauksaimnieku skaitam, cik atļāva telpas) apgādības jautājumos, kur man vajadzēja referēt par lauksaimnieku atsaucību.

Tādas tautas sapulces manā apgādības apgabalā notika trijās vietās: Madonā, Vecgulbenē un Balvos.

Ierodoties no rīta Madonā ministru prezidenta rīcībā, atradu viņu jau priekšā stacijā veca tipa pirmās klases vagonā, pie kuŗa stāvēja kareivis ar šauteni. Nosaucot savu dienesta posteni, varēju netraucēti iet vagonā. Tur pie prezidenta bija J. Pavlovičs, inteligents Valkas apkārtnes lauksaimnieks, kas kā apgādības ministrijas sevišķu uzdevumu ierednis to pavadīja braucienā. Saņēmis no manis informāciju, K. Ulmanis man uzdeva paziņot caur armijas telefona tīklu Vecgulbenes garnizona priekšniekam kapt. Liģerim nākamā dienā Vecgulbenē paredzēto dienas kārtību un viņa sagaidīšanas ceremoniālu. Bija paredzēts, ka Vecgulbenes stacijā prezidents ieradīsies naktī un paliks līdz plkst. 9 rītā vagonā. Tad ar oficiāliem saģaidītājiem un tautu, orķestra pavadībā dosies kājām uz 2,5 km attālo Vecgulbenes muižu, kur vajadzēja notikt tautas sapulcei.

“Jūs jau sen Ulmani pazīstat un Jus zināt, ka Ulmanim goda nevajaga, bet tas, ko es tagad jums stāstu, ir vajadzīgs tautai un Latvijai”, teica man K. Ulmanis. Arī tagad vēl es ticu šo vārdu patiesīgumam.

Tautas sapulce Madonā notika pie Rīgas viesnīcas un ļaužu bija daudz. Goda sardzē stāvēja neliela komandantūras vienība ar orķestri. Pēdējais attiecīgās runas vietās spēlēja draudzīgo valstu himnas un tušas. K. Ulmanis runāja no viesnīcas trepēm stundas trīs no vietas un ļaudis būtu labprāt vēl ilgāk viņā klausījušies, jo tie no mums, kas K. Ulmani esam dzirdējuši, zinām, ka viņa veiklība un asprātība runājot tautas sapulcēs, bija apbrīnošanas cienīga.

K. Ulmanim piemita arī izcila atjautība situācijas uztverē. Minēšu vienu piemēru turpat no Madonas sapulces.

Kad K. Ulmanis bija savu runu beidzis, neviens no “tautas”, apriņķa vai pagasta amata personām neizrādīja vēlēšanos arī kādu vārdu teikt. K. Ulmanis, to sapratis, tad ar

acīm pametot, pieaicināja mani pie sevis uz trepēm un pasacīja, ka man jārunā no klausītāju puses. Biju kā no laivas izsviests, jo uz to nebiju gatavojies. Pateicu to Ulmanim. Bet viņš mani tūlīt nomierināja: "Esat gluži meirīgs, es jums tūlīt pateikšu, kas jārunā." Īsi un ātri prezidents to man pasacīja, piebilstot vēl: „Viņi jau nedzrd, ko mēs te runājam, un bez tam lielākā daļa jūs te arī nepazīst.”

Norunāju pēc dotās pamācības un laikam vēl diezgan labi, uzsauca beigās augstas laimes valdībai, lūdzu prezidentu aiznest sveicienus no sapulces un solījumus pārējiem valdības locekļiem, orķestris nospēlēja tušu un viss bija kārtībā.

Sarunājoties vēlāk ar paziņām, uzzināju, ka tiem bija radies iespaids, ka es K. Ulmanim būtu lūdzis atļauju runāt.

Vakarā, apgādības lietu apspriedē, atceros mazu starpgadījumu. Kad K. Ulmanis bija beidzis garāku runu, kāds no klātesošiem lauksaimniekiem izteicās: "Daudz kas ir dzirdēts, bet tādi pātari gan vēl nē!" K. Ulmanis tam bargi uzsauca: "Ievērojiet un neaizmirstiet, ka Latvijas valdības ministru prezidents ar jums te nedzen jokus, ne ar skaita kādus pātarus!" Kāda pagasta rakstvedim, kas kritiskās dienās apzināti bija sekmējis atraušanos no nodevām un nu mēģināja taisnoties, prezidents uzsauca: "Šoreiz jau pietiks, tālāk ar jums runās kaŗatiesas prokurors!" Vēlāk netiku dzirdējis, ka kaŗatiesas prokurors ar šo cilvēku būtu runājis, bet sapulcē žests bija iespaidīgs un labi noderīgs rikojumu respektēšanai.

Apspriede un tai sekojošais kopmielasts ieilga vēl u naktī un vagonā nokļuvām tikai ap plkst. 3 rītā.

Ministru prezidentam K. Ulmanim līdzī brauca arī Amerikas Sarkanā Krusta misijas priekšnieks kolonels Rayens, gados vēl jauns cilvēks. Kamēr prezidents bija aizņemts

sapulcēs, adjutants M. Lūkins (M. Lūkinu noslepka voja komūnisti 1941. g.) ar kolonelu Rayenu medija. Kad M. Lūkins vakarā stāstīja par kolonela sekmēm medībās, K. Ulmanis piedomināja, lai Lūkins parūpējas, ka Rayens Vecgulbenē vai Balvos katrā ziņā nomedītu stirnu. Tad drīz lielie Amerikas laikraksti rakstīšot, ka viņu zemes pārstāvis Eiropā, Latvijā, nošāvis stirnu. Tūliņ arī pieminēšu, ka kolonelam nebija laimējies stirnu nošaut, bet gan zaķus un lapsu. Stirnu bija nošāvis M. Lūkins.

Vagonā tūlīt nolikāmieš gulēt. Vienā nodalījumā kolonels Rayens un adjutants M. Lūkins, vidējā K. Ulmanis un trešā es ar J. Pavloviču. Vēca, atstūti lokomotīve vagonu aizvilka Vecgulbenē un atstāja uz blakus slīdēm pretīm agrākai mazai stacijas koka ēkai. Jāpiezīmē, ka toreiz, niecīgā lokomotīvu skaita dēļ pat ministru prezidentam nebija iespēja savā “salona vāgī” aizbraukt kad un kur grib, bet katreiz vajadzēja rēķināties ar pastāvošām iespējām.

Sagaidīšana tomēr iznāca pavisam citāda, kā to bija vēlējis ministru prezidents. Garnizona priekšnieks nebija rēķinājis ar dotiem norādījumiem, bet sagaidīšanu izkārtojis pēc sava prāta. Tūlīt pēc vagona nolikšanas “uz guļu”, tajā iekāpa garnizona priekšnieks kapt. Līģeris un paziņoja, ka pie karogotās stacijas uz platformas esot ierindā nostādīti visi štaba virsnieki, ierēdņi un dzelzceļnieki. Prezidentam gulēšana esot paredzēta pili, kurp to aizvedīšot divjūgā. Kaut gan pēc smagās un garās darba dienas prezidentam vislabāk būtu patīcis, kā bija paredzēts, līdz plkst. 9 atpūsties vagonā, viņam bija jāceļas augšā un jāģērbjas.

Pēc tautas sapulces un garnizona apskates ministru prezidents ieradās Sieviešu palīdzības korpusa rīkotā mielastā. Alkoholiskos dzērienus toreiz mielastos vēl nelietoja un degvīns Latvijā oficiāli pārdošanā arī vēl nebija. Te atzīmēšu

mazu starpgadījumu. Galda dziesmās kāds virsniēks uzsāka "Dažu skaistu ziedu", bet J. Pavlovičs veikli pārķēra un novadīja "Strauja, strauja upe tecēj". Pirmajai dziesmai, kā zināms, ir Andr. Niedras sacerēti vārdi, bet pēc notikumiem Liepājā, dziesmas autoru ministru prezidenta klātbūtnē bija nevēlami atgādināt.

No saskares ar K. Ulmani Vecgulbenē man vēl atmiņā palicis kāds, gan sīks, gadījums, bet par kuŗu esmu arī vēlāk domājis. Tas bija štaba telpās starp brokastīm un tautas sapulci, kad mēs tur bijām palikuši trijātā: K. Ulmanis, J. Pavlovičs un es. J. Pavlovičs sarunās par lietām brīvi izsacījās arī pretēji Ulmaņa ieskatiem. Es, kā jaunākais, vairāk klu-sēju, ja netiku tieši jautāts. J. Pavlovičs, starp citu, vaicāja K. Ulmanim, vai viņš par daudz neizceļot J. Baloža nopelnus? Uz to K. Ulmanis atbildēja: "Pavlovič, jūs nu nemaz neesat politiķis!"

Atstāstu tikai pašu gadījumu, atsakoties no kādas tuvākas izteikšanās par to, lai nepiedēvētu šim izteicienam lielāku nozīmi, kā tas varbūt pelna.

Tajā pat reizē, sarunās, J. Pavlovičs vaicāja K. Ulmanim, vai viņš sapulcēs, atrodoties ciešā saskarē ar tautu, nejutoties padots varbūtējām atentātu briesmām no komunistu puses? Uz to prezidents minēja kādu gadījumu, kur atentāts bijis plānots. Šaut uz viņu vajadzējis kādai jaunavai, kuŗa bijusi šim nolūkam apgādāta ar revolveri, bet tai pietrūcis dūšas. Neatceros kā, bet plānojums par atentātu vēlāk atklājies un jaunava apcietināta. Prezidents vēlējies ar viņu personīgi iz-runāties. Jaunava slikto nolūku nav noliegusi, bet apgalvo-jusi, ka paredzētā gadījumā revolvers gan vairs neesot bijis līdzī.

Balvu stacijā prezidentu sagaidīja plkv. K. Berķis — di-vīzijas komandieris, un neliela "Godkalna jātnieku eskad-

rona" eskorta pavadībā mūs pajūgos nogādāja Balvu miestā. Iebraucot miestā, pie goda vārtiem prezidentu ar sālsmaizi sagaidīja miesta valde (Balvi toreiz bija vēl miests). Divīzijas štaba mītnē ar sālsmaizi, liela rupjmaizes kukuļa veidā uz paplātes, ieradās Balvu žīdu delegācija. Atbildot uz žīdu apsveikumu, prezidents paskaidroja, ka Latvijā visām iedzīvotāju šķirām un visām tautībām ir vienādas tiesības un tā tad arī visiem vienādi un bez atraušanās jāpilda pilsoņu pienākumi. Žīdi, pastāvīgi zemu klanīdamies, to arī godam solījās.

Lai visi Balvu iedzīvotāji redzētu, ka pie viņiem ieradusies valdība, sarīkoja gājienu pa Balviem ar orķestri priekšgalā. Gājiēnā piedalījās prezidents un pārējie viesi, tāpat štaba virsnieki un vietējā pašvaldība. Braši līdzī soļoja arī angļu kapteinis, vīrs ar jau iesirmām ūsām, kas kā angļu sakaru virsnieks, gan tikai informācijas nolūkā, bija piekmandēts divīzijas štaba operatīvai daļai.

Pie mājām bija sastājušies vai visi Balvu iedzīvotāji, vairumā žīdi. Gājiens bija arī impozants: soļojām marša taktī un nevis kādā garlaicīgā pastaigā. Pieminēšu vēl, ka ministru prezidents K. Ulmanis bija tērpies kaņavīra ietērpā un plata, neveikla darinājuma angļu sardzes kareivja mētelī, bet galvā Latvijas armijas pirmā parauga pelēkā cepure ar saulīti. Virsnieku lielākā daļa valkāja angļu cepures ar saulīti un angļu tipa virsnieku mēteļus.

Balviem toreiz daudz trūka no vēlākā skata. Pie koka mājām bija vērojamas daudzas izkārtnes, kas liecināja, ka Balvos zeļ tirdzniecība, amatniecība, varbūt pat rūpniecība. Gaŗāmsolojot uz kādas izkārtnes lasīju: "Te taisē jaunes un izlaboje veces". Lieta būtu pavisam neskaidra, bet neveikli zīmēts zābaks lika nešaubīties, ka te tiek taisīti jauni un izlaboti veci zābaki.

Pie Balvu muižas pils (tā vēlāk nodega) notika liela tautas sapulce, kas ilga līdz tumsai. K. Ulmani visiem patika klausīties. Negarlaikojās pat angļu kapteinis, kuŗš gan nekā nesaprasdams, turējās blakus Ulmanim līdz beigām, braši salutēdams pa starpām spēlētām draudzīgo valstu himnām.

Apgādības apspriedes Balvos nebija, jo tajā apvidū nodevas vēl neņēma. Vēlāk gan arī Balvos ierikoja apgādības iecirkni, bet nodevas no Latgales vispār ienāca niecīgas, salīdzinot ar pārējiem Latvijas apvidiem. Turpretī jo lielos daudzumos Latgalei piegādāja no Norvēģijas uz kredīta iegūtās siļķes, ko izdalīja caur apgādības iecirkņiem. Gribu teikt kādus vārdus par šīm siļķēm.

Šo Norvēģijas "siļķu kredītu" Satversmes sapulces vēlēšanu aģitācijā pieskaitīja K. Ulmanim kā "grēku". Tā vēlēšanu aģitācijas sapulcē Litenē, kur arī man gadījās būt klāt, advokāts V. Zāmuels (vēlāk zemkopības ministrs un ministru prezidents) ņēmās skaidrot, cik šāds solis bijis aplams, jo Ulmanis, līgumu slēdzot, nemaz neesot paineresējis par to, kādas siļķu šķirnes iedzīvotāju vairākumam patīkamākas un tāpēc nu esot grūtības ar to likvidēšanu. Toreiz uz kredīta iegūtās siļķes saucās: "Full", "Matfull", „Maties" un patiešām pieprasījumi pēc tām bija mazi, kaut gan siļķes nebūt nebija sliktas kvalitātes prece. Pieprasījuma trūkums izskaidrojams ar toreiz vēl labo pārtikas stāvokli, un ka iedzīvotāji bija vēl tā sakot "izlepuši". Slēdzot līgumu, K. Ulmaņa skatījumā stāvoklis uz priekšu varēja būt arī tāds, ka tauta prasītu nevis "kādas" tās siļķes ir, bet gan "kur" viņas ir. Ja K. Ulmanis Norvēģijas kredīta iespēju nebūtu izmantojis, kas patiešām bija reta izdevība, jo Latvija tad vēl pastāvēja tikai uz papīra, un pārtikas stāvoklis būtu slikts, varam iedomāties, ko tad būtu teikuši V. Zāmuels un citi Ulmaņa kritizētāji.

Tajā dienā, kad prezidents bija Balvos, Latgales divīzijai, ieņemot kādu dzelzceļa staciju (kuŗu, vairs neatceros) bija laimējies iegūt divas nebojātas lokomotīves. Viena no tām bija lielā "Sarmovas" tipa lokomotīve, otra mazāka tipa. Šis ieguvums bija sevišķi svarīgs, jo lokomotīves ļoti trūka. Prezidents izteica vēlēšanos ar vienu no tām, vislabāk ar lielo, iebraukt Rīgā. Braukt vajadzēja tomēr ar mazo, jo pēc lietpratēju domām lielās lokomotīves svaru varētu neturēt daži ar gulžņiem provizoriski atjaunotie tilti. K. Ulmanis Rīgā iebrauca ar appušķotu mazo lokomotīvi, bet lielo uzmanīgi nogādāja Vecgulbenē.

UZBRUKUMS K. ULMANIM. LIELINIEKU PARTIZĀNI
IEBRŪK CESVAINES DZELZCEĻA STACIJĀ, A. VEC-
KALNIŅŠ VAJĀ TOS. SENSĀCIJA "VISTIŅU DEPARTA-
MENTĀ." NEIZDEVIES DZELZCEĻNIEKU STREIKS.

1920. g. vasarā vēl bieži nācās dzirdēt par lielinieku terrora darbiem mana apgabala robežās. Minēšu te uzbrukumu ministru prezidentam K. Ulmanim ceļā no Jaungulbenes uz Lubānu, kad prezidents automobilī brauca no tautas sapulces Jaungulbenē uz tādu pat sapulci Lubānā. Ar spridzekļa palīdzību prezidenta automobilim cieši priekšā nolaista mežā priede, pēc kam tam apstājoties, šķiet, gribēts braucējus apšaudīt vai apmētāt rokas granātām. Stāvokli glābusi adjutanta M. Lūkina apķērība, kas nokomandējis braucējiem mesties grāvī uzbrucēju virzienā un atklāt uguni, līdz piesteidzas prezidenta pavadošie policijas jātnieki, kas palikuši iepakaļ. Uzbrukums netraucēja Ulmanim ierasties tautas sapulcē un to priekšzīmīgi novadīt. Kā atmiņu par notikušo, prezidents uz Rīgu līdz paņēmis nogāstās priedes zaru.

Sociāldemokrāti vēlēšanu aģitācijā šo uzbrukumu attēloja kā K. Ulmaņa paša noorganizētu, lai tautas acīs piešķirtu vairāk svāra savai personai. Dzirdējis aculiecinieku atstāstījumu, kā arī pašu K. Ulmani pazīstot un vērojot jau no tā atgriešanās no ASV, es šādu sociāldemokrātu iztēlojumu kategoriski noraidu.

Tālāk, atskaitot terrora darbus pie ceļa braucējiem, vai vientuļu māju iedzīvotājiem, jau plaša mēroga uzbrukums bija izdarīts Cēsaines dzelzceļa stacijai. Pēdējā, kur atradušies arī vairāki kareivji, vispirms apdraudēta ar ložmetējiem, pēc kam ieņemta no krietni lieliem spēkiem. Viens kareivis nošauts stacijā, bet astoņi aizvesti mežā, t. s. "Pietnieka" mežsarga apgaitā. Tur pēc vairākiem gadiem ogotājas atrada šo kareivju ģindeņus. Vēl bija saspridzinātas dažas dzelzceļa pārmijas un ūdens pumpīm izdaudzīti logi. Otrā rītā man gadījās braukt no Rīgas gar Cēsaini un redzēt lielinieku partizāņu uzbrukuma sekas. Stacijas priekšnieks Sudārs arī bijis aizvests kādu gabalu līdz, bet pēc praktināšanas un ūdens zābaku novilkšanas atlaists. Iebrucēju varējis būt pāri par simtu.

Cēsaines muižā tajā laikā atradās kāda kavalērijas nodaļa un kā komandants ar saviem 16 "zeļļiem" "zaļās armijas" (partizāņu) komandieris Artūrs Veckalniņš. Pēdējais ar šiem 16 vien uzsācis lieliniekus vajāt, jo kā viņš man vēlāk izteicās, anv varējuši vienoties ar kavalērijas nodaļas komandieri par kopēji spējamiem soļiem. Pēc Veckalniņa domām, iebrucējus bijis iespējams pilnīgi iznīcināt.

A. Veckalniņš bandu pārsteidzis mežā brokastojot un uzsācis kauju, bet tā kā lielinieku lielā pārspēka dēļ viņam nav bijušas nekādas izredzes gūt panākumus, tad simulējis papildspēku pienākšanu, pēc kam lielinieki bēguši un šajā stāvoklī daži nošauti.

Sakarā ar šo gadījumu ģen. J. Balodis A. Veckalniņu paugstināja par virsleitnantu, atsūtot arī apsveikuma telegramu.

Artūru Veckalniņu aizveda komūnisti 1940. g. tūliņ drīz pēc ienākšanas.

Kā jautru atgadījumu savā Vecgulbenes darbības laikā varu atzīmēt manis apvainošanu pusotra miljona rubļu piesavināšanā (kā naudas vienība toreiz vēl bija rublis, gan Latvijas, ne krievu).

Apgādības apgabala centrālā kase atradās manā tiešā pārzināšanā un naudu no apgabala pārvaldes izsniedza iecirkņiem. Tādēļ man naudu — vairākus miljonus — vajadzēja vest no Rīgas un līdz malām pilnu kraut kādreiz pieminēto lielnieku naudas lādi. Naudu pārvadāja vai nu es, vai mans palīgs A. Jakobsons, vēlākais valsts kontroles ierēdnis.

Norēķinu kārtošanai apgādības ministrijā pastāvēja vesels norēķinu departaments, jeb kā tas parasti tika saukts, "vistiņu departaments". Šis nosaukums bija iegājies tāpēc, ka izņemot pašu direktoru Grāveri (jau agrāk manis pieminēts) un tikai dažus vīriešu kārtas ierēdņus, viss pārējais departamenta sastāvs bija sakomplektēts no sievietēm.

Kādreiz no šī "vistiņu departamenta" pārbaudīt manas kases stāvokli ieradās viens no nedaudzajiem vīriešu kārtas grāmatvežiem. Kā jau vajadzēja būt, grāmatvedim bija līdzī izraksts, kādas summas apgādības ministrija caur Latvijas banku Vecgulbenes apgādības apgabalam izsniegusi. Un te nu mūsu rēķini nesakrita par veseliem 1,5 milj. rb.! Tā bija liela summa, jo rubļu pirkšanas spēja toreiz bija augsta (piem. 1 mārč. sviesta tirgū maksāja 5 rubļus).

Mēģināju ierēdnim iestāstīt, ka kļūdai vajaga būt pašā "vistiņu departamentā", jo katra vesela cilvēka galva saprātīs, ka tik vienkāršu krāpšanas viedu, kā neiegrāmatot saņem-

tās summas un pašam pie tam "nelaisties lapās," nemaz nevar iedomāties. Aizrādīju arī, ka Latvijas Banka ne katreiz izmaksā orderī rakstīto summu, bet mazāk, ko tad apzīmē ordera otrā pusē. Ierēdnis, kas savā mūžā laikam tikai ar sīkām lietām bija nodarbojies, tomēr pacilātībā nebija vairs apturams, jo ne ikkatram grāmatvedim laime smaida atklāt tik liela mēroga afēras! Apgādības ministrijai tūliņ tika telegrafēts, ka apgabala pilnvarnieka kasē iztrūkst 1,5 miljona un prasīti tālāki rikojumi. Vēlāk stāstīja, kāda sensācija tā bijusi „vistiņu departamentā,” no kuŗa ziņa par „lielo afēru” ātri izplatījusies pa visu ministriju un pat tālāk.

Direktors Grāvers pēc sarunas ar apgādības ministri J. Blumbergu un dir. V. Gulbi, bija uzdevis vēl labi pārbaudīt pašiem "savas mājas" un te nu izrādījies, ka kāda "vistiņa", iegrāmatodama izsniegtās summas, kā jau tiku izteicis aizdomas revidējošam grāmatvedim, nebija paskatījusies no bankas atsūtītās ordera daļas otrā pusē, kur atzīmētas bankas izmaksātās summas. Sensācija bija izkūpējusi tukšā.

Garāmejojot gribu vēl pieminēt, ka tajā laikā, un arī vēl daudz vēlāk, ministriju ierēdņi bija tajos ieskatos, ka katrs, pat pavisam zems ierēdnis, ir priekšnieks ministrijai padotām lauku iestādēm un to vadītājiem. Kārtojot dienesta darīšanas, to arī lielākā vai mazākā mērā nācās izjust, atkarībā no ierēdņa inteligēnces.

Runājot par Vecgulbenē nodzīvoto laiku, īsi pieminēšu vēl "dzelzceļnieku streiku", kas arī bijis vienīgais streiks visā Latvijas tapšanas laikā. Tagad streiku organizēšana ir viens no iespaidīgākiem komunistu "aukstā kuŗa" cīņas paņēmieniem pret nekomunistisko pasauli. Izmantojot Latvijā pastāvošās demokratiskās brīvības, "pasarkanā" Vecgulbenes dzelzceļa mezglā strādnieki, komunistu ietekmē, kādu dienu, kad vēl notika cīņas pret lieliniekiem un Bermontu,

pārtrauca darbus. Neatceros vairs, kādas bija streikotāju prasības, ja vispār tādas bija, bet dzelzceļa mezglam pārtraucot darbus, stāvoklis varēja kļūt nopietns. Kaut kas līdzīgs bija mēģināts organizēt arī dažos citos mezglos, ar gala mērķi apturēt vispār dzelzceļu satiksmi. Tā kā kara laika apstākļos varēja sagaidīt militārās varas iejaušanos, tad saprātīgākie ātri aptvēruši, ka nebūs īsti labi un pārlēmuši pārtraukt darbus tikai „civilā” satiksmē. Šāda veida „streiks” tad turpinājās vairākas dienas, bet, būdams maznozīmīgs, drīz izbeidzās. Pret streika organizētājiem nekādas represijas netika lietotas. Lielinieku valdīšanas apstākļos šāda, kaut neizdevušās streika gadījumā, daudzi streika dalībnieki būtu pazaudējuši savas galvas.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

LATVIJA TIESISKI ATZĪTA VALSTS. RAUTS RĪGAS
PILĪ.

Beidzot stāstīt savas atmiņas, īsumā vēl pakavēšos pie 1921. gada 26. janvāra. Šī diena ir Latvijas tiesiskās atzīšanas diena.

Minētā dienā dienesta darišanās biju Rīgā. Tiklīdz kļuva zināma telegramma par Latvijas tiesisko atzīšanu, "Esplānādē", t.i. vēlākā Vienības laukumā, sāka pulcēties tauta. Kad laukums bija pilns ļaužu, to vidū pakāpās kāds vīrs civilā un teica runu, noslēdzot to ar "Dievs, svētī Latviju". Himnas dziedāšanas laikā salutēja artilērija, kas steigā bija tuvumā uzstādīta. Krita sniega pārslas. Kas bija runātājs, to, at-rasdamies notālāk, nevarēju pazīt. Tautas sajūsma izvērtās manifestācijā pie Itālijas u.c. sūtniecībām.

Sakarā ar šo notikumu nedaudz vēlāk saņēmu ielūgumu uz ministru prezidenta rīkoto rautu, Rīgas pilī, par godu Latvijas tiesiskai atzīšanai. Rauta dienu vairs neatceros.

Ielūgta bija plaša sabiedrība — ap 3000 personu, kas vispārīgi reprezentēja valsts dzīvi. Izsniedzot ielūgumus, atgādināja prezidenta piekodinājumu, ka apģērba jautājums ne kungiem, ne dāmām lai nebūtu iemesls izpalikšanai. Tad ar bija daudz ko redzēt: diplomātu korpusa locekļu frakas jaucās ar visdažādākā veida apģērbiem, ieskaitot laucinieku pašauostos svārkus, stulma zābakus, dzeltenus "tankus".

Līdzās elegantiem ārzemnieču tērpjiem redzēja mūsu sievu visdažādāko griezumu un krāsu kleitas.

Pats "mājestēvs", tērpies frakā ar baltu krizantēmu pie krūts, pēc lielā viesu skaita saņemšanas nejutās noguris, stāgāja apkārt pateicot gan laipnus vārdus, gan mudinot "uzkošanai" un arī sava šņabja iedzeršanai. Latvijai toreiz bija jau savs degvīns, gan ne "dzidrais", bet tomēr labs, jo pēc maniem vērojumiem, tas labi garšoja pat diplomātu dāmām. Sevišķi Polija te mums izrādīja savas simpatijas.

No citiem dzērieniem lielais viesmīļu skaits pa diviem pils stāviem nēsāja apkārt alu un karstvīnu. Pēdējo pat vienkārši ūdens krūzēs, ņemot no pils pagalmā novietotām karstīvu virtuvēm, kur vīns tika karsēts.

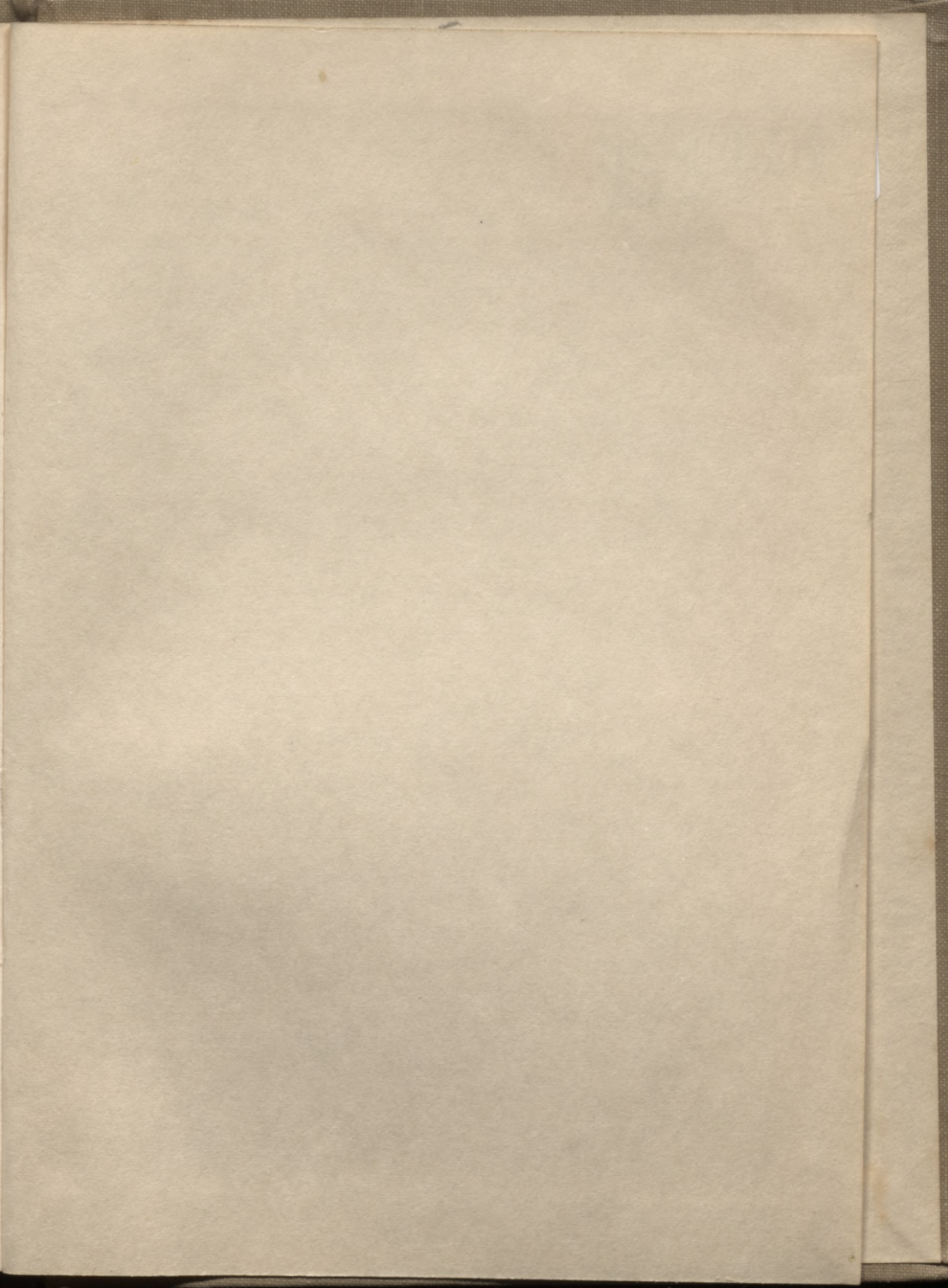
Dejoja divās zālēs — lielajā pie militāra pūtēju orķestra, mazākajā pie stīgu orķestra. Dejotājas bija gan diplomātu aprindas, gan netrūka pārējo viesu.

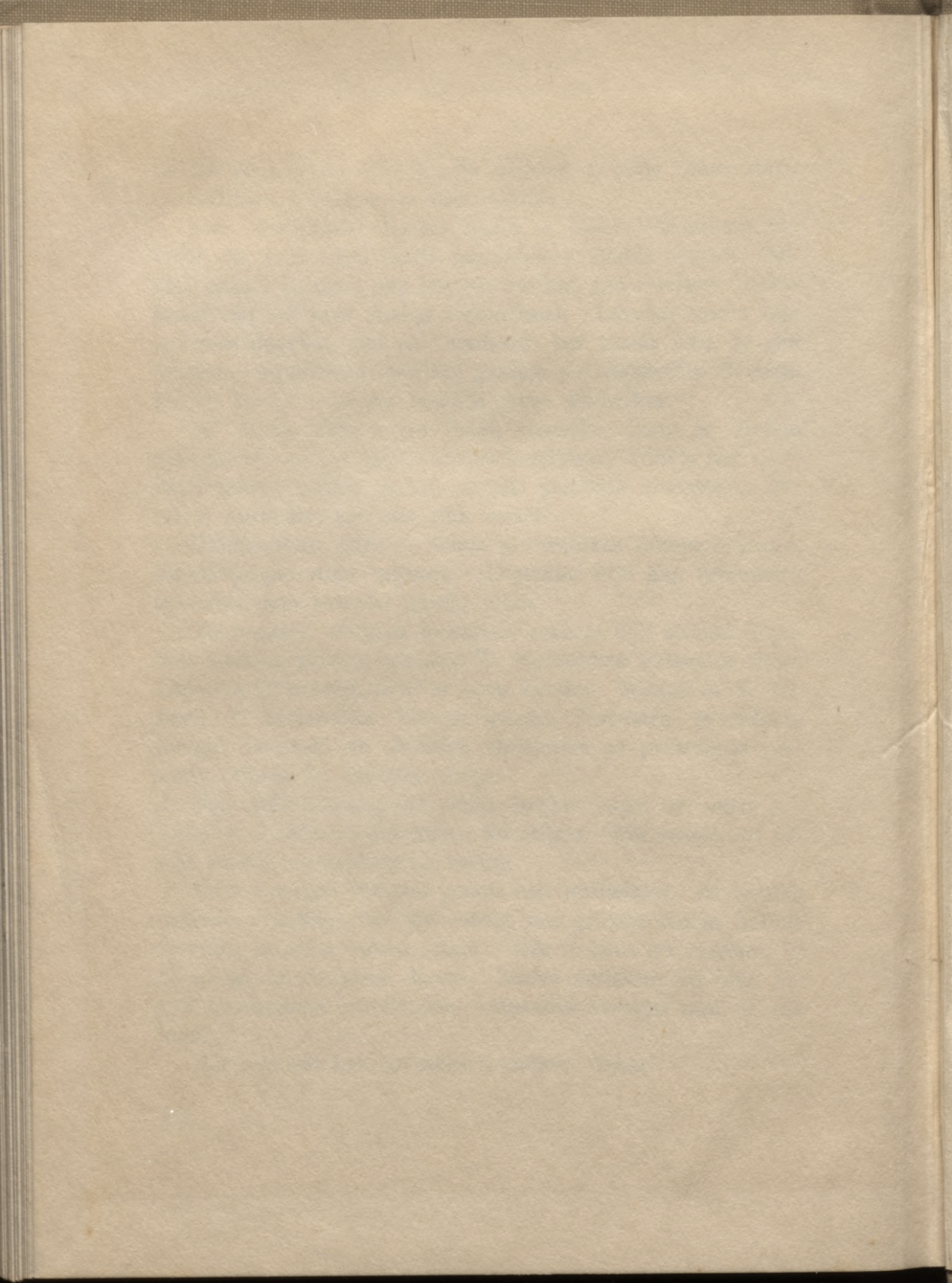
No pagaidu valdības locekļiem man jo labi atmiņā ir palicis nelaiķa ārlietu ministra Z. Meierovica galantais stāvs. Dejojam to redzēju tikai ar savu kundzi. Sarunā ar K. Ulmani Z. Meierovics lietoja uzrunu "ministru prezidenta kungs", kurpretī citi ministri, zīmējoties uz prezidenta personu, atļāvās sev brīvāku pieeju.

Tajā laikā Latvija vēl nebija bagāta, tāpat arī viņas pilsoņi, lai spīdētu ar greznumu un etiķeti. Pilī toreiz visi varēja justies nepiespiesti un mājīgi.

Liels Latvijas vēstures posms bija noslēdzies. Ar ienaidniekiem visapkārt noslēgts miers, pēc grūtām cīņām Latvija ievadīta pasaules valstu saimē. Mēs ticējām un cerējām, ka tā piedzīvos saulainas dienas. Tādas patiešām arī bija, kamēr ienaidnieka brutālā vara neapsedza Latvijas sauli ar mākonī.

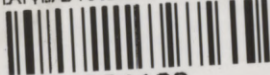
Bet reiz vēl Latvijai nāks saulainas dienas!

15.-

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0305024139

IZSKAITĪTA

1171

